

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ  
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ  
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису

**ЗЕЛЬМАН ЛЕСЯ НЕСТОРІВНА**

Прим № \_\_\_\_

УДК 377.36:33(477) (043.5)

**ДИСЕРТАЦІЯ**

**ПІДГОТОВКА КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ  
СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ  
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ  
(1969 р. – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

13 Педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,  
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело  
\_\_\_\_\_ Зельман Л. Н.

Науковий керівник – Вдович Світлана Михайлівна, кандидат педагогічних наук,  
старший науковий співробітник

Львів – 2017

## АНОТАЦІЯ

*Зельман Л. Н.* Підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – початок ХХІ століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» – Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, Київ, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності ДСНС України, Львів, 2017.

У дисертації досліджено розвиток професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України у 1969 р. – на початку ХХІ століття.

Визначено основні методологічні підходи (системний, синергетичний, історико-компаративістський, аксіологічний, парадигмальний, модернізаційний, соціально-педагогічний і формаційно-цивілізаційний) і принципи (об'єктивності, єдності логічного й історичного, науковості, фундаментальності, цілісності, системності, детермінізму й індетермінізму, єдності теорії та практики, етичності, руху від опису до пояснення) дослідження проблеми професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України у 1969 р. – на початку ХХІ ст.

Розглянуто сутність і уточнено зміст базових понять дисертаційного дослідження: «професійна підготовка», «професійна освіта», «кваліфікований робітник», «професійно-технічний навчальний заклад», «сфера обслуговування», «кваліфікований робітник сфери обслуговування» та ін.

З'ясовано соціально-економічні та суспільно-політичні умови професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування досліджуваного періоду. У 60-80-ті рр. відбувалася науково-технічна революція, розширювалися підприємства, зміцнювалася матеріально-технічна база підприємств, модернізувалося обладнання, відбувалася автоматизація виробництва, впроваджувалися нові високопродуктивні машини, апарати,

верстати, технології, що вимагало підготовки кваліфікованих робітників нового типу – фахівців широкого профілю та відповідних змін у системі професійно-технічної освіти, які були успішно здійснені. У 1985 р. в СРСР розпочалася «перебудова» радянського суспільства, яка охопила всі його ланки, відбувся процес передачі професійно-технічних училищ у підпорядкування загальносоюзних міністерств, що мало низку далекосяжних наслідків. Після розвалу СРСР в Україні з різних причин відбулося різке падіння виробництва, інфляція, стрімке зростання безробіття, українці змушені були виїжджати на роботу за кордон, відчутною стала демографічна криза (населення України скоротилося з 52 млн. до 49 млн.). Суттєво скоротилися потреби у кваліфікованих робітниках певних професій. Це призвело до різкого зменшення державного замовлення на підготовку працівників. Водночас зріс попит на працівників у сфері обслуговування (туризм, готельна справа, бізнес), з'явилися нові професії, які потребували висококваліфікованих кадрів.

Виокремлено основні етапи розвитку професійно-технічної освіти в Україні: радянський період (1969–1991 рр.), який охоплює: 1969–1975 рр. (перехід до підготовки кваліфікованих робітників із середньою освітою та становлення навчальних закладів нового типу – СПТУ); 1976–1983 рр. (удосконалення нормативно-правового забезпечення основних напрямів діяльності СПТУ; оновлення загальноосвітньої та професійної підготовки в ПТНЗ); 1984–1990 рр. (зменшення кількості професійно-технічних навчальних закладів і їх випускників; упровадження нових навчальних програм; початок комп'ютеризації навчального процесу); період незалежної України (1991 р. – до сьогодні), який охоплює: 1991–1997 рр. (реформування професійно-технічної освіти відповідно до потреб України; переорієнтація ПТНЗ на запити суспільства та ринку праці); 1998 р. – до сьогодні (вдосконалення нормативно-правового і навчально-методичного забезпечення діяльності ПТНЗ; модернізація, оптимізація мережі та перепрофілювання ПТНЗ з орієнтацією на сферу обслуговування; поява нових, інтегрованих професій сфери обслуговування).

У хронологічній послідовності за визначеною періодизацією проаналізовано

архівні джерела та нормативно-правові документи, які регламентували професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в навчальних закладах України та діяльність ПТНЗ цього профілю на різних етапах розвитку: з 1969 р. до 1991 р. та в період незалежності України. Виявлено основні тенденції професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні досліджуваних періодів. У радянський період виявлено такі позитивні тенденції: належну організацію профорієнтаційної роботи; забезпечення випускників шкіл безкоштовною професійно-технічною освітою, працевлаштуванням, підвищенням кваліфікації; посилення уваги до виробничого навчання та співпраці професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами; модернізацію й автоматизацію виробничих майстерень, виникнення навчально-науково-виробничих комплексів. До негативних аспектів відносимо: надзвичайно низький інтерес до підготовки фахівців сфери обслуговування, надмірну політизацію й ідеологізацію змісту загальноосвітньої підготовки, концентрацію основної уваги на виконанні кількісних показників, а не якості підготовки випускників ПТНЗ. Для перших років незалежності характерні такі негативні тенденції: зменшення кількості навчальних закладів і контингенту учнів, значне скорочення державного замовлення на фахівців професійно-технічної освіти, старіння матеріально-технічної бази, яку тривалий час не оновлювали, недосконалість нормативно-правового забезпечення. Однак поступово відбувалися зміни в економіці держави, зокрема швидкими темпами почала розвиватися сфера обслуговування, тому стала відчутною потреба у кваліфікованих робітниках сфери обслуговування, з'явилися нові професії. Ці зміни сприяли виникненню певних позитивних зрушень: появи нових та інтегрованих професій, перепрофілюванню ПТНЗ й утворенню ВПУ; оновленню законодавчої бази професійно-технічної освіти, удосконаленню змісту і впровадженню новітніх педагогічних методів і технологій у підготовку майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування, створенню Державних стандартів професійно-технічної освіти з різних професій сфери обслуговування.

Досліджено сучасний стан підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування. Проаналізовано основні нормативно-правові документи, згідно з якими відбувається професійна підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах у сучасних соціально-економічних умовах. Проаналізовано професійну підготовку за такими професіями: «Офіціант», «Агент з організації туризму» та нової професії «Майстер ресторанного обслуговування».

Підготовка кваліфікованих робітників і фахівців сфери обслуговування організована згідно з типовими навчальними планами, розробленими відповідно до Державних стандартів професійно-технічної освіти. Формування професійно орієнтованих умінь і навичок відбувається на основі вивчення предметів загальнопрофесійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки. У професійно-технічній освіті використовуються інноваційні педагогічні технології, зокрема інформаційно-комунікаційні, які позитивно впливають на ефективність навчання майбутніх працівників сфери обслуговування. Однак актуальними залишаються такі проблеми: застарілість законодавчих актів і нормативних документів, які врегульовують діяльність професійно-технічної освіти, зокрема Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту», нагальність прийняття нового закону «Про професійно-технічну освіту», що відповідатиме сучасному закону «Про освіту»; недосконалість порядку формування державного та регіонального замовлення на підготовку робітничих кадрів у системі професійно-технічної освіти, значний невиправданий перекид на користь вищої освіти, що призводить до дефіциту робітничих кадрів; невідповідність професійної підготовки робітників у ПТНЗ вимогам ринку праці та технологічним змінам, що відбуваються в усіх галузях економіки; низький рівень професійної мобільності робітників сфери обслуговування; неконкурентоспроможність заробітної плати педагогічних працівників і працівників сфери обслуговування; недостатня взаємодія професійно-технічних навчальних закладів із роботодавцями і соціальними партнерами, пасивність роботодавців щодо розроблення і вдосконалення

Державних стандартів професійно-технічної освіти; відсутність сучасного обладнання і виробничої бази у ПТНЗ; недостатнє використання кращого вітчизняного і зарубіжного досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування.

Запропоновано можливі шляхи вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ: удосконалення нормативно-правового та науково-методичного забезпечення; постійне і безперервне підвищення кваліфікації та перепідготовка педагогічного колективу; підтримка співпраці навчальних закладів із підприємствами (соціальне партнерство, міжнародне співробітництво); упровадження ІКТ в навчально-виховний процес; розвиток комунікативних здібностей учасників навчально-виховного процесу; використання ідей кращого педагогічного досвіду минулого в навчанні педагогів професійної освіти: посилення профорієнтаційної роботи; взаємовигідна організація виробничого навчання та проходження практики на провідних виробництвах галузі, у тому числі за кордоном, та працевлаштування, які здійснюються на державному рівні за активної участі регіональних органів влади.

На основі аналізу умов розвитку системи професійно-технічної освіти України на різних історичних етапах розроблено навчально-методичний комплекс для підвищення кваліфікації викладачів ПТНЗ сфери обслуговування, зокрема спецкурс «Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – початок ХХІ століття)» і методичні рекомендації «Вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування», які дозволять урахувати позитивні та негативні тенденції та використовувати кращі ідеї перевіреного часом педагогічного досвіду для модернізації системи професійної підготовки виробничого персоналу в сучасних умовах.

**Ключові слова:** кваліфікований робітник, професійна підготовка, професійно-технічна освіта, професійно-технічний навчальний заклад, сфера обслуговування.

## SUMMARY

**Zelman L. N. Training of skilled workers for service sector at vocational schools of Ukraine (1969 – the beginning of the 21<sup>st</sup> century).** – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for submitting the degree of a candidate of pedagogical sciences (doctor of philosophy, PhD) in specialty 13.00.04 «Theory and methods of vocational education» – Institute of Vocational and Technical Education at the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, State University of Life Safety, SES of Ukraine, Lviv, 2017.

The thesis examines the development of training of skilled workers for the service sector at vocational schools of Ukraine in 1969 – the beginning of the 21<sup>st</sup> century.

The author determines the main methodological approaches (systemic, synergetic, historical and comparative, axiological, paradigmatic, modernizing, social and pedagogical, formational and civilizational ones) and principles (of objectivity, the unity of logicity and historicity, science, fundamentality, integrity, system, determinism and indeterminism, the unity of theory and practice, ethics, movement from description to explanation) while studying the problem of training of skilled workers for the service sector at the Ukrainian vocational schools in the period of 1969 – the beginning of the 21<sup>st</sup> century.

The essence and the content of the basic concepts of the thesis are considered, namely: «training», «vocational education», «skilled worker», «vocational and technical educational institution», «service sector», «qualified worker of service sector», etc.

The socio-economic and socio-political conditions of training of future skilled workers for the service sector in the investigated period are revealed. Between the

1960's and 1980's, the scientific and technological revolution was taking place, enterprises were expanding, the material and technical base of enterprises was being strengthened, the equipment was being modernized, the automation of production was taking place, the new high-performance machines and technologies were being introduced, thereby all those required the training of skilled workers of a new type, i.e. of wide profile specialists, and the corresponding changes in the system of vocational education, which were successfully implemented. In 1985, the Soviet Union began to «rebuild» the Soviet society, the process covered all the branches, and the process of transferring vocational schools to the subordination of all-Union ministries took place that had a number of far-reaching consequences. After the collapse of the USSR, in Ukraine, for various reasons, there was a sharp drop in production, inflation, a rise in unemployment; Ukrainians were forced to go to work abroad, and the demographic crisis became tangible (the population of Ukraine declined from 52 million to 49 million). The needs for skilled workers in certain occupations were significantly decreased. That led to a sharp reduction of the state order for the employees' training. At the same time, the demand for workers in the service sector (tourism, hotel business, and business) increased; new professions that needed highly skilled staff appeared.

The author highlights the main stages in the development of vocational education in Ukraine, namely: the Soviet period (1969–1991), which covers: 1969–1975 (the transition to the training of skilled workers with secondary education and the formation of new types of educational institutions – SPTU (secondary or special vocational school)); 1976–1983 (the improvement of the normative and legal support of the main areas of the special vocational schools activity; the updating of general and vocational training at vocational schools); 1984–1990 (the reduction of the number of vocational schools and their graduates; the introduction of new curricula; the beginning of the computerization of the educational process); and the period of independent Ukraine (1991 – to this day), which covers: 1991–1997 (reforming vocational education according to the needs of Ukraine; reorienting the vocational education and training to the needs of society and the labor market); 1998 – to the present (the



improvement of the normative and legal as well as educational and methodological support of the activity of the vocational schools, modernization, optimization of the network and re-profiling of the vocational schools with the focus on the service sector, the emergence of new, integrated professions in the service sector).

In the chronological sequence for the determined periods the author analyses archival sources as well as normative and legal documents regulating the training of future skilled workers for the service sector at educational institutions of Ukraine and the activity of vocational schools of this profile at different stages of the development: from 1969 to 1991 and during the period of independence of Ukraine. The main tendencies of training of the future skilled workers for the service sector in Ukraine during the studied periods are revealed. During the Soviet period, the following positive trends were identified: the proper organization of vocational guidance work; providing schools leavers with free vocational education, employment, qualification development; increasing attention to the production training and cooperation of vocational schools with enterprises; modernization and automation of workshops, the emergence of educational, research and production complexes. The negative aspects include: an extremely low interest in training specialists in the service sector, excessive politicization and ideological loading of the content of general education, the concentration on the implementation of quantitative indicators, and not on the quality of training of vocational schools graduates. For the first years of independence, the following negative trends are characterized: the decrease in the number of educational institutions and contingents of students, the significant reduction in the state order for vocational education specialists, the aging of the material and technical base, which had not been updated for a long time, the imperfection of regulatory and legal support. However, gradual changes took place in the economy of the country, in particular, the service sector began to grow rapidly, therefore, there was a tangible need for skilled workers in the service sector, and new professions appeared. These changes contributed to the emergence of certain positive developments: the appearance of new and integrated professions, the transformation of vocational schools and the formation of the higher vocational schools; updating the legislative framework for vocational

education, improving the content and introduction of the latest pedagogical methods and technologies into the training of future skilled workers for the service sector, creating State standards for vocational education in various professions in the service sector.

The present state of training of skilled workers for the service sector is investigated. The author analyses the basic legal documents, according to which the professional training of skilled workers for the service sector at vocational schools under modern socio-economic conditions takes place, as well as the training for the following professions: «Waiter», «Tourism Agent» and for the new profession «Master of Restaurant Services».

The training of skilled workers and specialists for the service sector is organized according to the standard curricula developed in accordance with the State standards of vocational education. The formation of professionally oriented skills and abilities is based on studying the subjects of general, professional-theoretical and vocational-practical training. In vocational education, innovative pedagogical technologies, in particular, information and communication ones, are used, that is positively influences the effectiveness of training future workers for the service sector.

However, the following issues remain relevant: outdated legislative acts and documents that regulate the activities of vocational education, in particular the Law of Ukraine «On Professional (Vocational) Education», the urgency of adopting a new law «On Vocational Education», which will be in line with the modern Law «On Education»; the imperfection of the order of formation of the state and regional orders for the labor forces training in the system of vocational education, a significant unjustified shift in favor of higher education, which leads to a shortage of workers' staff; the inconsistency of workers' training at vocational schools with labor market requirements and technological changes taking place in all branches of the economy; the low level of professional mobility of service sector workers; the noncompetitiveness of wages for teaching staff and workers in the service sector; the insufficient interaction of vocational schools with employers and social partners, and the passivity of employers in developing and improving the State standards of

vocational education; the lack of modern equipment and production facilities at the vocational schools; the insufficient use of the best domestic and foreign experience of training of future skilled workers for the service sector.

Possible ways of improving the training of skilled workers for the service sector at the vocational schools are offered, namely: the improvement of normative and legal as well as scientific and methodical support; continuous advanced training and retraining of the teaching staff; the cooperation of educational establishments with enterprises (social partnership, international cooperation); the introduction of ICT into the educational process; the development of communicative skills of the participants in the educational process; the use of ideas of the best pedagogical experience of the past while training the vocational education teachers: strengthening of vocational guidance work; mutually beneficial organization of training and practice at the leading production facilities of the industry, and abroad as well; and the employment carried out at the state level with the active participation of regional authorities.

Based on the analysis of the conditions of the development of the system of vocational and technical education in Ukraine at various historical stages, the training and methodical complex for advanced training of teachers of service sector vocational schools was developed, in particular, the special course «Training future skilled workers for the service sector at vocational schools in Ukraine (1969 – the beginning of the 21<sup>st</sup> century)» and the guidelines «Improvement of training skilled workers for service sector», which will allow to consider positive and negative trends and to use the best ideas of time-tested educational experience for the modernization of training production staff under the modern conditions.

**Key words:** qualified worker, training, vocational education, vocational school, service sector.

## СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### *Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації*

1. Зельман, Л. Н. Основні етапи розвитку професійно-технічної освіти / Леся Зельман // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2014. — № 2. — С. 205–216.

2. Зельман, Л. Н. Професійні якості майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування / Л. Н. Зельман // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 37 / [редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін.]. — К. ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. — С. 270–274.

3. Зельман, Л. Н. Соціально-економічні та суспільно-політичні умови розвитку професійно-технічної освіти в Україні кін. ХХ – поч. ХХІ ст. / Л. Н. Зельман // Молодой ученый : ежемесичный научный журнал. — Вип. 20. — Казань, 2014. — С. 583–587.

4. Зельман, Л. Н. Історико-педагогічне дослідження в незалежній Україні / Л. Н. Зельман // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 43 / [редкол.]. — К. ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. — С. 24–27.

5. Зельман, Л. Н. Розвиток системи професійно-технічної освіти України у 1969–1990 рр. / Леся Зельман // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2015. — № 4–5. — С. 160–172.

6. Зельман, Л. Н. Розвиток професійно-технічної освіти сфери обслуговування в сучасних умовах / Л. Н. Зельман // The unity of science : international scientific professional periodical journal / The European Association of pedagogues and psychologists «Science». — Vienna, Austria. — 2016. — Vol. 1. — P. 75–78.

7. Зельман, Л. Н. Професійна підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування в нових соціально-економічних умовах / Л. Н. Зельман // Сучасні

інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 48 / [редкол.]. — К. ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2017. — С. 55–58.

***Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації***

8. Зельман, Л. Н. Особливості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в сучасних умовах / Леся Зельман // Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців : матер. всеукр. наук.-практ. конф. ; 9-10 жовтня 2013 р., м. Львів. — Львів, 2013. — С. 90–91.

9. Зельман, Л. Н. Історичні етапи розвитку професійно-технічних навчальних закладів України / Леся Зельман // Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників : зб. матеріалів Звітної наук.-практ. конф. Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України ; 25 лютого 2014 р., м. Львів. — Львів : СПОЛОМ, 2014. — С. 57–59.

10. Зельман, Л. Н. Розвиток системи професійно-технічної освіти в незалежній Україні / Леся Зельман // Управління розвитком професійно-технічної освіти в регіоні : матер. педагогічних читань до 100-ліття від дня народження Г. К. Батракова ; 21 січня 2015 р., м. Львів / [упоряд. С. М. Вдович]. — Львів : СПОЛОМ, 2015. — С. 78–81.

11. Зельман, Л. Н. Умови розвитку системи професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування / Леся Зельман // Проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : матер. звітної наук.-практ. конф. ЛНПЦ ІПТО НАПН України ; 4 березня 2015 р., м. Львів. — Львів : СПОЛОМ, 2015. — С. 103–104.

12. Зельман, Л. Н. Розвиток системи професійно-технічної освіти України кін. ХХ – поч. ХХІ ст. / Л. Н. Зельман // Актуальні питання історії науки і техніки : матер. 14-ї Всеукр. наук. конф. ; 8-10 жовтня 2015 р., м. Львів / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. — К. ; Львів, 2015. — С. 161–164.

13. Зельман, Л. Н. Розвиток професійно-технічної освіти в незалежній Україні / Л. Н. Зельман // Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика : матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 16-17 жовтня 2015 р.). — Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2015. — С. 120–122.

14. Зельман, Л. Н. Підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування в сучасних умовах / Л. Н. Зельман // Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики, досвід, стратегії і перспективи : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. ; 21 червня 2016 р., м. Київ, м. Ірпінь / за заг. ред. В. О. Радкевич, Л. М. Петренко. — Павлоград : ІМА-прес, 2016. — С. 34–37.

15. Зельман, Л. Н. Розвиток професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні (1969–90-ті рр.) / Л. Н. Зельман // Geneva theoretical and practical forum of free topics : materials of proceedings of the International Scientific and Practikal Forum of pedagogues, psychologists and medics ; the 28th of December 2015, Geneva (Switzerland) / The European Association of pedagogues and psychologists «Science». — Geneva, 2015. — P. 163–167.

16. Зельман, Л. Н. Удосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування : метод. реком. / Л. Н. Зельман. — Львів, 2016. — 44 с.

***Наукові праці, які додатково відображають  
наукові результати дисертації***

17. Зельман, Л. Н. Вплив інноваційних навчальних технологій на розвиток професійно-технічної освіти в Україні / Л. Н. Зельман // Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. пр. — Ч. 1 / за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. — Львів : ЛДУ БЖД, 2015. — С. 201–204.

18. Зельман, Л. Н. Основні чинники розвитку професійно-технічної освіти сфери обслуговування в сучасних умовах // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень : зб. наук. пр. — Вип. 4 (7) / редкол : Р. С. Гуревич (голова) [та ін.] ; ВДПУ ім. М. Коцюбинського. — Вінниця : ТОВ фірма

«Планер», 2015. — С. 39–41.

19. Зельман, Л. Н. Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – поч. ХХІ ст.) : програма спецкурсу для підвищення кваліфікації викладачів ПТНЗ сфери обслуговування. — Львів, 2015. — 14 с.

## ЗМІСТ

ВСТУП .....	19
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ Й ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ .....	28
1.1. Методологічні засади професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування .....	28
1.2. Соціально-економічні та суспільно-політичні умови розвитку професійної освіти (1969 р. – поч. ХХІ ст.) .....	50
1.3. Основні етапи розвитку професійно-технічної освіти в Україні .....	60
Висновки до першого розділу .....	70
Розділ 2. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ В УКРАЇНІ (1969 р. – ПОЧАТОК ХХІ ст.) .....	72
2.1. Розвиток системи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні (1969–1991 рр.) .....	72
2.2. Розвиток системи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні (1991 р. – початок ХХІ ст.) .....	100
Висновки до другого розділу .....	127
Розділ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ .....	129
3.1. Професійна підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування в сучасних суспільно-економічних умовах .....	129
3.2. Шляхи вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних зкладах .....	155
Висновки до третього розділу .....	175



Загальні висновки .....	177
Список використаних джерел .....	182
Додатки .....	222

## **Перелік умовних позначень**

ВЛКСМ – Всесоюзна Ленінська комуністична спілка молоді

ВПУ – вище професійне училище

ВЦРПС – Всесоюзна центральна рада професійних спілок

ДСПТО – Державний стандарт професійно-технічної освіти

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ІТ – інформаційні технології

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПРС – Комуністична партія Радянського союзу

КПУ – Комуністична партія України

Мінторгівлі – Міністерство торгівлі

Мінлегпром – Міністерство легкої промисловості

Мінпобут – Міністерство побутового обслуговування населення

ПТНЗ – професійно-технічний навчальний заклад

ПТО – професійно-технічна освіта

ПТУ – професійно-технічне училище

ПУ – професійне училище

РМ – Рада Міністрів

СПТУ – середнє професійно-технічне училище

СРСР – Союз радянських соціалістичних республік

ТУ – технічне училище

УРСР – Українська радянська соціалістична республіка

ФЗУ – фабрично-заводське учнівство

ЦК КПРС – Центральний комітет Комуністичної партії Радянського союзу

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** У 90-х рр. ХХ ст. почався новий період розвитку України як самостійної держави, відбулися важливі пертурбації не лише в суспільно-політичному та соціально-економічному житті держави, а й у системі освіти. Постала потреба якісних змін у підготовці висококваліфікованих фахівців, а особливо фахівців сфери обслуговування, оскільки ця галузь є однією з важливих складових економіки розвинутих країн. Останні десятиліття характеризуються збільшенням ролі сфери обслуговування у світовій економіці, розширився спектр пропонованих послуг, спостерігається невпинне зростання кількості зайнятих у цій сфері. Відповідно актуалізувалася потреба в підготовці кваліфікованих робітників і фахівців, а отже, у розвитку системи професійної освіти і навчання цього профілю. Для вдосконалення практики підготовки виробничого персоналу сфери обслуговування доцільно враховувати кращий зарубіжний і вітчизняний досвід професійної підготовки.

Вивчення сучасного стану підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ) України дало змогу виявити такі суперечності між:

- постійним зростанням вимог ринку праці та потреб роботодавців до компетентності фахівців сфери обслуговування і незадовільним рівнем підготовленості випускників ПТНЗ;

- необхідністю вдосконалення професійної підготовки майбутніх робітників сфери обслуговування та недостатнім використанням позитивних напрацювань професійно-технічних навчальних закладів України радянського періоду;

- завданням упровадження інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховний процес і низьким рівнем науково-методичного забезпечення ПТНЗ сфери обслуговування;

- підвищенням вимог до рівня педагогічної майстерності викладачів і майстрів виробничого навчання ПТНЗ сфери обслуговування і практикою

навчально-виховної та методичної роботи в системі професійно-технічної освіти.

Розв'язанню цих суперечностей сприятиме вивчення та систематизація досвіду підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні в минулому столітті, обґрунтування на цій основі шляхів удосконалення їхньої професійної освіти.

Перші наукові праці, в яких було виконано аналіз змісту і форм організації навчального процесу, вивчено нормативно-правову базу щодо створення та розвитку закладів, де здійснювалася підготовка робітничих кадрів, з'явилися наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. (Н. О. Авдієнко, І. А. Анапов, І. М. Максін, С. О. Сірополко та ін.). Питання професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників професійно-технічних навчальних закладів досліджували такі вчені: М. Б. Агапон, Б. В. Адабашев, В. М. Бойчук, Г. П. Васянович, О. О. Гаврилук, І. А. Гриценюк, Р. С. Гуревич, Й. М. Гушулей, Д. О. Закатнов, М. Ю. Кадемія, А. В. Литвин, М. С. Лобур, В. Т. Лозовецька, Л. Б. Лук'янова, О. В. Марущак, В. В. Мельниченко, Н. Г. Ничкало, М. І. Пальчук, В. О. Радкевич, О. Я. Романишина, П. І. Сікорський, Л. В. Сліпчишин, М. Я. Сорока, Л. Я. Старовойт, В. К. Федорченко, Н. П. Шапошнікова та ін.

Розвиток професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах сучасні науковці розглядають у різних напрямках: формування професійних здібностей (І. Я. Жорова), формування художньо-творчих умінь (Н. В. Котляревська, О. М. Отич), розвиток особистісно-професійних якостей (Н. Д. Вінник), психологічні умови формування професійної компетентності (І. М. Матійків), формування комунікативної культури та професійного мовлення (І. В. Бабій, І. В. Довженко, Л. А. Руденко) та ін.

Історія розвитку професійно-технічних навчальних закладів представлена в науковій літературі також багатоаспектно: розвиток мережі закладів освіти України в різні періоди, у тому числі професійно-технічної (Н. С. Брехунець, М. І. Харламов), державне регулювання й управління системою професійно-технічної освіти України (Л. І. Коробко, П. М. Кухарчук, І. Л. Лікарчук),

підготовка кваліфікованих робітників у ПТНЗ України різних профілів (В. О. Зайчук, О. М. Коханко, О. С. Микитенко), науково-методичне забезпечення діяльності ПТНЗ України (Н. В. Михайловська), організація навчально-виховного процесу та виробничої практики в ПТНЗ України (Н. О. Падун, Т. І. Попова, Н. В. Смоляна), підготовка майстрів виробничого навчання (О. І. Щербак) та ін.

Однак проблема професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в історичному ракурсі не була предметом спеціального дослідження, що й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження – *«Підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – початок XXI століття)»*. Нижньою межею нашого дослідження ми обрали 1969 р., коли розпочався перехід до підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у середніх професійно-технічних училищах. Верхня межа – 2016 р. – завершує аналіз сучасного стану професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в незалежній Україні, змін, які відбулися в системі професійно-технічної освіти України в нових соціально-економічних умовах.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України (з лютого 2014 р. до січня 2016 р. – Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України) з теми «Формування професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників в умовах техніко-технологічних змін» (РК № 0113U001274) та Інституту професійно-технічної освіти НАПН України з теми «Проектування системи консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів» (РК № 0116U003567).

Тему дисертації затверджено вченою радою Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України (протокол № 11 від 26 грудня 2012 р.), узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 23

квітня 2013 р.).

**Мета дослідження** полягає у з'ясуванні тенденцій розвитку професійно-технічної освіти у 1969 р. – на початку ХХІ ст. й обґрунтуванні шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України.

**Об'єкт дослідження** – підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України.

**Предмет дослідження** – тенденції розвитку підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – початок ХХІ ст.).

Для реалізації поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. З'ясувати соціально-економічні та суспільно-політичні умови розвитку професійної освіти в 1969 р. – на початку ХХІ ст.

2. Виокремити й охарактеризувати етапи розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України.

3. Виявити основні тенденції професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України досліджуваного періоду.

4. На основі аналізу сучасного стану визначити й обґрунтувати шляхи вдосконалення підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України.

5. Розробити й апробувати навчально-методичний комплекс для підвищення кваліфікації викладачів ПТНЗ сфери обслуговування.

У дослідженні використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації та систематизації, які дозволили виявити психолого-педагогічні положення у філософській, історичній, психологічній, педагогічній і навчально-методичній літературі, систематизувати нормативно-правові, архівні документи і матеріали щодо професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України; хронологічний і діахронічний методи, які передбачали

викладення історії професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у хронологічній послідовності, виокремлення та дослідження відповідних періодів розвитку профтехосвіти; методи індукції та дедукції, за допомогою яких було відібрано і структуровано зміст професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України з 1969 р. до сьогодення; порівняльно-історичний метод, який сприяв зіставленню змісту та виявленню кращого педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України різних періодів; методи абстрагування та конкретизації, які використовувалися під час формулювання висновків і підготовки методичних рекомендацій щодо вдосконалення підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах; *емпіричні* – логіко-педагогічний аналіз змісту професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України; *табличні методи опрацювання й аналізу отриманих даних*, які дозволили здійснити кількісний і якісний аналіз і графічно представити дослідницькі дані.

**Методологічну основу дослідження** становлять положення наукової теорії пізнання, основні положення історичного та логічного як методологічного способу відтворення дійсності, положення щодо взаємозв'язку та взаємозумовленості суспільно-педагогічних явищ і необхідність їх вивчення в конкретних історичних умовах; *методологічні підходи*: системний, синергетичний, історико-компаративістський, аксіологічний, парадигмальний, модернізаційний та інші, які дозволили дослідити професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування з 1969 р. до сьогодення в контексті соціально-економічних і суспільно-політичних умов розвитку професійної освіти, виокремити етапи розвитку професійно-технічної освіти, дослідити сучасний стан і визначити ефективні шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування; *принципи* об'єктивності, єдності логічного й історичного, науковості, фундаментальності, цілісності та системності, детермінізму й

індетермінізму, єдності теорії та практики, етичності, руху від опису до пояснення; концептуальні ідеї розвитку професійно-технічної освіти.

**Нормативна база дослідження:** Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), Положення про ступеневу професійно-технічну освіту, Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Національна доктрина розвитку освіти, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концепція Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки, Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні та ін.

**Джерельна база дослідження.** У процесі дослідження використано 319 джерел, у тому числі 21 архівне. Проаналізовано документи, які зберігаються у фондах Центральних і місцевих державних архівів України (ф. 2 – Кабінет Міністрів України 1918–1995 рр., ф. 572 – Державний Комітет України з легкої і текстильної промисловості, м. Київ, 1932–1955 рр.; ф. 4609 – Державний Комітет УРСР по професійно-технічній освіті, м. Київ, 1940–1988 рр.); Державному архіві Львівської області (ф. Р-834 – Львівське міжобласне управління трудових резервів Головного управління трудових резервів СРСР Львівської області, 1944–1980 рр.); фондах бібліотек і установах: Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського; Національній парламентській бібліотеці України; Львівській національній науковій бібліотеці імені В. Стефаника; Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського.

У процесі наукового пошуку опрацьовано матеріали з проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування, опубліковані в наукових монографіях, збірниках наукових праць і періодичних виданнях. Вивчалися також довідкові видання, нормативно-правові документи, навчальна документація, дисертаційні дослідження. Джерельна база добиралася відповідно до мети і завдань дослідження, проблемно-тематичного спрямування наукового пошуку, адже об'єктивне ґрунтовне дослідження професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери



обслуговування у 1969 р. – на початку ХХІ ст. вимагало пошуку матеріалів, які уможливили б виявлення як теоретико-методологічних аспектів цієї проблеми, так і реального стану змісту, форм і методів професійної підготовки кваліфікованих робітників.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що: вперше виявлено тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України у 1969 р. – на початку ХХІ ст. з урахуванням соціально-економічних і суспільно-політичних умов і обґрунтовано шляхи вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах; уточнено сутність базових понять дослідження («кваліфікований робітник», «кваліфікований робітник сфери обслуговування», «підготовка», «професійна освіта», «професійна підготовка», «професійно-технічний навчальний заклад», «сфера обслуговування»); уточнено та доповнено періодизацію розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в Україні у 1969 р. – на початку ХХІ ст.; подальшого розвитку набули положення щодо використання в процесі професійної підготовки кваліфікованих робітників кращого педагогічного досвіду минулого; уведено в науковий обіг нові історичні факти, пов'язані з професійною підготовкою майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України у 1969 р. – на початку ХХІ ст.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в розробленні й апробуванні навчально-методичного комплексу для підвищення кваліфікації викладачів ПТНЗ сфери обслуговування, зокрема спецкурсу «Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – поч. ХХІ ст.)» і методичних рекомендацій «Удосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування»; обґрунтуванні ефективних шляхів удосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах нашої держави.

**Упровадження результатів дослідження.** Результати дослідження

впроваджено у Відокремленому структурному підрозділі Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти» (довідка № 21/16 від 26 серпня 2016 р.); Навчально-методичному центрі професійно-технічної освіти у Волинській області (довідка № 1/11-175 від 16.12.2016 р.); Навчально-методичному центрі професійно-технічної освіти у Львівській області (довідка № 11/1-830 від 12.12.2016 р.); Навчально-методичному центрі професійно-технічної освіти у Рівненській області (довідка № 02-04/1-267 від 30.12.2016 р.); Нововолинському вищому професійному училищі № 1 (довідка № 27/18 від 25 серпня 2016 р.).

**Апробація результатів дослідження** відбувалася на 16 науково-практичних конференціях, зокрема *міжнародних*: «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (м. Вінниця, 21–23 травня 2014 р., 16–18 травня 2016 р.), «Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика» (м. Хмельницький, 16–17 жовтня 2015 р.), «Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» (м. Львів, 21–22 жовтня 2015 р.), «Geneva theoretical and practical forum of free topics» (м. Женева (Швейцарія), 28 грудня 2015 р.); *всеукраїнських*: «Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців» (м. Львів, 9–10 жовтня 2013 р.), «Реформування освітньої системи в Україні в контексті європейської інтеграції» (м. Львів, 15–16 жовтня 2014 р.), «Підвищення якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» (м. Львів, 19 травня 2015 р.), «Актуальні питання історії науки і техніки» (м. Львів, 8–9 жовтня 2015 р.), «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень» (м. Вінниця, 23–24 листопада 2015 р.), «Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклад, досвід, стратегії і перспективи» (м. Київ, 21 червня 2016 р.); *регіональних*: «Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників» (м. Львів, 25 лютого 2014 р.), «Управління розвитком професійно-технічної освіти в регіоні» (м. Львів, 21 січня 2015 р.), «Психолого-педагогічне забезпечення підготовки робітничих кадрів» (м. Львів, 4 березня 2015 р.), звітних

науково-практичних конференціях Інституту професійно-технічної освіти НАПН України та Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України (м. Київ, м. Львів, 2013–2016 рр.).

**Публікації.** Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 19 одноосібних наукових публікаціях, у тому числі: 9 статей (із них 5 – у провідних наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних періодичних виданнях, 2 – в інших наукових виданнях), 8 тез у збірниках матеріалів конференцій, у тому числі однієї іноземної, 1 методичні рекомендації, 1 навчальна програма.

**Структура й обсяг дисертації.** Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (319 найменувань, із них 5 – іноземними мовами) і 11 додатків (на 56 стор.). Загальний обсяг дисертації – 278 сторінок, основний текст – 163 сторінки. Дисертація містить 17 таблиць на 11 сторінках, 3 рисунки на 1 с.

## **Розділ I**

### **Теоретико-методологічні й історико-педагогічні засади професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування**

У цьому розділі розглянуто сутність і уточнено зміст базових понять дисертаційного дослідження: «кваліфікований робітник», «кваліфікований робітник сфери обслуговування», «професійна освіта», «професійна підготовка», «професійно-технічний навчальний заклад», «сфера обслуговування»; визначено методологічні підходи та принципи дослідження професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування; обґрунтовано соціально-економічні та суспільно-політичні умови професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування досліджуваного періоду; проаналізовано основні підходи до періодизації розвитку професійно-технічної освіти.

#### **1.1. Методологічні засади професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування**

У ХХ столітті відбулися кардинальні зміни у політиці, соціально-економічній сфері, освіті, які повернули розвиток нашої держави в інше русло. Такі зміни, у першу чергу, дали можливість поглянути з іншої точки зору на історико-педагогічні дослідження радянського періоду, які значною мірою були пов'язані з історією та діяльністю комуністичної партії України. Однак із проголошенням незалежності України зріс інтерес науковців до історико-педагогічної проблематики, яку почати розглядати незалежно від ідеологічних догм. «Пояснюється це розкріпаченням педагогічної свідомості науковців, переглядом або ж новим прочитанням традиційної проблематики, відкриттям можливості об'єктивного незаангажованого висвітлення подій і фактів, особливо тих, які не могли стати предметом дослідження у радянський період й залишилися невисвітленими або розглядалися тенденційно» [264, с. 41].

У царині історико-педагогічних досліджень працюють: С. М. Вдович [29], Н. М. Гупан [41], О. М. Коханко [112], В. С. Курило [121], І. Л. Лікарчук [130], Т. І. Попова [177], О. В. Сухомлинська [263], М. І. Харламов [281], В. П. Шпак [285] та ін. Досліджувалася історія фахової підготовки майбутніх працівників медичних навчальних закладів (Л. Є. Клос [103], М. Л. Кушик [123]), духовних навчальних закладів (В. В. Фазан [277]), педагогічних навчальних закладів (К. Б. Авраменко [2], В. І. Владимірова [34], Н. М. Дем'яненко [46], Г. Т. Кловак [102], Т. М. Кравчук [115], О. Ф. Норкіна [150], В. Л. Попова [177], Л. М. Прокопів [222], О. О. Шумська [286]); аналізувалися історичний розвиток професійної освіти жінок (О. В. Аніщенко [4], В. А. Добровольська [55]), підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України (Л. І. Рибаченко [240]), соціально-педагогічних кадрів (Л. І. Донченко [58]) та ін.

Історичні аспекти розвитку професійно-технічних навчальних закладів висвітлені в педагогічних дослідженнях Н. С. Брехунець [23], В. О. Зайчука [65], Л. І. Коробко [110], О. М. Коханка [112], П. М. Кухарчук [122], І. Л. Лікарчука [131], Н. В. Михайловської [141], Н. О. Падун [167], Т. І. Попової [177], М. І. Харламова [281], О. І. Щербак [287] та ін.

Історико-педагогічний процес є об'єктом історії педагогіки. Він «включає в себе співвідношення різного рівня власне педагогічних феноменів минулого із сьогоденням у контексті суспільних умов їх існування» [264, с. 41]. Щоб проаналізувати історико-педагогічний процес сучасності, Н. Гупан пропонує спершу проаналізувати етапи розвитку вітчизняної історико-педагогічної науки. Учений виділяє в розвитку історико-педагогічної думки в Україні ХХ ст. такі етапи:

– 1-ий (1900–1920 роки) – становлення історико-педагогічної думки в умовах відродження української державності й національної школи; «в історико-педагогічній літературі виразно простежувалися теоретичні пошуки, в основі яких лежала віра в майбутній розвиток країни на засадах гуманізму й демократії, ... опора на національні ідеї та енергію»;

– 2-ий (20-ті роки) – пошук нових підходів до предмета і змісту історії педагогіки; з’являються перші книги з історії педагогіки, у вищих педагогічних навчальних закладах вводиться курс із вивчення історії педагогіки;

– 3-ій (30–80-ті роки) – розвиток історико-педагогічної науки в умовах панування тоталітарної комуністичної ідеології; у цей період розвиток історичної й історико-педагогічної науки перебував під контролем держави і комуністичної партії; попередні історико-педагогічні концепції розглядалися як помилкові та соціально ворожі; історико-педагогічний процес ґрунтувався на більшовицьких підходах; відбувалися репресії відомих діячів; основні державні документи закликали науковців розкривати «неминучість перемоги комуністичної ідеології»;

– 4-ий (90-ті роки) – «почалося інтенсивне стирання білих плям в історії», відбулися якісні зрушення у висвітленні історико-педагогічного процесу в умовах незалежної України [40, с. 46].

Аналіз наукової літератури радянського періоду дозволяє стверджувати, що розвиток педагогічної науки невід’ємно пов’язувався з діяльністю радянського суспільства.

Сучасний доступ до інформації спричинив, у першу чергу, інтерес до історичних наук. У незалежній Україні науковці одержали змогу активно досліджувати історію педагогічної спадщини від найдавніших часів до сьогодення, намагаючись об’єктивно висвітлити історію педагогіки з нових позицій. Історико-педагогічне дослідження у ХХІ ст. характеризується активним розвитком.

Історико-педагогічні дослідження дають можливість зрозуміти навчально-виховний процес і вплив на нього соціальних, політичних, економічних чинників, адже відтворити педагогічні зміни без наведених чинників неможливо; вимагають знання історичних подій у теорії та практиці освіти і виховання, персоналій, педагогічної термінології, джерелознавства, взаємозв’язків між подіями в історії педагогічної науки, дійовими особами, суспільними

інститутами та виховними інституціями, хронологією подій, методології історико-педагогічного дослідження [Цит. за: 285, с. 768].

Сучасний стан розвитку освіти в незалежній Україні змінився докорінно: демократизація суспільства, можливість дослідження архівних даних, зміна економічного становища України й ін. На модернізацію освіти впливають світові тенденції інноваційного розвитку, що пов'язано з появою нових методів дослідження і нових педагогічних підходів.

Науковці у сфері педагогіки для модернізації та реалізації завдань сучасної освітньої політики не можуть не враховувати досягнення та помилки минулого. Так, С. М. Вдович зазначає, що історико-педагогічний аспект дослідження є вартісним тим, що історичне пізнання відбувається за хронологічним принципом. «Це становить одну з важливих відмінностей його стосовно логічного. Закономірний процес розвитку історія віддзеркалює у конкретно-хронологічній формі, а теорія «присутня» в ній і як вихідний пункт, і як основа, і як результат» [29, с. 37].

Незалежно від того, який період розвитку суспільства висвітлюється та коли саме здійснюється історичне дослідження, науковець, щоб забезпечити об'єктивність і достовірність наукової роботи, має відштовхуватися від тих чи інших методологічних підходів і дотримуватися певних принципів.

Заслуговують на увагу виокремлені О. В. Сухомлинською сучасні підходи (домінанти) до дослідження історико-педагогічного процесу:

1. Соціокультурні домінанти (підходи). Сюди належить принцип соціальності, який буде залежати від рівня техніко-економічного розвитку (аграрне, індустріальне, постіндустріальне суспільство тощо); національна чи етнонаціональна диференціація; багатоманітність світоглядних орієнтацій та ін.

2. Культурно-антропологічні домінанти. Історико-педагогічні дослідження розглядаються з точки зору потенціалу людини, її розвитку (етнологія, географічні та краєзнавчі аспекти, психологічні аспекти).

3. Педагогічні домінанти. Характеристика навчальних, виховних, освітніх явищ через призму педагогічних основ [264, с. 43].

Досліджуючи професійну підготовку кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України у 1969 р. – на початку ХХІ ст., ми спиралися на такі методологічні підходи: системний, синергетичний, історико-компаративістський, аксіологічний, парадигмальний, модернізаційний, соціально-педагогічний і формаційно-цивілізаційний, які визначають основу дослідження історико-педагогічної проблеми підготовки кваліфікованих фахівців сфери обслуговування в зазначений історичний період та безпосередньо пов'язані з теорією і методикою професійної освіти, загальною та професійною педагогікою.

Розглянути історико-педагогічне явище як систему (цілісну множину елементів, які взаємодіють і взаємопідпорядковуються) дозволяє *системний підхід*. У використанні системного підходу в історико-педагогічних дослідженнях наголошують такі науковці: В. П. Беспалько [17], І. В. Блауберг [20], С. У. Гончаренко [37], Т. О. Ільїна [88], В. І. Корбутяк [108], А. Г. Кузнецова [118], Н. В. Кузьміна [119], І. В. Малафійк [134], М. В. Нейл [297], Ю. О. Шабанова [282], Е. Г. Юдін [290] та ін. Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування, яка досліджується, є великою та складною системою і водночас структурним елементом більшої системи – професійно-технічної освіти, освіти загалом, економіки та суспільного розвитку України. Будь-які зміни, які відбуваються у тому чи іншому структурному елементі, змінюють усю систему, а зміна системи неминуче призводить до кардинальних змін у її складових частинах.

Один із важливих аспектів системного підходу – системно-історичний, який «дозволяє з'ясувати умови в часі, що вплинули на виникнення досліджуваної системи, пройдені нею етапи, сучасний стан, а також можливі перспективи розвитку» [282, с. 34]. Відповідно до системного підходу, професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування з 1969 р. до сьогодення досліджується у контексті соціально-економічних і суспільно-політичних умов розвитку професійної освіти і України загалом, виокремлюються етапи розвитку професійно-технічної освіти,



вивчається сучасний стан і визначаються шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування.

Врахувати досвід професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України як стійкої системи, виявити нові факти, зробити узагальнення на кожному з етапів розвитку професійно-технічної освіти з метою вдосконалення професійної підготовки фахівців цього профілю дозволяє *синергетичний підхід*. Можливості використання синергетичного підходу в педагогіці розглянули О. В. Вознюк [35], І. Я. Зязюн [87], В. Г. Кремень [117], А. Ю. Лоскутов [280], В. Й. Сугаков [262], Г. Хакен [280] та ін.

Синергетика – науково-філософський принцип, що розглядає природу, світ як самоорганізовану комплексну систему [252, с. 1123].

Використання синергетичного підходу, як зазначає І. Я. Зязюн, – це «важливий крок до розуміння феномена людини у всіх різновидах її вияву: пізнанні, творчості, здоров'ї, освіті, комунікації, входженні людини в природне, соціальне, культурне середовище» [87, с. 13]. Синергетичний підхід у навчально-виховному процесі дозволить майбутньому фахівцю сфери обслуговування підвищити свою конкурентоспроможність на ринку праці. Синергетика у становленні майбутніх фахівців сфери обслуговування – це «процес формування їхніх професійних якостей», що є «особливою формою саморозвитку, яка допоможе піднятися на вищий рівень власного фахового та особистісного зростання» [244, с. 74].

Як зазначає О. В. Вознюк, синергетичний підхід акцентує увагу на нагальності розробки нової синергетичної парадигми освіти, що передбачає процес подолання труднощів і проблем загальноосвітньої та вищої школи, які виникають на тлі традиційної освітньої парадигми. При цьому синергетичний підхід виявляє певні алгоритми подолання традиційних труднощів навчального і педагогічного аспектів освітнього процесу, які розкриваються у нових способах його структурування, оновлених методах викладання, що спираються на самостійну пізнавальну активність, спрямовану на формування навичок

самостійної постановки і вирішення проблем, у тому числі у процесі колективної навчальної діяльності [35].

Синергетичний підхід сприяє створенню системи професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України, яка складатиметься з підсистем, які взаємодіють, узгоджуються й орієнтовані на певний результат.

Важливим методологічним підходом у вивченні історії професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України є *історико-компаративістський (порівняльно-змістовий) підхід*, який дозволяє порівняти професійну підготовку кваліфікованих робітників сфери обслуговування на різних етапах розвитку професійної освіти, уточнити етапи і виявити особливості розвитку професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування. Історико-компаративістський (порівняльно-змістовий) підхід розглядали такі вчені: П. Балдвін [294], В. І. Бартон [8], Д. Кохен [296], Ю. Троїцький [274], В. І. Тюпа [275], Х. Г. Хаупт [296] та ін.

У контексті нашого дослідження актуальним є також *аксіологічний (ціннісно-орієнтаційний) підхід*, який сприяв виявленню основних цінностей, що формувалися у кваліфікованих робітників сфери обслуговування в досліджуваній період. На використання аксіологічного підходу в історичному дослідженні наголошують науковці, зокрема М. В. Богуславський [21], М. Й. Боришевський [22], Б. Т. Ліхачов [128], О. В. Сухомлинська [263].

У період із 1969 р. до сьогодні є чинними дві кардинально протилежні педагогічні системи: авторитарна, характерна для радянського періоду розвитку професійно-технічної освіти, та гуманістично спрямована (пострадянський період), у якій людина є найвищою цінністю і головною метою навчання і виховання, а загальнолюдські цінності тісно поєднуються з національними. Загальнолюдські цінності здійснюють важливий вплив на професійну діяльність. Професійна підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування нині неможлива без формування їхніх ціннісних орієнтацій, врахування досягнень,

збереження та примноження вітчизняної та світової культур, утвердження загальнолюдських і національних цінностей.

*Парадигмальний підхід* в історії педагогіки – це генеза теоретичних положень, що дає змогу науковцям і практикам виявити, сформулювати й описати цілісні моделі освіти [264, с. 40]. Парадигмальний підхід у дослідженні професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України у 1969 р. – на початку ХХІ ст. передбачає висвітлення внутрішньої логіки професійної освіти кваліфікованих фахівців сфери обслуговування на різних етапах її розвитку. У науково-педагогічній літературі парадигмальний підхід досліджували такі науковці: С. В. Бережнова [15], О. В. Сухомлинська [263], Г. Утюж [276]. Зазначимо, що парадигмальний підхід у висвітленні історії розвитку професійно-технічної освіти полягає у врахуванні історичних умов (темтів розвитку суспільства, зміни економічного, соціального, освітнього стану суспільства) та пов'язаних із ними освітніх парадигм.

*Модернізаційний підхід* передбачає вивчення освітніх реформ в освітній сфері, зокрема у професійно-технічній освіті досліджуваного періоду, з метою вдосконалення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України.

Слід враховувати історичні зміни, які впливали на розвиток системи освіти, аналізуючи особливості підготовки фахівців сфери обслуговування на різних етапах. Це зумовило необхідність використати у дослідженні *соціально-педагогічний підхід* [120], згідно з яким історію професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України у 1969 р. – на початку ХХІ ст. ми досліджували у контексті соціального й економічного розвитку суспільства і державної освітньої політики. Соціально-педагогічний підхід передбачає безпосередню взаємодію учасника педагогічного процесу та соціуму. Професії сфери обслуговування належать до типу професій «людина – людина», де важливим є взаємозв'язок однієї людини з іншою, а саме кваліфікованого працівника і клієнта. Фахівці

сфери обслуговування реалізують свою діяльність у соціумі, адаптуються до вимог ринку праці, а отже, навчальні заклади змушені орієнтуватися на сучасні вимоги виробництва, готувати спеціалістів нових професій. Таким чином, соціально-педагогічний підхід зосереджує свою увагу на змінах, які відбуваються в суспільстві, економіці й на тому, як ці зміни впливають на освітній процес.

**Формаційно-цивілізаційний підхід** передбачає врахування у дослідженні історії розвитку професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування основних етапів розвитку суспільства і цивілізацій загалом. Формаційно-цивілізаційний підхід досліджували Д. Белл [14], Г. Б. Корнетов [109], Т. Кун [120], В. В. Ростов [298], Н. П. Юдіна [291] та ін. Так, відповідно до схеми суспільно-історичного розвитку суспільства У. Ростоу, сучасний етап – це ера «високого масового споживання», однією з найважливіших ознак якої є розвиток сфери обслуговування й орієнтація виробництва переважно на споживача [298, с. 272]. Отже, період, який ми досліджуємо (1969 р. – початок ХХІ ст.), охоплює два етапи розвитку цивілізації: стадію «зрілості», яка пов'язана з розвитком науково-технічної революції, зростанням значення міст і чисельності людського населення, та згадану вище еру «високого масового споживання». Відповідно до формаційно-цивілізаційного підходу, все більша увага приділяється духовним цінностям суспільства і таким поняттям, як «наука», «освіта», «особистість», «знання», «культура», «інформація». Цю ж думку розвиває Д. Белл у праці «Майбутнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування», визначаючи три відносно автономні сфери соціального життя (соціальна структура (технологічні та власне економічні елементи, система соціальних відносин), політична організація суспільства, культура) та наголошуючи на визначальній ролі сфери послуг у постіндустріальному суспільстві [14, с. 156]. Сучасне підприємство використовує нові види техніки, відбувається комп'ютеризація й автоматизація виробництва, тому в суспільстві формується працівник нового типу, який має професійні знання і творчий характер, відповідно до цього фахівці сфери послуг набувають дедалі більшої ваги.

Комплексне використання розглянутих методологічних підходів дає змогу якісно висвітлити особливості професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України у 1969 р. – на початку ХХІ ст.

Ще у ХІХ ст. Ф. Прокопович визначав принципи, яких дослідник має дотримуватися в історичних працях: розповідь має бути правдивою, відповідати дійсності; уникати захоплення, не дозволити засліпити себе ненавистю чи заздрістю; відображати історію більшою мірою не для сучасників, а для прийдешніх поколінь; слава й осуд повинні впливати із самого правдивого викладу подій; уникати легковажності [223, с. 338-340].

У нашому дослідженні ми дотримуємося таких принципів: об'єктивності, єдності логічного й історичного, науковості, фундаментальності, цілісності й системності, детермінізму й індетермінізму, єдності теорії та практики, етичності, руху від опису до пояснення. Розглянемо їх детальніше.

1. Принцип об'єктивності забезпечує адекватне віддзеркалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України у досліджуваній період, дозволяє простежити якісні зміни, показати тенденції спадкоємності й можливості впровадження досвіду минулого в сучасний педагогічний процес. Аналізуючи крайності у тлумаченні узгодження факту і теорії в історичному пізнанні (з одного боку – перебільшення, переоцінка ролі факту і недооцінка, заперечення теорії історичної науки, зокрема історії педагогіки, що призводить до відведення історії педагогіки ролі лише реєстратора подій, їх фіксації; з іншого боку – недооцінка фактів і переоцінка соціологічних, педагогічних положень, що також не відповідає суті історії педагогіки як науки), С. М. Вдович пропонує виходити з того, що факт і теорія не суперечать одне одному так, як не суперечать історична форма пізнання теоретичній, історичний метод пізнання логічному [29, с. 32]. Принцип об'єктивності передбачає також відсторонення від ідеологічних догм і політичних пристрастей, що дозволить найбільш точно охарактеризувати педагогічні явища того чи іншого історичного періоду.

2. Принцип єдності логічного й історичного. Педагогічні явища, зокрема професійна підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України, виявляються у певний соціально-історичний період [29; 269]. Історична форма відтворення розвитку педагогічного явища, на відміну від теоретичної, характеризується тим, що тут не можна відступати від історичних випадковостей, потрібно стежити за поворотами історії, її стрибками. Йти за реальною історією – означає не що інше, як уміння зрозуміти не лише сутність закономірних зв'язків цього процесу, але й форму їх вияву. Однак, представляючи історію професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України, слід дотримуватися логіки викладу, враховуючи розвиток суспільства, його відображення в теорії педагогіки й освітньому процесі ПТНЗ, етапи розвитку професійно-технічної освіти та її сучасний стан.

3. Принцип науковості передбачає достовірний аналіз та обґрунтування архівних джерел, наукових праць, навчальних планів і програм, розкриття причинно-наслідкових зв'язків та об'єктивне висвітлення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України досліджуваного нами періоду, вивчення сучасного стану та визначення перспектив професійної підготовки фахівців сфери обслуговування.

4. Принцип фундаментальності передбачає ґрунтовний аналіз і повне, всебічне висвітлення найвагоміших здобутків у професійній підготовці кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України досліджуваного періоду, зв'язок із сучасною практикою підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування, суспільними проблемами та потребами, вимогами ринку праці.

5. Відповідно до принципу цілісності й системності професійну підготовку кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України в 1969 р. – на початку XXI ст. ми розглядатимемо як цілісну систему, враховуючи розмаїття взаємозв'язків усіх її складових. Крім

цього, завданням навчального закладу є підготовка конкурентоспроможного фахівця сфери обслуговування, розвиток людини як особистості, вдосконалення її здібностей. «Цілісність педагогічного процесу характеризує реалізацію освітньої системи, що забезпечує становлення цілісної особистості на основі планомірно організованої навчально-виховної діяльності та передбачає розв'язання освітніх завдань шляхом всебічної взаємодії суб'єктів навчання» [124, с. 23].

6. Принципи детермінізму й індетермінізму. Принцип детермінізму забезпечує зв'язок проблеми з соціально-культурними, політичними, економічними реаліями, а також те, як вони відповідали народним потребам [21, с. 34]. Принцип індетермінізму дозволяє подивитися на проблему не лише з погляду відомих результатів, але й їх незавершеності, тобто побачити їх такими, якими вони були у той час, коли їх результат ще був невизначений. Дослідник проблем історії педагогіки завжди повинен включати елемент можливої альтернативи і пояснювати причини успіху тієї з них, яка врешті перемогла [29, с. 23]. Щодо досліджуваної нами проблеми це означає, що ми, враховуючи соціально-культурні, політичні й економічними реалії, намагалися зрозуміти позитивні та негативні аспекти професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України у 1969 р. – на початку ХХІ ст.

7. Принцип єдності теорії та практики передбачає врахування взаємозв'язку та взаємовпливу теорії педагогіки та практики професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України досліджуваного періоду. Принцип єдності теорії та практики створює також умови для успішної реалізації теоретичних знань на практиці та виробництві, адже головною метою майбутнього фахівця сфери обслуговування є отримання фахових знань і вмінь застосувати їх під час професійної діяльності.

8. Принцип етичності передбачає відповідальність за адекватність і коректність критики, а також «неприпустимість безпідставного схиляння перед

авторитетами») [139, с. 150]. Будь-який науковець, у тому числі дослідник історії педагогіки, повинен у своїй науковій діяльності дотримуватися моральних принципів, що забезпечить належне функціонування і розвиток науки. Критика ідей інших дослідників повинна бути об'єктивною і коректною. Крім цього, слід критично ставитися і до власних ідей.

9. В основі принципу руху від опису педагогічного явища до пояснення та визначення перспектив його розвитку лежить обґрунтування тенденцій розвитку та визначення шляхів удосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України.

Використовуючи зазначені методологічні підходи та дослідницькі принципи вивчення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування, розглянуто й уточнено такі базові поняття: «кваліфікований робітник», «кваліфікований робітник сфери обслуговування», «професійна освіта», «професійна підготовка», «професійно-технічний навчальний заклад», «сфера обслуговування» та ін.

Проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування на дисертаційному рівні розглядають: І. В. Бабій [7], Н. Д. Вінник [33], І. В. Довженко [56], І. Я. Жорова [63], Н. В. Котляревська [111], І. М. Матійків [135], О. С. Микитенко [140], Л. А. Руденко [244] та ін.

Історичні аспекти розвитку професійно-технічних навчальних закладів висвітлені в педагогічних дослідженнях Н. С. Брехунець [23], В. О. Зайчука [65], Л. І. Коробко [110], О. М. Коханка [112], П. М. Кухарчук [122], І. Л. Лікарчука [130], Н. В. Михайловської [141], Н. О. Падун [167], Т. І. Попової [177], М. І. Харламова [281], О. І. Щербак [287] та ін.

Головним поняттям нашого дисертаційного дослідження є «професійна підготовка». Підготовка у педагогіці – запас знань, навичок, досвід і т. ін., набутий у процесі навчання, практичної діяльності [170, с. 676]. Професійний – 1. Прикм. до професія. // Пов'язаний з певною професією. 2. Прикм. до професіонал // Який є професіоналом [225, с. 995]. Відповідно професія – рід



занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок та є для когонебудь джерелом існування [233, с. 995], а професіонал – той, хто зробив яке-небудь заняття предметом своєї постійної діяльності, своєю професією. // Добрий фахівець, знавець своєї справи [232, с. 995]. Таким чином, професійна підготовка – це процес набуття знань, умінь, навичок, досвіду і професійно важливих якостей у процесі навчання та практичної діяльності, що в сукупності формують професійну компетентність особистості. У професійно-технічних навчальних закладах професійна підготовка відбувається під час теоретичного та виробничого навчання, практичної діяльності в умовах реального виробництва.

Поняття «професійна підготовка» тісно пов'язане з поняттям «професійна освіта».

Професійна освіта – підготовка в навчальних закладах спеціалістів різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній із галузей народного господарства, науки, культури; невід'ємна складова частина єдиної системи народної освіти. Термін «професійна освіта» розуміють і як сукупність знань, навичок і вмінь, оволодіння якими дає змогу працювати спеціалістом вищої, середньої кваліфікації або кваліфікованим робітником [224, с. 274-275].

У Законі України «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.) зазначено, що професійно-технічна освіта – це складова системи освіти України, яка спрямована на формування професійних знань, умінь і навичок майбутніх працівників, розвиток їхньої духовності, культури, відповідного технічного, технологічного й екологічного мислення з метою створення умов для їхньої професійної діяльності [208, с. 2-12]. Головною функцією професійно-технічних навчальних закладів є забезпечення якісної професійної підготовки.

Р. С. Гуревич виділив такі головні завдання профтехосвіти в нових соціально-економічних умовах:

1. Забезпечення високого рівня загальної, загальнотехнічної та професійної (спеціальної) освіти учнів ПНТЗ.
2. Підвищення професійно-технічного рівня майбутніх робітників як складової частини загального культурно-технічного рівня.

3. Виховання учнів ПТНЗ у процесі оволодіння професією, якою передбачається побудова навчально-виховного процесу на засадах демократизації й гуманізації стосунків між педагогами й учнями [44, с. 18].

Вчений розрізняє терміни «зміст професійної освіти» та «зміст професійного навчання». «Зміст професійної освіти» він розглядає як систему знань, умінь, навичок, рис творчої діяльності, світоглядних і поведінкових якостей особистості, які зумовлені вимогами суспільства до робітників відповідної кваліфікації та профілю; на досягнення їх повинні спрямовуватись зусилля як педагогів, так і учнів у навчальних закладах, що забезпечують здобуття професійної освіти відповідного рівня. «Зміст професійного навчання» – це педагогічно обґрунтована, логічно впорядкована й текстуально зафіксована в навчальних програмах наукова і технічна інформація про навчальний матеріал, що має професійну спрямованість, подається компактно і визначає зміст навчальної діяльності педагогів, пізнавальної діяльності учнів для оволодіння всіма компонентами змісту професійної освіти відповідного рівня і профілю [44, с. 17].

Одним із ключових у нашому дослідженні є поняття «кваліфікований робітник».

Розглянемо спочатку поняття «робітник», «кваліфікований» та «кваліфікація». Робітник – це «людина, зайнята фізичною працею у сфері матеріального виробництва», а також «одна із соціальних верств суспільства» [241, с. 1037]; «той, хто здійснює нескладну, допоміжну фізичну роботу»; «той, хто працює, трудиться; трудівник»; «людина, зайнята в якій-небудь певній галузі діяльності» [242]. Як правило, термін «робітник» застосовується до людей, зайнятих на виробництві, й тих, хто здійснює робочі операції, тобто до посад нижчої кваліфікації. Кваліфікований – «який має високу кваліфікацію» [97, с. 422]. Кваліфікація – «ступінь придатності, підготовленості до якого-небудь виду праці» або «фах, професія, спеціальність» [95, с. 1037]. С. У. Гончаренко визначає сутність поняття «кваліфікація» як «ступінь професійної підготовки працівника, наявність у нього знань, умінь і навичок, необхідних для виконання

ним певного виду роботи. Залежно від кваліфікації працівника спеціальна кваліфікаційна комісія присвоює йому певний тарифний розряд згідно з тарифно-кваліфікаційними довідниками [96, с. 158].

У «Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні» кваліфікований робітник визначений як освітньо-кваліфікаційний рівень робітника, який на основі повної або базової загальної середньої освіти здобув спеціальні уміння та знання, має відповідний досвід їх застосування для вирішення професійних завдань у певній галузі народного господарства. Освітньо-професійна програма підготовки кваліфікованого робітника забезпечує одночасне здобуття професійно-технічної освіти та кваліфікації кваліфікованого робітника на базі повної загальної середньої освіти або базової загальної середньої освіти з наданням можливості отримувати повну загальну середню освіту. Зазначена програма формується переважно з навчальних дисциплін загальнотехнічного, фахового спрямування та виробничого навчання [175].

Ґрунтовний аналіз поняття «кваліфікований робітник» здійснила О. С. Микитенко, яка вивчила погляди Н. М. Скородумова, А. І. Бахтіної, С. Я. Батишева та ін. Дослідниця зазначає при цьому, що «в сучасних умовах конкурентоздатного виробництва визначення поняття «кваліфікований робітник» необхідно доповнити наявністю високого (не нижче 5-6 розряду) кваліфікаційного розряду; опанування широким профілем професійної підготовки; зміст праці якого становить кваліфікована праця» [140, с. 25].

Таким чином, кваліфікований робітник – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця робітничої професії, який на основі повної або базової загальної середньої освіти здобув професійно орієнтовані знання й уміння, набув відповідного досвіду їх застосування для практичного вирішення професійних завдань у певній галузі.

Підготовка кваліфікованих робітників здійснюється у професійно-технічних навчальних закладах. Професійно-технічні навчальні заклади – училища й школи різного типу, які готують кваліфікованих робітників [231, с. 275]. Професійно-технічна освіта – в Україні система підготовки й підвищення

кваліфікації робітничих кадрів, форма професійної освіти, органічна частина системи народної освіти. ПТО ґрунтується на поєднанні продуктивної праці з навчанням і підвищенням кваліфікації молоді та дорослих робітників [231, с. 275].

Як зазначено в «Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні», у ПТНЗ можуть одночасно реалізовуватись освітньо-професійна програма підготовки кваліфікованого робітника та програма повної загальної середньої освіти. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття професійно-технічної освіти та кваліфікації кваліфікованого робітника [175].

І. Л. Лікарчук визначив сутність поняття «система підготовки робітничих кадрів», яке, на його думку, містить три складові: систему освітніх програм і державних освітніх стандартів для підготовки кваліфікованих робітників; мережу освітньо-виховних закладів різних типів, де реалізуються освітні програми; систему органів управління підготовкою робітничих кадрів і підпорядковані їм установи і підприємства [130, с. 13].

Професійно-технічні навчальні заклади змушені постійно модернізуватися, щоб підготувати висококваліфікованих фахівців. Тому важливою функцією професійно-технічних навчальних закладів є підготовка учнів до оволодіння професією та підвищення їхнього професійного рівня, перекваліфікація робітників, здійснення професійного навчання персоналу на виробництві, забезпечення ринку праці кваліфікованими робітниками.

В умовах швидкого розвитку промисловості та сфери обслуговування конкурентоспроможність кваліфікованих робітників проявляється не лише високим рівнем знань науково-технологічних процесів і можливістю здійснювати виробничі завдання, а й професійними якостями, які проявляються в уміннях самостійно знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, проявляти ініціативу, спілкуватися з клієнтами тощо. Це зумовлено тим, що працівник сфери обслуговування має враховувати індивідуальні особливості користувача послуг, його смаки та низку інших чинників.

Розвиток професійних якостей забезпечить конкурентоспроможність кваліфікованих робітників сфери обслуговування на ринку праці. Кваліфікований робітник сфери обслуговування – це фахівець, який уміє ефективно застосовувати свої професійні знання в нових соціально-економічних умовах. Сьогодення вимагає від професійної освіти мобільного випускника, здатного швидко адаптуватися до нових умов виробництва. Тому поряд із технологічною підготовкою фахівця важливого значення набуває формування його професійних якостей.

Ще одним ключовим поняттям нашого дослідження є «сфера обслуговування». Сфера обслуговування – це сукупність галузей і підгалузей народного господарства, продукти праці яких виступають у вигляді послуг (побутове обслуговування, надання торговельних, будівельних, ремонтних та інших послуг) [265]. Фахівці сфери обслуговування належать до професій типу «людина – людина», ця сфера є надзвичайно важливим чинником у житті суспільства, оскільки охоплює широке коло послуг, а саме: торговельні, побутові, соціально-культурні, житлово-комунальні, транспортні, послуги зв'язку, інформаційні, консультативні, ліцензійні та фінансові. «Сфера обслуговування є особливим видом людської діяльності, спрямованої на задоволення потреб клієнта через надання йому послуг. Вона характеризується високою динамічністю і чисельністю різних за змістом та емоційною напруженістю контактів» [244, с. 206].

Таким чином, сфера обслуговування – це сукупність галузей і підгалузей економіки, продукти праці яких виступають у вигляді послуг (побутове обслуговування, надання торговельних, будівельних, ремонтних та інших послуг).

Сфера послуг виконує в суспільстві економічні та соціальні функції:

– економічні функції – обслуговування процесу виробництва матеріальних благ (транспорт, зв'язок, технічне обслуговування); відтворення робочої сили (освіта); створення додаткових матеріальних благ (побутове обслуговування);

– соціальні функції забезпечують потреби населення з різних видів обслуговування: соціально-культурного, оздоровчого, матеріально-побутового [142].

І. А. Сікірницька та С. С. Кучерук зазначають, що до соціально-культурного комплексу входять освіта, культура і мистецтво. Освіта забезпечує загальний розвиток населення і підготовку спеціалістів для галузей народного господарства. Культура і мистецтво представлені театрами, бібліотеками, музеями, клубами, палацами культури. До закладів оздоровчого комплексу належать поліклініки, лабораторії, диспансери, пансіонати, будинки відпочинку, аптеки. Матеріально-побутовий комплекс представлений: житлово-комунальним господарством, яке охоплює електрифікацію, водопостачання, теплопостачання; службою побуту – перукарні, хімчистки, ательє, пральні; торгівлею і громадським харчуванням – ринки, магазини, кафе, ресторани [253].

На сучасному етапі економічного розвитку держави спостерігається ускладнення умов суспільної праці, зміна її характеру та змісту. У зв'язку з науково-технічною революцією та комп'ютеризацією виробничого процесу змінилися вимоги до працівників сфери обслуговування, оскільки людські ресурси відіграють у ній надзвичайно важливу роль. Зі здобуттям Україною незалежності з'явилися нові види послуг, внаслідок чого підприємства потребують робітників широкого профілю, здатних пристосовуватися до змісту, умов і режиму трудової діяльності, швидко адаптовуватися до змін на ринку праці й ефективно здійснювати професійні дії в складних умовах. Конкурентоспроможність працівника – це відповідність рівня професійної підготовки вимогам ринку праці щодо здійснення певного виду діяльності [256, с. 116]. Головними чинниками конкурентоспроможності працівника є працьовитість, творче ставлення до професії, здатність бути лідером, неперервний саморозвиток, а головне – реалізація в реальних умовах праці його професійних компетентностей та особистісних якостей. Таку підготовку забезпечують професійно-технічні навчальні заклади.

Таким чином, аналіз ключових понять дисертаційного дослідження дозволяє визначити сутність поняття «кваліфікований робітник сфери обслуговування», під яким ми розуміємо робітника високого кваліфікаційного рівня, який на основі повної або базової загальної середньої освіти здобув необхідні компетентності для успішного вирішення професійних завдань у сфері обслуговування.

На нашу думку, кваліфікований робітник сфери обслуговування має відповідати й таким вимогам:

1. Високий загальноосвітній рівень – здобуття кваліфікованих умінь і знань у навчальному закладі, професійних навичок на виробництві, що засвідчується документами про освіту (дипломи, атестати). Серед навчальних закладів ПТО важливу роль відіграють ПТНЗ з багатоступеневим навчанням, які готують висококваліфікованих працівників і високоморальну людину. В Законі України «Про освіту» визначено, що «випускникам професійно-технічних навчальних закладів відповідно до їх освітньо-кваліфікаційного рівня присвоюється кваліфікація «кваліфікований робітник» із набутої професії відповідного розряду» [203]. Кваліфікований робітник – це спеціаліст, який має необхідні знання та вміє їх застосовувати для вирішення завдань певної галузі.

2. Прагнення до підвищення своєї кваліфікації під час трудової діяльності; широкопрофільна професійна підготовка; готовність працівника до постійного професійного зростання та поглиблення теоретичних знань, вдосконалення вмінь і навичок, здійснення творчого підходу до діяльності. У Концепції розвитку професійно-технічної освіти зазначено, що безперервна освіта «зумовлює необхідність посилення ролі професійно-технічної (професійної) освіти як динамічної системи, що здійснює активний вплив на подальший розвиток економіки, забезпечує випереджувальну професійну підготовку, наступність і взаємозв'язок усіх видів і рівнів професійної освіти» [147, с. 85].

Професійна діяльність працівників сфери обслуговування – це не лише ставлення робітника до об'єкта праці, а й стосунки зі співробітниками та клієнтами. У професіях типу «людина – людина» вимоги до працівників значно

зростають, від них вимагається не лише висока кваліфікація, але і глибоке усвідомлення свого морального обов'язку перед людьми. Основне завдання робітника цієї сфери – якісне надання послуг, тому, крім професійних аспектів, варто значну увагу приділити формуванню особистісних якостей фахівця сфери обслуговування, а саме: пунктуальності, тактовності, дисциплінованості, працелюбності, ініціативності, чесності, порядності та ін.

Таким чином, у цьому підрозділі ми обґрунтували основні методологічні підходи до дослідження професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування, а саме: системний, який сприяв систематизації професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України у 1969 р. – на початку ХХІ ст. та виокремленню етапів розвитку професійно-технічної освіти; синергетичний, який дозволив врахувати досвід професійної підготовки кваліфікованих робітників у ПТНЗ України як стійкої системи, виявити нові факти, зробити узагальнення на кожному з етапів розвитку професійно-технічної освіти з метою вдосконалення професійної підготовки фахівців цього профілю; історико-компаративістський, який дозволив порівняти професійну підготовку кваліфікованих робітників сфери обслуговування на різних етапах розвитку професійної освіти, уточнити етапи і виявити особливості професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування; аксіологічний, який сприяв виявленню основних цінностей, що формувалися у кваліфікованих робітників сфери обслуговування в досліджуваній період; парадигмальний і модернізаційний, спрямовані на вивчення освітніх парадигм і реформ професійно-технічної освіти, які дозволили дослідити професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування з 1969 р. до сьогодення у контексті соціально-економічних і суспільно-політичних умов розвитку професійної освіти і освіти України і визначити шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування; соціально-педагогічний та формаційно-цивілізаційний, які спонукали до розгляду професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування в



контексті соціального й економічного розвитку суспільства та врахування при цьому основних етапів розвитку суспільства; та принципи (об'єктивності, єдності логічного й історичного, науковості, фундаментальності, цілісності й системності, детермінізму й індетермінізму, єдності теорії та практики, етичності, руху від опису до пояснення).

У підрозділі також розглянуто й уточнено зміст базових понять дисертаційного дослідження, а саме: «професійна підготовка» та «професійна освіта», «кваліфікований робітник», «професійно-технічний навчальний заклад», «сфера обслуговування». Виходячи з вимог, які нині ставлять суспільство і ринок праці до працівників сфери обслуговування, під поняттям «кваліфікований робітник сфери обслуговування» розуміємо робітника високого кваліфікаційного рівня, який на основі повної або базової загальної середньої освіти здобув необхідні компетентності для успішного вирішення професійних завдань у сфері обслуговування.

Враховуючи соціально-педагогічний і формаційно-цивілізаційний методологічні підходи, у наступному підрозділі на підставі вивчених наукових і архівних джерел розглянемо соціально-економічні та суспільно-політичні умови розвитку професійної освіти досліджуваного періоду.

## **1.2. Соціально-економічні та суспільно-політичні умови розвитку професійної освіти (1969 р. – поч. ХХІ ст.)**

Дослідження економічної та політичної ситуації держави кінця ХХ – початку ХХІ століття дасть змогу проаналізувати основні тенденції професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування, а в майбутньому – можливість впровадити позитивний досвід у навчально-виховний процес сучасних професійно-технічних закладів освіти. «У кадровому забезпеченні економіки країни робітничі кадри відіграють домінуючу та конструктивну роль: вони створюють товарну продукцію. Саме цей соціальний клас визначає успіх будь-якої країни у світових глобалізаційних процесах» [86, с. 19].

Професійно-технічна освіта України безпосередньо пов'язана з соціально-економічним розвитком держави. Відштовхуючись від основних етапів розвитку економіки країни, розглянемо зміни у професійно-технічній освіті. Н. Г. Ничкало зазначає, що «профтехосвіта має розглядатися не тільки як компонент соціальної сфери, а й як галузь, глибоко інтегрована в економіку» [61, с. 735].

Відмовившись від ідеологічного підґрунтя у визначенні головних періодів історії підготовки робітничих кадрів, І. Л. Лікарчук дійшов висновку, що провідним чинником, який вплинув на зміст і форми підготовки робітничих кадрів, стали зміни в економіці та соціальній царині держави на кожному з етапів її розвитку. Цей висновок, на його думку, має методологічне значення для розв'язання перспективних проблем підготовки робітничого класу [129, с. 48].

Досліджуючи соціально-економічний розвиток нашої країни у ХХ ст., економісти, історики, педагоги, зазвичай, виділяють період до перебування України у складі СРСР та після.

Періодизацію розвитку професійно-технічної освіти України здійснили С. Я. Батишев [10], О. М. Коханко [113], І. Л. Лікарчук [130] та ін. Проаналізувавши запропоновані етапи розвитку, зазначимо, що новим етапом у розвитку професійно-технічної освіти став 1969 р. 2 квітня 1969 р. була прийнята

Постанова ЦК КПРС и РМ СРСР «Про заходи по дальшому поліпшенню підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічної освіти» [154] (Додаток Л), яка передбачала поступову зміну професійно-технічних училищ (де термін навчання був 1–3 роки) на середні професійно-технічні училища (СПТУ) (де термін навчання став 3–4 роки на базі 8 класу) з отриманням повної середньої освіти. Уряд ставив завдання збільшити кількість учнів у професійно-технічних навчальних закладах до 300-400 тис. чоловік. У 1970 р. в УРСР функціонувало 119 середніх профтехучилищ, а вже у 1978 р. їх чисельність зросла до 614, а кількість учнів зросла з 31,5 тис. до 120,77 тис. чоловік [59, с. 48].

У 60-80-ті роки відбулися важливі зміни в суспільстві й економічній ситуації країни. Успішно відбувалася науково-технічна революція: розширювалися підприємства, зміцнювалася матеріально-технічна база підприємств, модернізувалося обладнання, у процес виробництва впроваджувалися машини, апарати, верстати нового типу. Автоматизація виробництва вплинула на формування кваліфікованого робітника нового типу – робітника широкого профілю. Професійно-технічна освіта цього періоду була безпосередньо пов'язана з політикою КПРС. За роки восьмої п'ятирічки, яку називають «золотою», темпи розвитку системи профтехосвіти відображали високий темп економічного та соціального прогресу країни. Партійно-суспільні документи цього періоду сприяли підвищенню ролі системи професійно-технічної освіти як основної ланки у підготовці кваліфікованих робітників, формуванню професійного робочого класу: «Про подальший розвиток системи професійно-технічної освіти» (1972 р.) [153], «Про стан народної освіти та заходи по дальшому вдосконаленню загальної середньої, професійно-технічної, середньої спеціальної та вищої освіти в СРСР» (1973 р.) [211], «Про подальше вдосконалення процесу навчання і виховання учнів системи професійно-технічної освіти» (1977 р.) [152]. У Конституції СРСР, прийнятій 7 жовтня 1977 р. Верховною Радою СРСР [105], вперше гарантовано право на освіту, де наголошувалося на демократичному принципі радянської системи, яка

забезпечувала загальноосвітню та професійну підготовку всіх громадян, а також духовний і фізичний розвиток молоді та її підготовку до трудової діяльності. Варто згадати ще один важливий документ – Положення про професійно-технічні навчальні заклади СРСР, затверджене Радою Міністрів СРСР 11 квітня 1980 р. [173]. У Положенні визначалися основні цілі та завдання функціонування навчальних закладів профтехосвіти відповідно до єдиної суспільної політики в підготовці кваліфікованих робітників.

У 1985 р. в СРСР розпочато «перебудову» радянського суспільства, яка охопила всі ланки суспільства. Основним завданням в освіті керівництво вбачало курс на безперервну освіту. Досягнення такої «безперервності» було можливе лише за умови наявності єдиного органу управління системою освіти, тому в 1988 р. Пленумом ЦК КПРС було прийнято постанову Ради Міністрів СРСР «Про організацію та структуру управління народною освітою» [131, с. 135]. Єдиним органом управління системою освіти в СРСР був визначений Державний комітет СРСР з народної освіти на базі об'єднаних Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, Міністерства освіти РСРС і Державного Комітету СРСР з професійно-технічної освіти. В УРСР, відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР, було створено союзно-республіканське Міністерство народної освіти. Міністерство освіти УРСР і Державний комітет УРСР з професійно-технічної освіти були ліквідовані. Основні завдання новоствореного Міністерства були визначені постановою Ради Міністрів УРСР від 22 липня 1988 р. № 194 «Про організацію і структуру управління загальноосвітньою і професійно-технічною освітою в Українській РСР» [202].

Нове управління системою професійно-технічної освіти практично не враховувало інтереси, потреби і традиції, які були притаманні системі підготовки робітничих кадрів. З липня 1988 р. до вересня 1991 р. професійно-технічні училища не отримали жодного нормативного чи розпорядчого документа з питань організації загальноосвітньої підготовки, викладання дисциплін та організації виховної роботи. Водночас наказом Міністра народної освіти УРСР від 16 березня 1989 р. № 39 було відмінено понад 12 важливих нормативних

документів Держкомітету УРСР з професійно-технічної освіти, які регламентували діяльність профтехучилищ [131, с. 135].

Такі зміни в організації системи підготовки робітничих кадрів не могли не привести до змін у змісті її управлінської діяльності. З'явилися стійкі негативні тенденції. Так, Міністерство народної освіти почало симулювати процес передачі професійно-технічних училищ у підпорядкування загальносоюзних міністерств і Держагропрому УРСР. Передача профтехучилищ у підпорядкування міністерств і відомств здійснювалася на підставі постанови Ради Міністрів СРСР від 29 квітня 1988 р. № 560 «Про організацію та структуру управління народною освітою в країні» та доручення Ради Міністрів УРСР від 15 липня 1988 р. Відповідно до цієї постанови професійно-технічні училища, які здійснювали підготовку робітничих кадрів переважно для базових підприємств, мали перейти безпосередньо у їх підпорядкування, а професійно-технічні училища, які здійснювали підготовку робітничих кадрів агропромислового комплексу, підпорядковувалися агропромисловим комітетам [202]. Переважна більшість міністерств не могли впродовж місяця прийняти таку кількість закладів освіти і забезпечити їх фінансування.

Після розвалу СРСР в Україні відбулося різке падіння виробництва, інфляція, стрімко зростало безробіття, українці змушені були виїжджати на роботу за кордон, відчутною стала демографічна криза (населення України скоротилося з 52 млн. до 49 млн.). Зменшилося державне замовлення на підготовку фахівців, скоротилися потреби у кваліфікованих робітниках певних професій. Відчутним став попит на фахівців сфери обслуговування (туризм, готельна справа, бізнес), з'явилися нові професії, які потребували висококваліфікованих робітників. Постає потреба якісної підготовки висококваліфікованих фахівців сфери обслуговування, адже саме ця сфера в економічно розвинутих країнах є однією з важливих складових економіки. Переважна більшість робітників цього періоду мали низький рівень кваліфікації, були вузькопрофільними, не володіли комп'ютерами.

Економісти визначають і обґрунтовують такі періоди трансформації економіки України з початку незалежності:

- 1991–1994 рр. – лібералізація й обвальне падіння виробництва;
- 1995–1998 рр. – активізація протидії кризовим процесам та уповільнення темпів падіння в економіці;
- з 1999 р. – стабілізація економіки і відновлення темпів її зростання [Цит. за: 147, с. 79].

Запроваджуючи ряд реформ, уряд намагався подолати кризу. Розвивалися ринкові відносини, впроваджувалася гривня як нова грошова одиниця, відбувалася приватизація. У 1991 р. в Україні налічувався 1251 професійно-технічний навчальний заклад, де навчалася 643,4 тис. учнів. У наступні роки відбулося скорочення мережі закладів профтехосвіти та кількості учнів у них. Причини такого падіння, як зазначає Н. Г. Ничкало, – демографічні процеси (зниження дітонароджуваності), поглиблення кризи в економіці (зменшилося державне замовлення), недооцінення керівними органами ролі професійно-технічної освіти в піднесенні економіки [147, с. 156].

З метою подолання кризи в освіті 8 травня 1996 р. було прийнято Указ Президента України «Основні напрями реформування професійно-технічної освіти». Реформи було заплановано проводити впродовж 1996–2000 рр. за такими напрямками:

- оновлення змісту професійно-технічної освіти, визначення державних вимог щодо її якості й обсягу на рівні світових досягнень науки, техніки, технологій і передового досвіду;
- оптимізація мережі професійно-технічних закладів освіти та структури підготовки фахівців;
- удосконалення і демократизація форм управління професійно-технічною освітою;
- створення правової бази взаємовідносин професійно-технічних закладів освіти та замовників робітничих кадрів;
- розвиток професійно-технічних закладів освіти різних типів;

- участь професійно-технічних закладів освіти у реалізації Державної програми зайнятості населення;
- фінансове та матеріально-технічне забезпечення професійно-технічної освіти;
- кадрове забезпечення професійно-технічної освіти;
- наукове забезпечення професійно-технічної освіти;
- створення правової бази професійно-технічної освіти [162].

Із 2000 р. економічна ситуація в Україні стала покращуватися, історики визначили цей рік початком економічного зростання. У 2000 р. почалося й реформування освіти. На основі Міністерства народної освіти та Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти було створено Міністерство освіти і науки України. Створювалися навчальні заклади інших форм власності. Відбувся перехід на ступеневу підготовку: кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

В Україні, Словаччині, Угорщині до 1991 р. (Радянський Союз) функціонували навчальні заклади єдиного типу – професійно-технічні училища, які діяли за єдиними навчальними планами та програмами на величезній території (Україна, Словаччина, Угорщина). Нові соціально-економічні умови з 1991 р. стали поштовхом для створення професійно-технічних навчальних закладів нового типу з метою підготовки кваліфікованих робітників. Першими в Україні закладами професійно-технічної освіти нового типу стали вищі професійні училища (ВПУ). У Законі України «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.) міститься перелік навчальних закладів, які належать до професійно-технічних навчальних закладів, а саме: професійно-технічне училище відповідного профілю, професійне училище соціальної реабілітації, вище професійне училище, професійно-художнє училище, художнє професійно-технічне училище, вище художнє професійно-технічне училище, училище-агрофірма, вище училище-агрофірма, училище-завод, центр професійно-технічної освіти, навчально-виробничий центр, центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів, навчально-курсний комбінат, навчальний

центр, а також інші типи навчальних закладів, що надають професійно-технічну освіту [208].

До професійно-технічних навчальних закладів першого атестаційного рівня належать: навчальні курси певного професійного спрямування, професійні школи, навчально-курсіві комбінати; автомобільні навчальні комбінати, інші прирівняні до них навчальні заклади. Нормативний термін навчання визначається навчальними планами та програмами, але не повинен перевищувати 1 року.

До професійно-технічних навчальних закладів другого атестаційного рівня належать: професійно-технічні училища відповідного профілю, професійно-художні училища, художні професійно-технічні училища, училища-агрофірми, училища-заводи, навчально-виробничі центри, навчальні центри, інші прирівняні до них навчальні заклади. Нормативний термін навчання визначається державними стандартами професійно-технічної освіти, але не повинен перевищувати:

- а) для осіб, які мають повну загальну середню освіту, – 1,5 року;
- б) для осіб, які мають базову загальну середню освіту і здобувають повну загальну середню освіту, – 4 роки;
- в) для осіб, які мають базову загальну середню освіту або, як виняток, не мають її і поки не здобувають повну загальну середню освіту, – 2 роки.

До професійно-технічних навчальних закладів третього атестаційного рівня належать: вищі професійні училища, вищі художні професійно-технічні училища; вищі училища-агрофірми, центри професійно-технічної освіти, центри підготовки і перепідготовки робітничих кадрів, інші прирівняні до них навчальні заклади. Нормативний термін навчання визначається державними стандартами професійно-технічної освіти, але не повинен перевищувати 2 роки [208].

На сучасному етапі відбувається перехід «від індустріального суспільства до суспільства послуг», 70% населення працює у сфері послуг [169, с. 82]. Саме ця сфера потребує державного регулювання більшою мірою, ніж ринки інших товарів. Найчастіше державне втручання у функціонування ринку послуг викликається не лише економічними, але й політичними та соціальними



причинами. Практично в усіх країнах розробляються заходи для державного регулювання сфери послуг і встановлення певних стандартів, що регламентують зміст послуг і якість їх надання. Вчені пропонують різні шляхи вирішення наукової проблеми вдосконалення механізмів державного регулювання системи професійної освіти.

В Україні розробляються заходи для регулювання сфери обслуговування. У кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. було прийнято ряд важливих законодавчих актів, спрямованих для вдосконалення розвитку професійно-технічної освіти, а саме:

- Указ Президента України «Про основні напрями реформування професійно-технічної освіти в Україні» (1996 р.) [204];
- Закон України «Про професійно-технічну освіту» (10.02.1998) [208];
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань професійно-технічної освіти» (04.11.2004) [179];
- Постанова Верховної Ради України «Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні» (2003 р.) [210];
- Постанова КМУ «Про затвердження Порядку працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів, підготовка яких проводиться за державним замовленням» (27.08.2010) [191] та ін.

У 1996 р. прийнято Концепцію професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення [106]. У 2004 р. затверджена Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні [107]. У 2010 р. схвалено Концепцію Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки [214], яка достроково припинена у 2014 р.

Відбувалися зміни в соціально-економічному розвитку (зростання безробіття, зміни форм власності, стрімкий розвиток ринку праці), тому розвиток таких подій вимагав змін у професійно-технічній освіті: забезпечення конкурентоспроможності майбутніх фахівців із високим рівнем освіченості. Потреба та важливість Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні є новим етапом до «трансформації галузі в систему професійної

освіти і навчання» [147, с. 103]. У Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти обґрунтовано положення про систему професійно-технічної (професійної) освіти як складову системи освіти України [107]. Основна діяльність професійно-технічних навчальних закладів цим документом спрямовується на допрофесійну підготовку, професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації робітників, професійне навчання персоналу на виробництві та навчання безробітних громадян. «Отже, Концепція розвитку професійної освіти України як теоретичний документ окреслює нові підходи й перспективне бачення піднесення цієї галузі на рівень вимог і завдань XXI століття» [147, с. 98].

До основних завдань розвитку професійної освіти віднесено:

- забезпечити підвищення вимог випускних стандартів, орієнтацію їх на міжнародний рівень якості, передбачивши участь роботодавців у формуванні стандартів;
- створити умови для значного підвищення якості професійної підготовки випускників;
- передбачити підсилення професійної складової у навчальному процесі;
- оптимізувати мережу навчальних закладів з одночасним оновленням матеріально-технічної бази;
- розвивати інфраструктуру навчально-виробничої діяльності;
- створити умови для забезпечення використання бази підприємств усіх форм власності для організації практичного навчання учнів;
- забезпечити правову підтримку розвитку багаторівневих закладів професійної освіти, які реалізують програми професійної освіти та перепідготовку незайнятого населення [107].

Аналіз нормативно-правових актів дозволив простежити тенденцію розвитку, модернізації та вдосконалення якості професійно-технічної освіти.

Таким чином, професійно-технічна освіта в незалежній Україні зазнала значних змін під впливом соціальних, економічних і політичних процесів. Розвиток держави має безпосередній вплив на розвиток освіти, зокрема

професійно-технічної, яка здійснює підготовку висококваліфікованих робітничих кадрів. Дослідження основних чинників соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку держави дає можливість проаналізувати вплив цих змін на професійно-технічну освіту України.

### 1.3. Основні етапи розвитку професійно-технічної освіти в Україні

Аналіз нормативно-правових актів, історико-педагогічної літератури, архівних джерел та інших документів дозволив виокремити основні етапи розвитку професійно-технічної освіти. У хронологічній послідовності здійснюється характеристика запропонованих етапів розвитку, порівняння історичних фактів і подій.

Вперше періодизацію історії розвитку професійної підготовки робітничих кадрів було розроблено А. Н. Веселовим у праці «Професійно-технічна освіта в СРСР: Нариси з історії середньої та нижчої профтехосвіти» у 1961 р. Дослідник виділив п'ять періодів розвитку професійно-технічної освіти:

- 1) 1917–1920 роки;
- 2) 1921–1929 роки;
- 3) 1930–1940 роки;
- 4) 1941–1958 роки;

5) розпочався «з часу прийняття Верховною радою СРСР Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР (кінець 1958 р.)» [Цит. за:131, с. 18].

Періодизація розвитку професійно-технічної освіти в Україні вперше була розроблена М. Ф. Пузановим та Г. І. Терещенком у праці «Нариси історії професійно-технічної освіти в Українській РСР» у 1980 році [237, с. 4]. Вчені виділили такі періоди розвитку професійно-технічної освіти:

- дореволюційний період (1917 р.);
- період радянської системи професійно-технічної освіти (1917–1940 рр.);
- розвиток державних трудових резервів (1940–1959 рр.);
- подальший розвиток (1959–1980 рр.).

О. С. Микитенко в дисертаційному дослідженні подає таку періодизацію історії розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у технічних училищах України (1954–1984 рр.):

– I період (1954–1963 рр.) : перший етап (1954–1958 рр.), другий етап (1959–1963 рр.);

– II період (1966–1984 рр.) : третій етап (1966–1970 рр.), четвертий етап (1971–1975 рр.), п'ятий етап (1976–1980 рр.), шостий етап (1981–1984 рр.) [140, с. 35].

Важливе значення серед історико-педагогічних досліджень мають праці академіка С. Я. Батишева, який зазначає: «Історія професійно-технічної освіти як галузь історії педагогіки, з одного боку, спирається на загальні закономірності соціально-економічного і політичного розвитку суспільства, з іншого – враховує історичні особливості розвитку народної освіти та педагогічної думки в цілому. Це накладає своєрідний відбиток на періодизацію історії професійно-технічної освіти» [10, с. 5].

Періодизація, яку запропонував С. Я. Батишев, дає можливість зрозуміти умови розвитку системи професійно-технічної освіти; проаналізувати зміни, які відбувалися на певних історичних етапах у професійній освіті; виявити позитивні та негативні аспекти. С. Я. Батишев у праці «Нариси історії професійно-технічної освіти в СРСР» (1981 р.) поділяє історію професійно-технічної освіти на дві частини: до 1917 р. та після 1917 р. [10, с. 5]:

Перша частина поділяється на три періоди:

Перший – із початку XVIII ст. до середини XIX ст. У цей час з'являються перші професійні навчальні заклади.

Другий – із середини XIX ст. і до 90-х рр. XIX ст. Держава потребує покращення економіки, у зв'язку з цим з'являються нові училища: залізничні, сільськогосподарські, мореплавні й ін. Однак навчальні заклади були різнотипними, а державні органи не керували ними.

Третій період – з 90-х рр. XIX ст. до 1917 р. У цей час збільшилося виробництво, що вплинуло на розвиток системи професійно-технічної освіти. У 1888 р. було затверджено «Основне положення про промислові училища», розроблені навчальні плани та програми, а також положення навчальних закладів. Здійснювалася робота над формуванням загальних підходів до організації

професійно-технічної освіти, видавалися підручники, здійснювалася підготовка викладачів для професійних шкіл.

Друга частина поділяється також на три періоди, які мають ще детальніший поділ:

Перший період (1917–1940 рр.) – становлення та зміцнення системи професійно-технічної освіти:

– 1917–1920 рр. – перебудова старої ремісничої школи, пошук нових форм підготовки кваліфікованої робочої сили;

– 1921–1933 рр. – формування державної системи профтехосвіти, перетворення школи фабрично-заводського учнівства (школи ФЗУ діяли при великих підприємствах для підготовки кваліфікованих робітників) у головну форму підготовки кваліфікаційної робочої сили, створення наукових і методичних центрів;

– 1933–1940 рр. – розвиток професійно-технічної школи за професійним спрямуванням, децентралізація управління навчальних закладів.

Другий період (1940–1958 рр.) – «період створення та розвитку державних трудових резервів як єдиної централізованої підготовки розподілу кваліфікованих робітників із числа молоді» [10, с. 8]:

– 1940–1945 рр. – створення шкіл та училищ трудових резервів – основного джерела поповнення заводів і фабрик кваліфікованими робітниками з числа неповнолітніх, які замінили дорослих, що пішли на війну; «навчальні заклади трудових резервів виконували в ці роки важливу функцію – захист підростаючого покоління від труднощів воєнного часу, даючи притулок, забезпечуючи одягом і харчуванням сотні тисяч підлітків»;

– 1945–1958 рр. – удосконалення та спеціалізація навчальних закладів трудових резервів, посилення зв'язків між професійно-технічною освітою та загальною освітою; прийняття закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям та подальшим розвитком системи народної освіти в СРСР».

Третій період (1959–1980 рр.) – удосконалення системи профтехосвіти, посилення уваги до підготовки висококваліфікованих робітників, здобуття учнями загальної середньої освіти:

– 1959–1965 рр. – перебудова системи трудових резервів, створення професійно-технічної школи єдиного типу – сільських і міських професійно-технічних училищ, перехід їх на базу школи;

– 1966–1980 рр. – перетворення професійно-технічних навчальних закладів у середні профтехучилища, які дають можливість здобути професійну і загальну середню освіту одночасно; значне зростання кількості професійно-технічних навчальних закладів і кількості учнів у зв'язку зі збільшенням підготовки спеціалістів для різних напрямів; покращення якості навчання майбутніх кваліфікованих робітників.

У розвитку системи професійно-технічної освіти С. Я. Батишев виділив такі тенденції: інтеграція освіти, науки і виробництва; проектно-цільовий підхід до організації професійної освіти; розвиток креативного характеру професійної освіти; формування і розвиток регіональних систем безперервної професійної освіти; взаємодія ринку освітніх послуг із ринком праці; підвищення якості професійної освіти [234, с. 43].

Важливою віхою підготовки робітничих кадрів стала Постанова ЦК КПРС и РМ СРСР 1969 року «Про заходи по дальшому поліпшенню підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічної освіти» [154]. Цей рік відзначають як початок одного з важливих етапів розвитку профтехосвіти [10; 113].

Періодизацію історії розвитку професійної освіти наступних років знаходимо в енциклопедії професійної освіти, де зазначено, що «кінець 80-х рр. відзначений початком нової освітньої політики та розробкою концептуальних засад реформування освіти в СРСР. В її основу були покладені фундаментальні принципи демократизації, плюралізму освіти, народності і національного характеру освіти, регіоналізації, гуманітаризації, диференціації освіти і його розвивального характеру, безперервності освіти» [289]. Однак у зв'язку з

історичними обставинами реформування професійно-технічної освіти призупинилося.

У 90-х роках ХХ століття почався новий період розвитку України як самостійної держави. Після розпаду СРСР в Україні спостерігалось падіння виробництва, інфляція, зменшення державного замовлення на підготовку працівників, скоротилися потреби у кваліфікованих робітниках певних професій. «Стало очевидно, що в умовах ринку соціальні й економічні функції професійної освіти вступають у суперечність. Виникла необхідність прийняття соціально-політичних рішень, створення правових механізмів соціального захисту та наукового обґрунтування шляхів розвитку професійної освіти в умовах ринкової економіки» [289].

Важливі зміни відбулися не лише в суспільно-політичних і соціально-економічних процесах, а й у системі освіти. Уряд намагався подолати кризу, запроваджуючи ряд реформ в освіті. Водночас виникла необхідність поглиблено вивчати досвід минулих років, аналізувати шляхи розвитку професійно-технічної освіти, виявляти позитивні та негативні сторони.

В. А. Греченко пропонує розділити історію незалежної України на 4 основні етапи [39, с. 9]:

- 1) 1991–1996 рр. – початковий;
- 2) 1997–2004 рр. – становлення;
- 3) 2005–2010 рр. – «постреволюційний» етап;
- 4) 2010 р. – по теперішній час – етап реформування.

Професійно-технічна освіта України безпосередньо пов'язана з соціально-економічним і суспільно-політичним розвитком держави. Відштовхуючись від основних етапів розвитку економіки країни, можемо проаналізувати зміни у професійно-технічній освіті. У цьому контексті Н. Г. Ничкало зазначає, що «профтехосвіта має розглядатися не тільки як компонент соціальної сфери, а й як галузь, глибоко інтегрована в економіку» [61, с. 735].



Періодизація розвитку професійно-технічної освіти незалежної України здійснена у дисертаційних дослідженнях О. М. Коханка [113] та І. Л. Лікарчука [131].

І. Л. Лікарчук уточнив періодизацію історії розвитку професійної підготовки робітників в Україні, яка ґрунтувалася на важливих документальних свідченнях, деталізував хронологічні рамки першого та четвертого періодів, запропонованих М. Ф. Пузановим та Г. І. Терещенком [237]. Вчений виділив такі періоди розвитку професійно-технічної освіти:

1) кінець 80-х років XIX ст. – до 1920 р. – закладено нормативну базу для функціонування системи підготовки робітничих кадрів, відкривалися спеціалізовані професійні навчальні заклади (сільськогосподарські, промислової та жіночої освіти);

2) 1920–1929 рр. – створення та становлення української системи нижчої професійної освіти й уніфікація освітніх систем Росії та України;

3) 1929–1940 рр. – підпорядкування підготовки робітничих кадрів господарським наркоматам; створення галузевих систем підготовки кваліфікованих робітників;

4) 1940–1959 рр. – створення системи трудових резервів, що здійснювала потреби країни у кваліфікованих робітничих кадрах;

5) 1959–1991 рр. – підготовка робітничих кадрів середніх профтехучилищ, перехід до єдиних навчальних планів і програм;

6) 1991 р. – дотепер (1998 р.) – розбудова системи професійно-технічної освіти незалежної України, адаптація її до ринкової економіки, прийняття першого в історії України Закону «Про професійно-технічну освіту».

Здійснивши таку періодизацію, І. Л. Лікарчук зробив висновок, що головними умовами, які вплинули на процес формування професійно-технічної освіти, стали зміни в соціально-економічному, науковому та полікультурному розвитку [131, с. 23].

О. М. Коханко у дисертаційному дослідженні обґрунтував етапи розвитку системи професійної підготовки робітничих кадрів упродовж 1969–1994 рр. В

основу цієї періодизації покладено аналіз нормативно-правової та навчально-методичної бази, а також характеристика змісту і форм організації навчально-виховного процесу професійно-технічних навчальних закладів.

Перший період (1949–1968 рр.) – реорганізація закладів профтехосвіти в міські та сільські ПТУ (1959–1965 рр.), прийняття Закону «Про реорганізацію державних трудових резервів у державну систему професійно-технічної освіти» 1968 р.

Другий період (1969–1975 рр.) – перехід до підготовки кваліфікованих робітників із середньою освітою; створення Державного комітету професійно-технічної освіти (1969 р.); заснування та становлення СПТУ як навчального закладу нового типу; прийняття типового Положення про науково-технічну інформацію в системі ПТО (1971 р.).

Третій період (1976–1983 рр.) – вдосконалення змісту і форм організації навчально-виховного процесу в СПТУ; нормативно-правове забезпечення основних напрямів діяльності СПТУ, зокрема положень про ПТНЗ; прийняття Положення про майстра виробничого навчання (1978 р.); визначення порядку навчально-методичного забезпечення ПТНЗ (1977 р.); надання педагогічним радам ПТНЗ права дозволу вступу випускників до денних навчальних закладів (1979 р.).

Четвертий період (1984–1990 р.) – утвердження СПТУ як єдиного типу ПТНЗ (1984 р.); подальше вдосконалення положень про СПТУ, про виробничу практику; перехід до комп'ютеризації навчального процесу (1985 р.); затвердження підготовки за новим переліком професій (1987 р.); впровадження нових навчальних програм (1988 р.); надання профтехучилищам права здійснювати перепідготовку робітничих кадрів.

П'ятий період (1991–1994 рр.) – пошуки шляхів реформування системи професійно-технічної освіти відповідно до програми «Освіта (Україна ХХІ століття)»; створення нових організаційно-педагогічних форм підготовки кваліфікованих робітничих кадрів [113].

Як зазначає О. М. Коханко, починаючи з 1991 р., відбулося зниження уваги до системи профтехосвіти з боку державної влади, погіршилася загальноосвітня підготовка учнів у профтехучилищах, зменшилася кількість абітурієнтів і випускників ПТНЗ [113, с. 6].

Аналіз історико-педагогічних досліджень, присвячених розвитку професійно-технічної освіти колишніх соціалістичних країн (Польща, Болгарія, Німеччина та ін.) дозволяє стверджувати, що відбувалася взаємна співпраця й обмін досвідом. Тому можна здійснити порівняльну характеристику періодизації розвитку професійно-технічної освіти України та згаданих вище країн. А. В. Каплун здійснив періодизацію процесу становлення і розвитку систем професійної освіти у Болгарії та Польщі, виділивши такі періоди:

I період – зародження системи професійної освіти (1880–1920 рр.);

II період – становлення професійної освіти у міжвоєнний і воєнний час (1920–1945 рр.);

III період – розвиток професійно-технічної освіти у період індустріального суспільства (1945–1990 рр.) [93].

Останній період дослідник умовно поділив на такі етапи:

– здійснення професійної освіти з присвоєнням випускникам професійної кваліфікації (1945–1968 рр.);

– поєднання середньої та професійної освіти з подальшим присвоєнням професійної кваліфікації (1968–1990 рр.).

IV період – розвиток професійної освіти Болгарії та Польщі в умовах європейської інтеграції (1990–2010 рр.) [93, с. 26].

Н. В. Абашкіна, дослідивши розвиток професійної освіти в Німеччині, запропонувала подібну періодизацію, виділивши чотири етапи: кінець XIX – перша половина XX ст.; 1945–1970 рр.; 1970–1990 рр.; 1990–1998 рр., зазначила, що така хронологічна періодизація дослідження ґрунтується на визначенні етапів об'єктивного соціально-політичного, економічного і культурного розвитку Німеччини та врахуванні особливостей розвитку системи загальної освіти й системи професійної освіти у цій країні [1, с. 6].

Як бачимо, 1969 р. – початок важливого етапу розвитку професійно-технічної освіти, про що свідчать періодизації, запропоновані Н. В. Абашкіною і А. В. Каплуном. У періодизаціях, запропонованих С. Я. Батишевим і О. М. Коханком, 1969 р. також є визначальним для розвитку професійно-технічної освіти.

У дисертаційному дослідженні ми частково опираємося на періодизацію О. М. Коханка (радянський період), а з 1991 р. (здобуття незалежності України) на основі аналізу нормативно-правових документів, які вагомо вплинули на розвиток і модернізацію професійно-технічних навчальних закладів, виокремлюємо такі етапи розвитку професійно-технічної освіти:

1. 1991–1997 рр. Після проголошення незалежності України відбулася криза в економіці, яка не могла не вплинути на освіту. У професійно-технічних навчальних закладах зменшилася кількість учнів і скоротилася мережа навчальних закладів профтехосвіти, оскільки держава різко зменшила державне замовлення. Багато професій втратили свою актуальність, ринок праці вимагав не просто нових фахівців, а фахівців із нових професій, зокрема у сфері обслуговування.

2. 1998 р. – до сьогодні. Початок нового періоду відзначається прийняттям Закону «Про професійно-технічну освіту», а в 1999 р. було прийняте Положення про ступеневу професійно-технічну освіту. Відповідно до ступенів професійно-технічної освіти встановлено три атестаційні рівні професійно-технічних навчальних закладів (відбувся перехід на ступеневу підготовку: кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр). У 2004 р. затверджено концепцію розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні [107, с.5-7.]. 01.07.2014 р. чинним став Закон «Про освіту», згідно з яким встановлено п'ять ступенів: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук [203].

Таким чином, основними етапами розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні є: радянський період (1969–1991 рр.), який охоплює: 1969–1975 рр. (перехід до

підготовки кваліфікованих робітників із середньою освітою та становлення навчальних закладів нового типу – СПТУ); 1976–1983 рр. (удосконалення нормативно-правового забезпечення основних напрямів діяльності СПТУ; оновлення загальноосвітньої та професійної підготовки в ПТНЗ); 1984–1990 рр. (зменшення кількості професійно-технічних навчальних закладів і їх випускників; упровадження нових навчальних програм; початок комп'ютеризації навчального процесу); період незалежної України (1991 р. – до сьогодні), який охоплює: 1991–1997 рр. (реформування професійно-технічної освіти відповідно до потреб України; переорієнтація ПТНЗ на запити суспільства та ринку праці); 1998 р. – до сьогодні (вдосконалення нормативно-правового та навчально-методичного забезпечення діяльності ПТНЗ; модернізація, оптимізація мережі та перепрофілювання ПТНЗ з орієнтацією на сферу обслуговування; поява нових та інтегрованих професій сфери обслуговування).

## Висновки до першого розділу

Сфера обслуговування, до якої відносяться професії типу «людина – людина», є надзвичайно важливим чинником у житті суспільства, оскільки охоплює широке коло послуг, а саме: торговельні, побутові, соціально-культурні, житлово-комунальні, транспортні, послуги зв'язку, інформаційні, консультативні, ліцензійні та фінансові.

У дослідженні професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України у 1969 р. – на початку ХХІ ст. використано такі методологічні підходи: системний, синергетичний, історико-компаративістський, аксіологічний, парадигмальний, модернізаційний та інші, які дозволили дослідити професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування з 1969 р. до сьогодні в контексті соціально-економічних і суспільно-політичних умов розвитку професійної освіти, виокремити етапи розвитку професійно-технічної освіти, дослідити сучасний стан і визначити ефективні шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування. Основними принципами дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України у 1969 р. – на початку ХХІ століття є: об'єктивності, єдності логічного й історичного, науковості, фундаментальності, цілісності й системності, детермінізму й індетермінізму, єдності теорії та практики, етичності, руху від опису до пояснення.

Вивчення наукової літератури дало можливість обґрунтувати ключові поняття дослідження: підготовка, професійна підготовка, професійна освіта, кваліфікований робітник, професійно-технічний навчальний заклад, сфера обслуговування. Аналіз основних понять дисертаційного дослідження дав змогу визначити ключове поняття – «кваліфікований робітник сфери обслуговування», під яким розуміємо робітника високого кваліфікаційного рівня, який на основі повної або базової загальної середньої освіти здобув необхідні компетентності для успішного вирішення професійних завдань у сфері обслуговування.

Розвиток професійно-технічної освіти України безпосередньо пов'язаний із соціальними, економічними і політичними процесами, які відбувалися в державі (економічний розвиток 60-80 рр., п'ятирічні плани, перебудова, незалежність України). Аналіз історичних процесів дозволив об'єктивно висвітлити зміни, які впливали як на розвиток професійно-технічної освіти, так і на підготовку фахівців сфери обслуговування в різні історичні періоди.

Розроблено авторську періодизацію розвитку системи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – початок XXI ст.), у якій частково використано періодизацію О. М. Коханка (до 1991 р.). Основними етапами у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні є: радянський період (1969–1991 рр.), який охоплює: 1969 – 1975 рр.; 1976 – 1983 рр.; 1984–1990 рр.; період незалежної України (1991 р. – до сьогодні), який включає: 1991–1997 рр.; 1998 р. – донині.

Основні ідеї першого розділу відображені в публікаціях [72, 73, 74, 82, 84].

**РОЗДІЛ 2**  
**ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**  
**МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ**  
**СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ В УКРАЇНІ (1969 р. – початок ХХІ ст.)**

У цьому розділі у хронологічній послідовності за визначеною періодизацією проаналізовано нормативно-правові документи, які регламентували професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в навчальних закладах України, та діяльність професійно-технічних навчальних закладів на різних етапах розвитку з 1969 р. до поч. ХХІ століття, на основі чого виявлено основні тенденції професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні досліджуваного періоду.

**2.1. Розвиток системи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні (1969–1991 рр.)**

Розвиток системи професійно-технічної освіти України відбувався у складних історичних умовах, тому система професійно-технічної освіти постійно зазнавала значних змін. Система професійно-технічної освіти є комплексом педагогічних і організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення й оволодіння громадянами знаннями, вміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної та професійної культури.

Вивчення історичного досвіду дає можливість зрозуміти умови розвитку системи професійно-технічної освіти; проаналізувати зміни, які відбувалися на певних історичних етапах у професійній освіті; виявити позитивні та негативні моменти. «...Багаторічна історія підготовки робітничих кадрів в Україні свідчить, що в нашій державі нагромаджено багатий досвід управління цією важливою ланкою соціально-економічного життя, від успішного функціонування якої багато



в чому залежить доля ринкових перетворень і майбутнє української економіки. Вивчення цього досвіду ще раз підтвердило, що в українській історії є чому вчитись, є ті історичні джерела, що можуть жити невтомну ріку пізнання цілющою і плодотворною вологою» [131, с. 233].

Вивчення історичної наукової літератури показало, що сфера обслуговування виникла дуже давно. Підготовка фахівців сфери обслуговування потребувала професійних навиків, для цього створювалися різноманітні навчальні заклади. У 40-50-х рр. відбувся перехід від виробництва товарів до виробництва послуг, цей період «ознаменувався бурхливим розвитком мережі підприємств громадського харчування, кравецьких і швейних майстерень, перукарень, що зумовило потребу організації навчальних закладів, які б здійснили професійну підготовку майбутніх фахівців сфери обслуговування» [244, с. 80].

З 60-х рр. у суспільстві й економіці відбувалася науково-технічна революція: автоматизація виробництва вийшла на перший план, у процес виробництва впроваджувалося модернізоване обладнання, нові машини, верстати. «У соціально-політичному плані 60-70 рр. були проголошені періодом переходу радянського суспільства до розвинутого соціалізму, що одночасно з високим рівнем економіки передбачало високий рівень розвитку культури, науки, народної освіти» [112, с. 13]. У зв'язку з такими змінами стала відчутною гостра потреба в робітниках іншої кваліфікації, які б змогли успішно працювати з новітньою технікою. Підготувати кваліфікованого робітника нового типу – фахівця широкого профілю – випала, звичайно, на долю професійно-технічної освіти. Керівництво держави розуміло, що саме професійно-технічна освіта здатна підготувати робітника високої кваліфікації. Уряд сприяв підвищенню ролі системи професійно-технічної освіти, яка в цей період була основною ланкою в підготовці кваліфікованих робітників і формувала професійний робочий клас. Новітні технології поступово витісняли некваліфіковану робочу силу практично в усіх галузях виробництва, а особливо у промисловості, сільському господарстві та сфері обслуговування. «Виробництву потрібен був тип нового робітника,

освіченого і технічно грамотного, який певною мірою виконував би функції організатора, контролера, керівника технологічних процесів і машинних операцій» [236, с. 90].

Закономірно, що всі зміни, які відбувалися в суспільстві та безпосередньо в освіті, були пов'язані з політикою КПРС. Тому слід зазначити, що лише з проголошенням незалежності України в українській педагогічній науці з'явилися історико-педагогічні дослідження, автори яких намагалися об'єктивно проаналізувати та висвітлити проблеми розвитку системи професійно-технічної освіти в радянський період (О. М. Коханко, І. Л. Лікарчук, Н. Г. Ничкало, Н. О. Падун, В. О. Радкевич, О. В. Сухомлинська, О. І. Щербак та ін.). «Вивчення минулого, критичний аналіз історичного досвіду допоможе виявити позитивне, що виправдало себе, а також осмислити причини серйозних недоліків, котрі доцільно враховувати в процесі розбудови національної професійної освіти» [53, с. 263].

Відповідно до періодизації розвитку системи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні, представленої у п. 1.3, розглянемо етапи розвитку професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування у 1969–1991 рр.

Перший період – 1969–1975 рр. – перехід до підготовки кваліфікованих робітників із середньою освітою та становлення СПТУ як навчальних закладів нового типу.

Розглянемо причини, які зумовили реорганізацію системи трудових резервів у систему професійно-технічної освіти: у країні різко збільшилася кількість працюючих (молодь масово залишала села); держава потребувала великої кількості робочої сили; чи не головною причиною зміни стала потреба на виробництвах висококваліфікованих робітників (низька продуктивність праці на виробництві). Історичні джерела свідчать, що у цей час «продовжувала зростати тенденція незадовільного використання людських, матеріальних і трудових ресурсів», а також «у республіці зводилися престижні будови, що потребували великої кількості кваліфікованих робітників, але вони були малорентабельними і

свідчили про безгосподарність і марнотратство» [236, с. 89]. Система трудових резервів не могла вирішити цю проблему, тому держава змушена була шукати вихід із ситуації, реорганізувати стару систему та створювати систему професійно-технічної освіти.

2 лютого 1966 р. була прийнята Постанова ЦК КПРС і РМ СРСР «Про заходи по розширенню навчання і влаштуванню на роботу в народне господарство молоді, яка закінчує загальноосвітні школи у 1966 році» [156], а 4 березня 1966 р. – відповідна Постанова ЦК КПУ та РМ УРСР [196], у яких передбачалося збільшення кількості учнів у ПТУ, а також створення при великих промислових підприємствах, радгоспах будівельних навчальних закладів для підготовки кваліфікованих робітників. У 1966 р. у професійно-технічних навчальних закладах СРСР кількість учнів складала 96,8 тис. чол.; в Україні – 21 тис. чол. із розподілом по областях [306, арк. 20].

Відлік нового етапу в розвитку системи професійно-технічної освіти починається з прийняття Постанови від 2 квітня 1969 р. ЦК КПРС і РМ СРСР «Про заходи щодо подальшого покращення підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічного навчання» [154], яка позитивно позначилася на розвитку системи профтехосвіти і стала дієвим чинником для вдосконалення змісту навчально-виховного процесу. У цій партійно-урядовій постанові йдеться про те, що підготовка кваліфікованого робітника не відповідає тогочасним нормам суспільства, тому перед професійною освітою постають завдання перебудови системи трудових резервів у систему професійно-технічної освіти. «Необхідність поєднання професійної підготовки з отриманням загальної середньої освіти було об'єктивною закономірністю соціально-економічного та культурного розвитку суспільства» [236, с. 90]. З 1969 р. професійно-технічна освіта взяла курс на створення навчального закладу освіти єдиного типу для підготовки кваліфікованих робітників – середнього професійно-технічного училища (СПТУ) з терміном навчання 3-4 роки для учнів, які закінчили восьмирічні школи, з отриманням повної середньої освіти. У постанові зазначається, що «внаслідок широкого

впровадження в народне господарство досягнень науки і техніки зростають вимоги до культурно-технічного рівня робочих, а отримання середньої освіти стає необхідною умовою для підготовки кваліфікованих робітників із найбільш складних професій» [247, с. 52].

Поряд із середніми професійно-технічними навчальними закладами функціонували інші навчальні заклади (технічні училища, вечірні (змінні) профтехучилища, професійно-технічні училища з 1-2-річним терміном навчання), хоча їх кількість була набагато меншою [131, с. 193]. Але, наприклад, кількість технічних училищ зросла з 1966 по 1970 рр. з 69 до 84 навчальних закладів [308, арк. 25]. У 1970 р. в Україні функціонувало 119 профтехучилищ [59, с. 10].

Молодь активно залучалася до навчання у професійно-технічних навчальних закладах. Позитивною тенденцією зазначеного періоду було те, що проводилися різноманітні профорієнтаційні заходи (видавалися довідники, проводилися «Дні відкритих дверей», педпрацівники навчальних закладів виступали на радіо і телебаченні, проводилися з розмови з учнями та батьками), щоб максимально залучити випускників шкіл до продовження навчання у професійно-технічних навчальних закладах [299, арк. 31–33].

Профорієнтаційні заходи були затверджені на державному рівні, вийшли ряд постанов, які це підтверджують. У постанові 1969 р. ЦК КПРС и РМ СРСР «Про заходи щодо подальшого покращення підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічного навчання» йшлося про необхідність «пропаганди» професійно-технічної освіти таким способом: збільшення випуску художніх творів, фільмів, театральних вистав, радіо та телевізійних передач, які присвячені навчанню, праці та побуту учнів професійно-технічних навчальних закладів [247, с. 54]. 17 грудня 1969 р. вийшла Постанова Президіуму ВЦРПС, бюро ЦК ВЛКСМ та Ради Міністрів СРСР з профтехосвіти «Про професійну орієнтацію молоді», згідно з якою органи влади та відомства мали вжити заходів для покращення профорієнтації щодо навчання молоді, а також рекомендовано утворити Міжвідомчі ради з профорієнтації [157,

с. 49]. 3 квітня 1970 р. вийшов Наказ міністра освіти РСФСР та Ради Міністрів РСФСР з профтехосвіти «Про спільну роботу органів народної освіти та профтехосвіти з підготовки середніх ПТУ до нового 1970-1971 навчального року», у якому йдеться про співпрацю органів народної освіти та профтехосвіти щодо спільної роботи з профорієнтації [158]. У наступні роки робота з профорієнтації зростала: організовувалися постійнодіючі виставки про навчання та відпочинок учасників професійно-технічних навчальних закладів; проводилися тижні профтехосвіти, на яких зустрічалися учні школи й учні профтехосвіти, батьки, педагогічні працівники училищ і шкіл, представники підприємств, партійних і комсомольських організацій, всі учасники відвідували училища, їдальні, спортивні комплекси [59, с. 42]. Такі профорієнтаційні дії сприяли збільшенню кількості випускників шкіл, які прагнули продовжувати навчання у професійно-технічних навчальних закладах, а отже, збільшувалася кількість навчальних закладів для подальшого професійного навчання молоді.

Зростання кількості середніх професійно-технічних навчальних закладів стало основним завданням розвитку професійно-технічної освіти зазначеного періоду. В Україні у 1971-1978 рр. кількість середніх професійно-технічних училищ збільшилася з 163 до 614. Якщо в СРСР у 1971 р. існував 5351 навчальний заклад, то у 1978 р. навчальних закладів уже налічувалося 6661 [10, с. 270]. «Професійна діяльність робітника високої кваліфікації характеризується поєднанням прийомів висококваліфікованої ручної праці, що ґрунтується на глибоких технічних і спеціальних знаннях з інтелектуальною діяльністю» [59, с. 11].

Таким чином, профорієнтаційна робота щодо залучення випускників шкіл до продовження навчання у професійно-технічних навчальних закладах давала хороші результати, тому є позитивною тенденцією.

Здійснивши аналіз окремих нормативно-правових документів, які регламентують діяльність професійно-технічної освіти, розглянемо головні зміни, які вплинули на процес формування професійно-технічної освіти.

Ще однією позитивною тенденцією, на нашу думку, була безкоштовна професійна освіта. Верховна Рада СРСР затвердила «Основи законодавства Союзу РСР і Союзних республік про працю» (1970 р.) [160], який забезпечував право на безкоштовну професійну підготовку та підвищення кваліфікації, а згодом – працевлаштування. Також документом передбачалися пільги для тих, хто поєднував навчання та роботу.

3 червня 1970 р. затверджено «Положення про середні професійно-технічні училища», схвалене Радою Міністрів СРСР, де визначено завдання навчальних закладів, терміни навчання, матеріально-технічну базу, правила прийому і навчання учнів, права й обов'язки учнів тощо. Це перший документ, який регламентував діяльність середнього професійно-технічного навчального закладу. [250, с. 25].

У 1971 р. розпочалася нова п'ятирічка (1971-1975 рр.), головними завданнями якої були «...підвищення рівня навчання і кваліфікації трудящих, завершення переходу до загальної середньої освіти, здійснення заходів з підготовки висококваліфікованих спеціалістів і робітників та перепідготовки кадрів у зв'язку з впровадженням нової техніки, укріплення навчально-матеріальної бази профтехучилищ і збільшення видатків на харчування учнів, підвищення темпів підготовки робітників» [235, с. 53]. Директивами XXIV з'їзду КПРС (1971 р.) передбачалося збільшення підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ; у новій п'ятирічці (1971–1975 рр.) планувалося підготувати 9 млн. кваліфікованих робітників для всіх галузей народного господарства. Значна увага була зосереджена на підвищенні кількості майбутніх кваліфікованих робітників для сільського господарства, будівництва, легкої та харчової промисловості, підприємств побутового обслуговування населення [308, арк. 19].

У 1971 р. в НДІ педагогіки Міністерства народної освіти УРСР створено відділ професійно-технічної освіти, де була розпочата робота за такими напрямками:

- взаємозв'язок загальноосвітньої та професійної підготовки в середніх профтехучилищах, теорія і практика політехнічного навчання;
- підвищення якості навчальних програм і підручників для системи профтехосвіти;
- забезпечення наступності в роботі загальноосвітньої школи і профтехучилища;
- науково обґрунтоване використання наочності, технічних засобів навчання, їх комплексне застосування;
- становлення і розвиток системи виховної роботи в цих навчальних закладах [147, с. 65].

У Постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про подальше вдосконалення системи професійно-технічної освіти» (1972 р.) зазначалося, що «...профтехучилища є основною школою професійної підготовки молоді», і визнано «необхідним у цілях подальшого вдосконалення системи профтехосвіти розширювати та зміцнювати середні профтехучилища як найбільш перспективну форму підготовки робітників» [153]. Також у цьому документі запропоновано розробити навчальну документацію для середніх профтехучилищ з урахуванням новітніх досягнень науки і техніки, оскільки навчальні плани та програми не відповідали тогочасним вимогам, не відображали стан сучасного виробництва; визнано доцільним організувати відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти.

Важливим документом щодо функціонування професійно-технічних навчальних закладів є навчальні плани, які регламентують процес підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. З часу прийняття Постанови 1969 р. й аж до 1972 р. загальноосвітня підготовка майбутніх кваліфікованих працівників здійснювалася згідно з програмами вечірньої школи, а професійна підготовка – за програмами 1-2-річних училищ. З 1971-1972 н. р. у професійно-технічних навчальних закладах був введений цикл бесід із питань радянського права обсягом 15–20 год., в тему «Економіка й організація виробництва» включили підтему «Трудове законодавство», розраховану на 10–12 годин [300, арк. 19]. У

Програмі з виробничого навчання застарілий матеріал замінили сучасним, наприклад, у програму групи майстрів із пошиття та розкрою верхнього одягу включили теми з нововведень технології швейного виробництва, нової методики моделювання фасонів [307, арк. 12].

У 1972-1973 навчальному році введено нові навчальні плани та програми, які об'єднували вивчення загальноосвітніх і спеціальних предметів. Навчальні плани затверджувалися Державним Комітетом Ради Міністрів СРСР з професійної освіти і були обов'язковими для виконання. Не можна було змінювати ні зміст, ні кількість годин, а виробниче навчання повинно було чергуватися з теоретичним. Зміна навчальних планів безпосередньо позначилася на організації навчального процесу закладу. Нові навчальні плани професійно-технічної освіти склалися з трьох циклів: професійно-технічний цикл, загальноосвітній цикл, факультативні предмети. Професійно-технічний цикл складався зі спеціальних, загальнотехнічних предметів і виробничого навчання [53, с. 235]. В основу нових навчальних планів було покладено поєднання виробничого навчання, теоретичної підготовки, а також вивчення загальноосвітніх предметів. У програму ввели предмет «Основи економіки праці та виробництва», деякі розділи з питань трудового законодавства, а також завершилося введення курсу «Початкова військова підготовка» [300, арк. 190]. Розглянемо поєднання предметів загально-технічного циклу і виробничого навчання з предметами загальноосвітнього циклу (Таблиця 2.1).

З таблиці 2.1 бачимо, що кількість годин для вивчення загальноосвітніх предметів для підготовки робітників сфери обслуговування та робітників інших спеціальностей однакова.

Порівняємо співвідношення кількості годин загальноосвітніх предметів, які відводилися для вивчення у профтехучилищі та у школі (Таблиця 2.2). Дані таблиці 2.2 свідчать, що кількість годин для вивчення загальноосвітніх предметів у середніх професійно-технічних навчальних закладах дещо менша, ніж у старших класах школи, окрім історії, суспільствознавства, хімії й іноземних мов.



Таблиця 2.1

**Розподіл годин за циклами навчальних предметів, визначений навчальними планами середніх профтехучилищ із 3-річним терміном навчання (1972-1974 н. р.) [237, с. 141]**

№	Цикл навчальних предметів	Кількість годин		
		Швець верхнього одягу	Монтажник конструкцій	Тракторист-машиніст
1.	Загально-технічний цикл і виробниче навчання	2771	2831	2611
2.	Загальноосвітній цикл	1965	1965	1965
3.	Всього	4736	4796	4576

Таблиця 2.2

**Співвідношення кількості годин на вивчення загальноосвітніх предметів у середньому профтехучилищі та у старших класах школи [112, с.49]**

Навчальні предмети	Кількість годин у 9 і 10 класах загальноосвітньої школи	Кількість годин у середніх профтехучилищах
Російська мова та література	280	230
Математика	350	319
Історія	245	245
Суспільствознавство	70	70
Географія	70	39
Біологія	105	43
Фізика, астрономія	350	339
Хімія	210	210
Іноземна мова	140	140

Загальнотехнічні та спеціальні предмети передбачали практичні та лабораторні роботи і були розроблені на більш високому науковому рівні. «В них відображалися тодішні досягнення і основні напрями вдосконалення техніки і технології, наукової організації праці, перспективи розвитку відповідних галузей виробництва, досягнення передовиків і новаторів» [112, с. 50]. Викладання навчальних предметів у середніх професійно-технічних навчальних закладах здійснювалося з урахуванням різних тогочасних форм і методів з урахуванням наступності восьмирічної школи. Значна увага приділялася орієнтації учнів на робітничі професії сфери обслуговування. Головним завданням профтехосвіти було «формування в учнів наукового світогляду, політехнічне навчання, професійне навчання майбутніх робітників» [147, с. 66]. У навчальний процес впроваджувалося проблемне навчання, викладачі за допомогою різноманітних форм і методів сприяли активізації пізнавальної діяльності учнів [236, с. 93]. Значна увага приділялася виробничому навчанню. У навчальні плани було введено предмет «Основи економіки праці й виробництва», оскільки економічні знання є важливим елементом у професійній діяльності працівників сфери обслуговування.

Позитивною тенденцією була модернізація виробничого процесу, введення у виробництво нових машин і обладнання. Виробничий процес вимагав висококваліфікованого робітника, здатного до швидкого вирішення виробничих проблем, зростали вимоги до якості розумової праці. У професійній підготовці фахівців сфери обслуговування чільне місце посіли формування високої культури та розвиток особистісних якостей.

Зазначимо, що з 1973-1974 навчального року розпочався експеримент щодо оволодіння професіями широкого профілю з груп споріднених професій.

У 1974 р. був прийнятий Закон України «Про народну освіту», згідно з яким визначалося забезпечення конституційного права на освіту шляхом здобуття обов'язкової загальної восьмирічної освіти; здійснення загальної середньої освіти молоді; всебічний розвиток професійно-технічної, середньої спеціальної та вищої освіти шляхом поєднання навчання з життям; безоплатність всіх видів

освіти; організації різних форм навчання та підвищення кваліфікації трудящих [200].

Слід зазначити, що у 1974 р. у складі АПН СРСР було створено Відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти. Науковці Відділення розпочали роботу над темою «Педагогічні основи поєднання професійної та загальноосвітньої підготовки учнів у сільських середніх профтехучилищах». Як бачимо, у 1969-1975 рр. науковці максимально працювали над удосконаленням системи професійно-технічної освіти у поєднанні із загальноосвітньою школою. Однак «...надмірна централізація керівництва «зверху», ігнорування думок, інтересів і потреб практичних працівників продовжували формалізм, створювали умови, за якими навіть добре продумані та якісно обґрунтовані плани, ідеї, пропозиції нерідко реалізовувалися формально і не виконувалися якісно» [236, с. 92]. Таким чином, ця негативна тенденція гальмувала розвиток системи професійно-технічної освіти.

Кількість професій, за якими здійснювалася підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування, дещо збільшилася у 1974/75 н. р.; за такими професіями, як майстри-декоратори, механіки холодильних установок та ін., підготовка в Україні здійснювалася вперше [309, арк. 8–14].

Такі суттєві зміни в системі професійно-технічної освіти спричинили і багато проблем, які були пов'язані з освітнім процесом. «На діяльності училищ негативно позначились інертність і формалізм у методах та засобах навчання професій, недосконале навчально-матеріальне забезпечення підготовки кваліфікованих робітників, недостатній рівень підготовки і тих, хто навчав» [236, с. 94].

На той час існували проблеми у здійсненні підготовки кваліфікованих робітників для сфери обслуговування, а також для підприємств транспорту і зв'язку. «Державний комітет Ради Міністрів УРСР по професійно-технічній освіті, його органи на місцях, інженерно-педагогічні колективи недостатньо впроваджували в навчально-виховний процес сучасні форми і методи навчання,

досягнення передових трудових колективів і новаторів праці, недостатньо працювали над формуванням в учнів таких якостей, як дисциплінованість, сумлінне ставлення до навчання, любов до обраної професії» [236, с. 96].

Незважаючи на такі недоліки, цей період є дуже важливим етапом у створенні навчального закладу нового типу. Середнє професійно-технічне училище стало основним навчальним закладом у системі професійно-технічної освіти для підготовки висококваліфікованих робітників.

Згідно зі статистичними даними, у ПТНЗ торгівлі, комунального господарства, побутового обслуговування у 1971 р. було підготовлено 12645 кваліфікованих робітників, а в 1975 р. – 15759. Загалом за цей період було підготовлено 78568 фахівців [236, с. 93]. Зазначимо також, що за час дев'ятої п'ятирічки (1971-1975 рр.) було заплановано збудувати 17 професійно-технічних навчальних закладів, але в експлуатацію було введено лише 7 навчальних закладів [301, арк. 27–28].

Підсумовуючи результати діяльності професійно-технічних навчальних закладів першого періоду, визначимо ряд позитивних тенденцій, які сприяли розвитку системи професійної освіти, а саме: профорієнтаційна робота; безкоштовна професійна освіта та підвищення кваліфікації, а згодом – працевлаштування; модернізація виробництва. Вважаємо, що важливою рушійною силою у зміні системи професійно-технічної освіти першого періоду, на нашу думку, є розробка та впровадження нових навчальних планів для середніх професійно-технічних навчальних закладів, введення нових предметів («Основи економіки праці та виробництва», теми з радянського права та трудового законодавства), адже такий документ є основним у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників не лише сфери обслуговування, а й усіх інших галузей господарства.

Другий період – 1976 – 1983 рр. – удосконалення змісту і форм організації навчально-виховного процесу в СПТУ; нормативно-правове забезпечення основних напрямів діяльності СПТУ, зокрема положень про ПТНЗ; прийняття Положення про майстра виробничого навчання (1978 р.); визначення порядку

навчально-методичного забезпечення ПТНЗ (1977 р.); надання педагогічним радам ПТНЗ права дозволу вступу випускників до денних навчальних закладів (1979 р.).

Важливою позитивною тенденцією другого періоду була співпраця професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами. Кількість закладів, які здійснювали свою виробничу діяльність на підприємстві, зростала. Станом на 1981 р. у сфері обслуговування, житлово-комунальному господарстві та торгівлі таких навчальних закладів було 34 [236, с. 100].

У період із 1976 р. до 1980 р. було створено понад 18,5 тис. одиниць обладнання нового типу, 812 тис. – модернізовано, а застарілу техніку було знято [11, с. 68]. Застаріла техніка замінювалася сучасною, процес виробництва ставав більш автоматизованим. Усі ці перетворення потребували робітника як організатора, керівника, контролера, тому підготовка працівника сфери обслуговування вимагала суттєвих змін. Модернізація виробництва, засоби праці, технологічний процес, «навіть незначна автоматизація виробництва змінює зміст традиційних професій, підвищує їх кваліфікаційний рівень» [113, с. 18]. Таким чином, інтенсивно відбувається автоматизація виробництва, що також є позитивним у розвитку системи професійно-технічної освіти. Тому виробництво потребувало збільшення кількості професій у сфері обслуговування, адже майбутній працівник цієї сфери має розуміти технологічний процес створення високоякісної продукції. Таким чином, автоматизація виробництва – це ще одна позитивна тенденція зазначеного періоду.

У 1976 р. на XXV з'їзді КПРС прийнято «Основні напрями розвитку народної освіти СРСР на 1976-1980 роки». Згідно з цим документом, передбачалася підготовка висококваліфікованих робітників для всіх галузей народного господарства, перевага надавалася навчальним закладам, які здійснювали підготовку із загальної освіти та спеціальності. Уряд планував збільшити кількість учнів для підготовки у професійно-технічних навчальних закладах у 2 рази [293]. У серпні 1977 р. була ухвалена Постанова ЦК КПРС і РМ СРСР «Про подальше вдосконалення процесу навчання і виховання учнів системи професійно-

технічної освіти», в якій зазначалося про розвиток навчальних закладів системи професійно-технічної освіти та створення філіалів на підприємствах, будівництвах, у колгоспах [138]. Таким чином, Мінторгівлі УРСР на своїй виробничій базі мали 52 училища, Мінлегпром УРСР – 32 училища, Мінпобут УРСР – 26 училищ. Передача відомчих училищ мала відбутися з 1982 по 1984 рр. [305, арк. 52–53]. Однак вже у вересні 1978 р. до підпорядкування Держкомітету УРСР по ПТО перейшли такі професійні училища (ПУ) системи Мінлегпрому УРСР: ПУ швейної промисловості Переяслав-Хмельницької швейної фабрики; ПУ взуттєвої промисловості Донецького виробничого взуттєвого об'єднання; ПУ взуттєвої промисловості Бердянської взуттєвої фабрики; ПУ взуттєвої промисловості Білоцерківського виробничого взуттєвого об'єднання; ПУ взуттєвої промисловості Роменської взуттєвої фабрики. Передані училища реорганізовувалися у філіали ПТУ та ТУ [310, арк. 85–86]. За 1977–1978 рр. 160 училищ було перетворено в СПТУ та 41 – у ТУ [311, арк. 22].

У 1977 р. Державний комітет СРСР із професійно-технічної освіти затвердив важливий документ для покращення системи професійно-технічної освіти – новий перелік професій, за якими мала здійснюватися підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах (Таблиця 2.3). У ньому професії згруповано за дев'ятьма напрямками у кількості 927 професій (у 1973 р. кількість професій становила 290) [59, с. 13].

Таблиця 2.3

**Перелік професій (1977 р.) [59, с. 13]**

№ з/п	Галузі народного господарства	Загальна кількість професій	З них нових професій (у %)
1	2	3	4
1.	Машинобудування, суднобудування, приладобудування й інші	62	34
2.	Геологорозвідка, вугільна, нафтова, хімічна, металургійна, нафтопереробна, медична промисловість, мікробіологія	183	24
3.	Енергетика, електротехнічне виробництво, виробництво електронної техніки, радіоапаратури й апаратури провідного зв'язку	37	50

1	2	3	4
4.	Будівництво, промисловість будівельних матеріалів, лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість	164	33
5.	Транспорт і зв'язок	122	18
6.	Легка і поліграфічна промисловість	126	18
7.	М'ясна, молочна, харчова і рибна промисловість, торгівля і громадське харчування	81	44
8.	Культурно-побутове обслуговування населення, місцева промисловість (народні художні промисли), житлово-комунальне господарство	68	30
9.	Сільське господарство	84	96
	Всього	927	34,4

На жаль, професії сфери обслуговування у зазначеному переліку не були виділені окремою групою, а розкидані у різні групи. З цього можемо зробити висновок, що сфері обслуговування у цей час не надавали належної уваги. А отже, зазначимо, що в цьому періоді важко виокремити професії сфери обслуговування, дослідити і проаналізувати професійну підготовку безпосередньо працівників сфери обслуговування без загальної картини, яка відбувалася на той час у навчально-виховному процесі.

Проаналізуємо ще один документ, який займав вагоме місце у підготовці фахівців усіх ланок, у тому числі сфери обслуговування. 30 серпня 1977 р. вийшла постанова ЦК КПРС і РМ СРСР «Про подальше удосконалення процесу навчання і виховання учнів у системі професійно-технічної освіти» [249, с. 30]. У постанові визначено ряд негативних аспектів, які характеризували тогочасну систему професійно-технічної освіти, а саме: навчальні плани та програми не повністю відображали науково-технічні досягнення та рівень сучасного виробництва, деякі предмети були перевантажені застарілими матеріалами, навчання у деяких випадках здійснювалося на застарілому обладнанні, існувала потреба у нових підручниках, не приділялася належна увага вихованню учнів у позаурочний час. З метою подолання цих негативних явищ було визначено такі необхідні заходи: вдосконалення змісту професійної та загальноосвітньої

підготовки; запровадження в навчальний процес сучасних методів і прийомів навчання; визначення режиму роботи та структури навчально-виховного процесу; збільшення випуску навчально-методичної літератури та посилення ідейно-політичного і наукового рівнів підручників; затвердження переліку професій для підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних та ін. Як бачимо, значна увага у постанові приділялася ідейно-політичному вихованню, необхідності формування комуністичного світогляду та «безмежної відданості» партії [249, с. 35]. У постанові ЦК КПРС і РМ СРСР від 22 грудня 1977 р. «Про подальше вдосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» [152] визначено основні напрями діяльності шкіл і профтехучилищ, зазначалося про необхідність впровадження в навчальний процес передового педагогічного досвіду, досягнень науки та техніки, а також наголошувалося на потребі врахування в навчальній роботі інтересів і потреб учнів. У 1978-1979 навчальному році середні профтехучилища перейшли на нові навчальні плани та програми, у зв'язку з цим удосконалювалися методи навчання, розроблялася нова методична документація тощо. Основне завдання цього процесу – досягти єдності навчального та виховного процесів із метою формування моральних і професійних якостей кваліфікованих робітників. У нових планах усі навчальні предмети були внесені в мережу навчальних годин, а тижневе навантаження стало меншим.

Вивчення предметів професійно-технічного циклу та виробниче навчання становили 56,4%, загальноосвітні предмети – 35,8%, 8% – це основи естетики, військова підготовка та фізична культура [53, с. 267]. «З 1978-1979 н. р. для середніх профтехучилищ були розроблені нові навчальні плани. Вони склалися для груп споріднених професій і випускалися збірниками, які охоплювали певні галузі народного господарства. Таких збірників було 9». У навчальні плани того часу було введено новий предмет – «Гігієна праці, виробнича санітарія та профілактика травматизму» [53, с. 267]. Слід зазначити, що у цей період науковці активно працювали над проблемою міжпредметних зв'язків, їх реалізації у професійно-технічному навчальному закладі.



Розглянемо ще окремі урядові документи, які визначали діяльність навчальних закладів профтехосвіти. Варто дещо детальніше проаналізувати Положення про професійно-технічні навчальні заклади СРСР, затверджене Радою Міністрів СРСР 11 квітня 1980 р. [173]. У Положенні визначалися основні цілі, завдання та функції навчальних закладів профтехосвіти щодо єдиної суспільної політики в підготовці кваліфікованих робітників. У третьому пункті Положення здійснена характеристика навчальних закладів, які належать до професійно-технічних:

- середні професійно-технічні училища з підготовки кваліфікованих робітників із середньою освітою, які закінчили восьмилітні загальноосвітні школи;
- технічні училища з підготовки кваліфікованих робітників із числа випускників середніх загальноосвітніх шкіл;
- професійно-технічні училища з підготовки кваліфікованих робітників із числа тих, хто закінчив восьмирічні загальноосвітні школи;
- вечірні (змінні) професійно-технічні навчальні заклади з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації робітників, що працювали (зайняті) на підприємстві;
- професійні школи з підготовки і перепідготовки робітників [173].

Значна увага у також приділялася взаємозв'язку професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами й організаціями, важливим є 42 пункт у 5 розділі Положення про професійно-технічні навчальні заклади СРСР, у якому йдеться про те, що випускники денних професійно-технічних навчальних закладів направляються на підприємства, в установи й організації та забезпечуються роботою залежно від отриманої професії та кваліфікації. Таким чином, співпраця професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами й організаціями, а згодом забезпечення випускників робочим місцем є позитивною тенденцією аналізованого періоду [173].

Зазначимо, що підготовка майбутніх кваліфікованих робітників, у тому числі робітників сфери обслуговування, відбувалася і в середніх професійно-

технічних навчальних закладах, і у вечірніх (змінних) профтехучилищах: у 1977 р. у вечірніх ПТУ навчалось 47,5 тис. учнів, у 1981 р. – 57,0 тис. учнів [112, с. 89]. Так, із 1976 по 1980 рр. (десята п'ятирічка) 250 училищ реорганізували в середні професійно-технічні навчальні заклади, станом на 1980 р. 88,2% навчальних закладів професійно-технічної освіти підготували робітників із середньою освітою [312, арк. 24]. З кожним роком збільшувалася кількість майбутніх кваліфікованих робітників, які здобували середню освіту разом зі спеціальністю, перевага надавалася середнім професійно-технічним навчальним закладам, про що йшлося на XXVI з'їзді КПРС (1981 р.) і XXVI з'їзді КПУ (1981 р.). [302, арк. 132]. У Постанові ЦК КПУ та РМ УРСР № 390 від 24 липня 1981 р. «Про деякі заходи по розвитку професійно-технічної освіти в республіці в одинадцятій п'ятирічці» передбачалося завершення переходу на підготовку кваліфікованих робітників із середньою освітою, а кількість учнів, які мали навчатися у цих закладах, мала досягати 92% [313, арк. 11–12]. У Львівській, Одеській, Сумській, Харківській, Хмельницькій, Чернівецькій областях і в м. Києві всі училища здійснювали підготовку робітників із середньою освітою, а в Дніпропетровській, Житомирській, Київській, Чернігівській областях реорганізація училищ у СПТУ мала завершитися до кінця поточної п'ятирічки (1981–1985 рр.) [302, арк. 132–133]. Таким чином, впродовж одинадцяті п'ятирічки прийом учнів у інші професійно-технічні навчальні заклади значно зменшився, наприклад, у технічних училищах не виконувалися плани прийому учнів, хоча і залучалися 40–50 тис. чол. сільської молоді [303, арк. 233].

У 1982 р. збільшилася кількість підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для підприємств промисловості, будівництва, побутового обслуговування населення, колгоспів і радгоспів [140, с. 96].

Аналізований період (1976–1983 рр.) відзначається ще однією позитивною тенденцією, а саме: значна увага приділялася виробничому навчанню. У цей період було видано ряд нормативно-правових документів, а саме: «Положення про виробничу практику учнів міських професійно-технічних і технічних училищ, що здійснюють підготовку кваліфікованих робітників для

промисловості, транспорту, зв'язку, торгівлі, громадського харчування та галузей, які обслуговують населення» (1975 р.) [247, с. 228–233]; «Типова інструкція про порядок персонального розподілу на передвипускную виробничу практику та постійну роботу випускників професійно-технічних і технічних училищ» (1981 р.) [314, арк. 97–98]; наказ «Про введення персонального розподілу випускників професійно-технічних навчальних закладів на передвипускную виробничу практику та на постійну роботу на підприємства й організації Міністерства легкої промисловості УРСР» (1981 р.) [315, арк. 18]; «Положення про виробничу практику учнів міських професійно-технічних навчальних закладів, що здійснюють підготовку кваліфікованих робітників для промисловості, транспорту, зв'язку, торгівлі, громадського харчування та галузей, які обслуговують населення» (1982 р.) [172, с. 25–35].

Важливого значення набули «Положення про виробничу практику учнів міських професійно-технічних і технічних училищ, які здійснюють підготовку кваліфікованих робітників для промисловості, транспорту, зв'язку, торгівлі, громадського харчування і галузей, які обслуговують населення» (1975 р.) [247] та «Положення про виробничу практику учнів міських професійно-технічних навчальних закладів, що здійснюють підготовку кваліфікованих робітників для промисловості, транспорту, зв'язку, торгівлі, громадського харчування та галузей, які обслуговують населення» (1982 р.) [172, с. 25–35.], оскільки в цих документах передбачалися обсяг, зміст і терміни виробничої практики з кожної професії та спеціальності. Виробничу практику, яку проходили майбутні кваліфіковані робітники на підприємствах та організаціях, контролювало керівництво училища: «слідкувати за своєчасним забезпеченням виробничими завданнями, які відповідали б вимогам навчальних програм; за повним використанням часу, відведеного на виробничу практику; перевіряти виконання учнями виробничих норм, відповідність виконаних робіт технічним умовам; разом із підприємством організовувати інструктаж учнів, вивчення сучасних технологічних процесів і досвіду передових робітників» [140, с. 119]. Наприклад, передвипускную виробничу практику майбутні кваліфіковані робітники сфери

обслуговування м. Львова проходили в ательє індпошиву одягу фабрики № 1 Облуправління побутового обслуговування населення. Виробнича практика тривала шість тижнів. Кожен учень був прикріплений до майстра, спочатку учні виконували окремі операції, а згодом приступали до виготовлення вже цілого виробу. Під час проходження практики майбутні кравці мали виготовити до 7 виробів, причому виконана робота мала відповідати навчальній програмі [319, арк. 26].

Отже, під час другого періоду можемо виділити такі тенденції в розвитку системи професійно-технічної освіти: співпраця професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами, працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів, автоматизація виробництва, значна увага до виробничого навчання, які здійснювалися на державному рівні. Під час одинадцятої п'ятирічки (1981–1985 рр.) спостерігалось невиконання планів щодо кількості учнів у професійно-технічних навчальних закладах, показники знижувалися, однак збільшувалась кількість учнів, які здобували професії сфери обслуговування, отже, держава більше уваги зосереджувала на сфері обслуговування.

Третій період – 1984–1990 рр. – утвердження СПТУ як єдиного типу ПТНЗ (1984 р.); подальше вдосконалення положень: про СПТУ, про виробничу практику; перехід до комп'ютеризації навчального процесу (1985 р.); затвердження підготовки за новим переліком професій (1987 р.); впровадження нових навчальних програм (1988 р.); надання профтехучилищам права здійснювати перепідготовку робітничих кадрів.

Цей період можна охарактеризувати двома чинниками: розвиток економіки, інтенсивне впровадження новітньої техніки, а також те, що деякі виробники не встигали виконувати плани і «допускали брак, порушували трудову і технічну дисципліну», що негативно відображалось на престижі робітничої професії та престижі профтехучилищ [236, с. 100]. Негативною тенденцією зазначеного періоду є те, що основна увага була зосереджена на виконанні п'ятирічних планів, а не на якості підготовки фахівців.

Завдання середнього професійно-технічного училища – це підготовка робітників за новими та складними професіями. Вважалося, що рівень підготовки кваліфікованого робітника за останні роки зріс, а тому він здатний освоїти складніший матеріал і впоратися зі складнішою технікою. Однак навчально-виховний процес мав ряд недоліків: недостатнє використання різноманітних методів і прийомів, проведення однотипних уроків, які не забезпечували належний розвиток учнів. «Навчальний процес у середніх профтехучилищах турбує своєю малорухомістю, різноманітністю у викладанні предметів, вузьким практицизмом, недостатньо чіткою роботою з вивчення педагогічного досвіду» [13, с. 8].

У 1984 р. прийнято «Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи». Згідно з цим документом, усі навчальні заклади були реорганізовані в єдиний навчальний заклад – середнє професійно-технічне училище. Випускники 9-х класів навчалися в училищі 3 роки, здобували професію і завершували середню освіту. Випускники 11 класів для отримання професії навчалися 1 рік. Такі зміни спричинили появу нових проблем, які постали перед працівниками профтехосвіти, а саме: забезпечення учнів новими підручниками та посібниками, зміна змісту, форм і методів навчання [161].

У квітні та липні 1984 р. були прийняті Постанови ЦК КПРС и РМ СРСР «Про подальший розвиток системи професійно-технічної освіти та підвищення її ролі в підготовці кваліфікованих робітничих кадрів» [151], де зазначалося про введення курсу «Основи програмування й обчислювальної техніки» [304, арк. 164], у зв'язку з чим скорочувався обсяг загальнотехнічних і спеціальних предметів, а на новий курс відводилося 17 навчальних годин [316, арк. 67]. А відповідно до постанови ЦК КПРС і РМ СРСР від 12 квітня 1984 р. «Про подальший розвиток системи професійно-технічної освіти та підвищення її ролі у підготовці кваліфікованих робітничих кадрів» [151], з 1985–1986 навчального року вводилися нові навчальні плани.

До 1 серпня 1985 р. професійно-технічні навчальні заклади мали реорганізуватися в СПТУ. У реорганізованих СПТУ прийом учнів із числа

випускників 10 класів здійснювався з терміном навчання 1 рік; на базі 8 класів – із терміном навчання від 2 до 3 років. Наголосимо, що прийом учнів на базі 10 класів здійснювався за такими професіями: апретурник тканини, помічник майстра, прядильниця, слюсар-ремонтник (швейне виробництво), ткач [317, арк. 18].

Зазначимо, що кількість випускників сфери обслуговування у зазначений період значно зростала, натомість у деяких галузях народного господарства кількість випускників зменшувалася, наприклад, сільське господарство, промисловість, будівництво (Таблиця 2.4).

*Таблиця 2.4*

**Підготовка кваліфікованих робітників для різних галузей народного господарства України в 1976-1985 рр. (тис. чол.) [112, с. 123]**

№	Галузі народного господарства	1976–1980 рр. у тому числі з сер. осв.	1981–1985 рр. у тому числі з сер. осв.	1986–1990 рр. у тому числі з сер. осв.
1.	Промисловість	591,7	630,7	106,6
2.	Будівництво	320,1	264,1	82,5
3.	Сільське господарство	404,9	468,5	115,7
4.	Транспорт і зв'язок	100,7	112,1	111,3
5.	Комунальне господарство і побутове обслуговування	54,3	69,9	128,2
6.	Інші галузі	96,1	181,2	в 1,9 рази

Як бачимо з таблиці 2.4, сфера обслуговування вже частково виокремлена, а це свідчить про те, що більше уваги зосереджено на підготовці фахівців зазначеної сфери.

У 1985 р. в СРСР розпочато «перебудову», у зв'язку з цим єдиним органом управління системою освіти в СРСР став Державний комітет СРСР з народної освіти. В УРСР відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР було створено союзно-республіканське Міністерство народної освіти, а Міністерство

освіти Української РСР та Державний комітет Української РСР з професійно-технічної освіти остаточно були ліквідовані. Новий орган управління здійснював свою діяльність «із мінімальним урахуванням інтересів, потреб і традицій, що склалися у системі підготовки робітничих кадрів» [131, с. 213], підтвердженням цього є факт, що з липня 1988 р. до вересня 1991 р. професійно-технічні училища не отримали жодного документа з питань організації навчального процесу та діяльності професійно-технічних навчальних закладів. Почався процес передачі професійно-технічних училищ (планувалося це зробити у липні – серпні) у підпорядкування загальносоюзних міністерств і Держагропрому УРСР, але більшість міністерств не могли прийняти таку кількість закладів освіти і забезпечити їхнє фінансування [131, с. 215]. Перебудова в культурно-освітньому житті не принесла бажаних результатів. «Поряд з цим у становленні і розвитку середніх профтехучилищ мали місце надмірна політизація змісту навчально-виховної роботи, авторитарний підхід до визначення основних напрямів діяльності інженерно-педагогічних працівників та учнів. Перевантаження учнів обов'язковими масовими ідеологічними заходами наносило шкоду майстерності випускників училищ, їх професіоналізму. У них формувалась інертність до подальшого підвищення рівня своєї кваліфікації, компетентності, самоосвіти» [112, с. 88].

У другій половині 80-х рр. була значно вдосконалена матеріально-технічна база училищ, у навчальних закладах відкривалися класи ЕОМ, у програми введено предмет «Основи інформатики й обчислювальної техніки». Обов'язковими для всіх професій стають такі предмети, як: «Електротехніка з основами промислової електроніки», «Технічне креслення», «Матеріалознавство». «Необхідно підкреслити, що в системі ПТО вивчення інформатики та обчислювальної техніки розглядається не лише як невід'ємний елемент сучасної освіти молоді, а й як вихідна база для підготовки професіоналів» [3, с. 263]

У межах зазначеного етапу відбулися зміни в навчальних планах. Суттєвих змін зазнали навчальні плани 1989–1990 навчального року. Загальнотехнічні

предмети, спеціальні курси, практика, виробниче навчання були диференційовані залежно від складності професії. Згідно з методичними рекомендаціями, диференціація була здійснена за трьома напрямками:

- професії легкої промисловості, сфери послуг і сільського господарства;
- професії металургії, гірничі, машино- і приладобудівні тощо;
- професії, які потребували поглибленої фізико-математичної підготовки [53, с. 269].

Подальша зміна навчальних планів відбувалася з урахуванням такої диференціації. Професії сфери обслуговування виділені в окремому напрямі, що свідчить про важливість і перспективність розвитку цієї сфери.

У 1990 р. навчання у професійно-технічних закладах освіти здійснювалося згідно з таким розподілом годин (Таблиця 2.5):

*Таблиця 2.5*

**Базисна структура навчальних планів для підготовки  
у професійно-технічних училищах кваліфікованих робітників [53, с. 271]**

Цикл, курс, предмет	На базі основної загальноосвітньої школи з отримання середньої освіти			
	2,5 роки	3 роки	3,5 роки	4 роки
<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>5</b>
Професійно-технічний цикл	1710	2410	3090	3770
1. Загальнотехнічний цикл	50-180	50-300	50-350	50-400
2. Спеціальний курс	260-450	260-660	500-940	650-1100
– загальногалузевий компонент	200-350	200-500	400-740	500-900
– регіональний компонент	60-100	60-160	100-200	150-200
3. Виробниче навчання (у навчальних майстернях, на підприємствах; виробнича практика)	1400-1080	2100-1450	2540-1800	3070-2270



1	2	3	4	5
Природничо-математичний цикл (профільований)	600	600	600	600
Гуманітарний цикл	900	900	920	940
Початкова військова підготовка	141	141	141	141
Предмети, які вільно обираються	44	44	44	44
Співвідношення загальноосвітньої і професійної підготовки	1 : 1	1 : 1,4	1 : 1,8	1 : 2,2

У представленому навчальному плані регіональний компонент залежав від конкретного виробництва і визначався навчальним закладом разом із базовим підприємством, був призначений для вивчення спеціальних предметів і тем виробничого навчання. Зазначимо, що чим вищий рівень підготовки майбутнього кваліфікованого робітника у професійно-технічному навчальному закладі, тим більше часу заплановано для підготовки. Але на природничо-математичний цикл, початкову військову підготовку, предмети, які вільно обираються, не передбачалося збільшення годин, лише незначне збільшення було передбачене для предметів гуманітарного циклу. Природничо-математичний цикл містив такі навчальні предмети: математика, фізика, хімія, інформатика. Гуманітарний цикл складався з: української мови і літератури, російської мови і літератури, суспільних предметів, зарубіжної літератури, історії УРСР, етнографії та фольклору краю, всесвітньої історії, іноземної мови, основ правових знань, людина і суспільство.

Важливе місце у підготовці кваліфікованого робітника сфери обслуговування займає виробниче навчання. У професійно-технічних навчальних закладах використовувалися такі методи виробничого навчання: 1) показ прийомів трудових дій (операцій); 2) самостійні спостереження учнів; 3) вправи; 4) активні методи виробничого навчання – навчання учнів передовим

високопродуктивним прийомам і методам роботи (особистий показ; організація спеціальних вправ учнів з відпрацювання передових прийомів на своїх робочих місцях; застосування технологічних конструкцій та інструкційних карт); 5) методи контролю умінь і навичок учнів: поточна, періодична (проведення перевірних (пробних) робіт) і підсумкова перевірка (випускні кваліфікаційні пробні роботи) [140, с. 123].

Отже, підсумовуючи третій період дослідження, зазначимо, що спостерігається більше негативних тенденцій, а саме: основна увага на виконання планів, викладання предметів відбувалося на низькому методичному рівні, надмірна політизація й ідеологізація змісту загальноосвітнього процесу, виконання планів відбувалося зі значними недоліками. Запланована «перебудова» також негативно вплинула на розвиток системи професійно-технічної освіти: навчальні заклади були передані міністерствам, які не могли забезпечити потрібного фінансування. Але саме у зазначений період зріс інтерес до сфери обслуговування.

Отже, розвиток системи професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України з 1969 року до 90-х рр. ХХ ст. здійснювався під впливом важливих соціально-економічних чинників. Зазначений період має як негативні, так і позитивні тенденції. З 1969 р. під впливом економічного розвитку почалася реорганізація трудових резервів. Наступним кроком щодо розвитку професійної освіти був курс на створення єдиного професійно-технічного навчального закладу – середнього професійно-технічного училища, який був успішно втілений. Значна увага приділялася професійній освіті. Аналіз основних нормативно-правових документів доводить, що перед професійно-технічною освітою постала потреба якісної підготовки висококваліфікованих фахівців сфери обслуговування, бо саме ця сфера є однією з важливих складових економіки. Однак із 1985 р. (час «перебудови») відбувалося зниження інтересу до професійної освіти, знижувалися показники щодо кількості учнів, які продовжували навчання у

професійно-технічних навчальних закладах, але у цей період почав зростати інтерес до сфери обслуговування.

## **2.2. Розвиток системи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні (1991 р. – початок XXI ст.)**

Після розпаду СРСР в Україні відбулися занепад виробництва, інфляція, стрімко зросло безробіття, зменшилося державне замовлення на підготовку працівників. Українська система підготовки робітничих кадрів після проголошення незалежності України отримала у спадок такі негативні характеристики: спрямованість професійно-технічної освіти на забезпечення військово-промислового комплексу та сільського господарства, незначна підготовка кваліфікованих робітників для сфери обслуговування (туризм, бізнес, готельне господарство та ін.); підготовка вузькоспеціалізованих працівників; невідповідність системи професійно-технічної освіти вимогам економіки та ін. Громадяни почали усвідомлювати свою соціальну роль у соціально-економічному розвитку суспільства, зросло значення освіти як загалом, так і для кожної людини зокрема [3, с. 261]. Це зумовило зміни в системі професійного навчання.

Проаналізуємо четвертий період розвитку системи професійно-технічної освіти, який охоплює 1991–1997 рр. – реформування професійно-технічної освіти в незалежній Україні, переорієнтація ПТНЗ на потреби суспільства і ринку праці.

Підставами для реформування системи професійно-технічної освіти, яке розпочалося ще на початку 90-х рр., стали спад виробництва, обмеження фінансування закладів професійно-технічної освіти, демографічні процеси; недосконалість законодавчих актів і нормативних документів, які регулюють діяльність цієї ланки освіти; необхідність удосконалення порядку формування державного замовлення на робітничі кадри в системі професійно-технічної освіти; дисбаланс між ринком праці та ринком освітніх послуг; зміна типу економіки в Україні та перехід до ринкових відносин (інтеграція України до Європейського союзу), нові вимоги до кваліфікації робітників.

У 90-х рр. ХХ ст. почалися процеси модернізації й оптимізації ПТНЗ, переорієнтації їх на потреби суспільства та ринку праці, що вимагало якісно підготовлених висококваліфікованих робітників. Слід зазначити, що до середини 90-х років професійно-технічні навчальні заклади працювали за нормативно-правовими документами Радянського Союзу. Тому важливим завданням для подолання кризової ситуації та модернізації професійно-технічної освіти було створення нової законодавчої бази. З урахуванням соціально-економічних і суспільно-політичних процесів, які відбувалися на початку ХХІ ст. в Україні, удосконалювалося нормативно-правове законодавство професійно-технічної освіти.

Розглянемо детальніше, як розвивалася система професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні у 1991 р. – на початку ХХІ століття. Зупинимося на основних нормативно-правових актах, прийняття яких, на нашу думку, є важливим кроком у вдосконаленні та модернізації системи професійно-технічної освіти, зокрема у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування.

Постановою КМУ від 3 листопада 1993 р. № 896 була затверджена Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») [47]. Зазначена програма започаткувала реформування системи професійно-технічної освіти України. У програмі зазначалося, що «існуюча в Україні система освіти перебуває в стані, що не задовольняє вимог, які постають перед нею в умовах розбудови української державності, культурного та духовного відродження українського народу. Це виявляється передусім у невідповідності освіти запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства» [47].

У країні розпочалася робота щодо оптимізації мережі професійно-технічних навчальних закладів. У цей час сільськогосподарські, машинобудівні училища створювали бази для підготовки робітників сфери послуг, а будівельні училища почали готувати фахівців із народних ремесел (гончарство, бондарство, пічна та ковальська справа) [112, с. 129].

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») визначено шляхи реформування професійної освіти, серед яких основними є:

- розроблення та впровадження науково обґрунтованої методики визначення загальнодержавних, регіональних потреб у працівниках сфери виробництва і послуг за професіями;

- проведення атестації та акредитації професійних навчально-виховних закладів, удосконалення їх мережі, спеціалізація та перепрофілювання існуючих, відкриття нових на базі різних форм власності відповідно до потреб громадян, держави, виробництва і сфери послуг;

- розроблення відповідних кваліфікаційних характеристик і професіограм для різних груп професій на рівні досягнень науково-технічного прогресу;

- розроблення і видання навчальних планів, програм, нового покоління національних підручників, навчальних і методичних посібників, дидактичних матеріалів для професійного навчання робітників відповідно до оновленого державного переліку професій і спеціальностей та державних вимог щодо якості й обсягу професійної освіти;

- вдосконалення навчально-виховного процесу в закладах професійної освіти на основі впровадження нових педагогічних технологій, інформатизації, посилення органічної єдності навчання з продуктивною працею учнів у реальних умовах виробництва;

- демократизація та гуманізація навчально-виховного процесу, створення умов для опанування учнями надбанями національної та загальнолюдської культури, виховання у них високих моральних і громадських якостей; впровадження інновацій, варіантних форм навчання;

- створення матеріально-технічної бази професійних навчально-виховних закладів, яка відповідає науково обґрунтованим потребам навчально-виховного і навчально-виробничого процесів;

- створення системи економічної мотивації професійного навчання громадян та заохочення участі підприємств, організацій, установ у розвитку професійної освіти, надання їм податкових пільг та економічних стимулів;

– вдосконалення системи управління професійною освітою на державному, регіональному та місцевому рівнях, створення науково-дослідного інституту професійної освіти, методичних та інформаційних служб [47].

Серед важливих документів цього періоду: Постанова КМУ «Про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів» (1994 р.) [206], Про поліпшення навчально-виховної роботи в загальноосвітніх та професійно-технічних закладах і завдання щодо реалізації рекомендацій парламентських слухань «Про стан освіти в Україні» (1995 р.) [205], Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про освіту» (1996 р.) [180], Про ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти (1996 р.) [206197]. Постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1996 р. № 1591 була затверджена Програма зайнятості населення на 1997–2000 рр., яка передбачала вирішення проблеми працевлаштування молоді. Згідно з цим документом, передбачалося до 2000 року залучення працівників сфери обслуговування, а саме: 1,7 млн. чол. у сфері «Торгівля, громадське харчування, матеріально-технічне постачання та збут, заготівлі», 0,8 млн. чол. у сфері «Житлово-комунальне господарство і невиробничі види побутового обслуговування населення» [220]. Ринок праці потребував працівників сфери обслуговування, тому зміни у системі підготовки кваліфікованих робітників зазначеної сфери були неминучі.

В Указі Президента «Про основні напрями реформування професійно-технічної освіти в Україні» (1996 р.) [204], йдеться про оптимізацію мережі професійно-технічних закладів освіти та структури підготовки фахівців: «Потреба у кадровому забезпеченні структурної перебудови економіки країни, наявність перекосів у професійно-кваліфікаційній структурі підготовки робітничих кадрів і територіальному розміщенні профтехучилищ призвели до необхідності оптимізації мережі професійно-технічних закладів освіти та структури підготовки фахівців». Для вирішення цього пропонується «визначити відповідно до розвитку галузей економіки тенденції в потребі у кадрах за професійними спрямуваннями та рівнем кваліфікації» [204]. Таким чином,

відбувається оптимізація навчальних закладів, але вже у наступному розділі «Розвиток професійно-технічних навчальних закладів» зазначається, що у зв'язку з перебудовою економічних і суспільних відносин постала потреба в урізноманітненні типів професійно-технічних навчальних закладів освіти. Таким чином, в указі визначені такі завдання:

- створити нормативно-правову базу й організаційно-педагогічні засади діяльності нових типів професійно-технічних закладів освіти;
- впровадити ступеневу систему професійно-технічних закладів освіти;
- розширити мережу вищих професійних училищ, училищ-агрофірм, інших нових типів професійно-технічних закладів освіти й організувати в них підготовку висококваліфікованих робітників і спеціалістів для наукоємних виробництв, складних технологій [204].

Отже, у перші роки незалежності України у зв'язку зі складною економічною ситуацією держава не приділяла належної уваги системі профтехосвіти, тому погіршилася загальноосвітня підготовка учнів у профтехучилищах, зменшилася мережа закладів і кількість абітурієнтів і випускників ПТНЗ. З 1991 р. назва «середнє профтехучилище» в нормативних документах перестала вживатися. Водночас, не зважаючи на такі негативні тенденції зазначеного періоду, у цей період реформувалася система професійно-технічної освіти незалежної України, адаптувалася до ринкової економіки, уряд намагався подолати кризову ситуацію як в економіці, так і в освіті. Для подолання кризи в освіті було прийнято важливі нормативно-правові документи. Слід зазначити, що в цей період збільшилася увага держави до сфери обслуговування.

П'ятий етап розвитку професійно-технічної освіти – 1998 р. – до сьогодні – удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності ПТНЗ; оптимізація та перепрофілювання мережі ПТНЗ на користь сфери обслуговування; поява нових інтегрованих професій сфери обслуговування.

У 1998 р. вийшов Закон України «Про професійно-технічну освіту» [208], на виконання якого згодом було прийнято ряд нормативно-правових актів: Про



затвердження Комплексних заходів щодо формування ступеневої професійно-технічної освіти, спеціалізації та перепрофілювання професійно-технічних навчальних закладів (1998 р.) [186], Положення про організацію навчально-виробничого процесу професійно-технічних навчальних закладів (1998 р.) [174], Постанова про затвердження порядку надання робочих місць для проходження учнями, слухачами професійно-технічних навчальних закладів виробничого навчання та виробничої практики (1999 р.) [190], Положення про ступеневу професійно-технічну освіту (1999 р.) [176] та ін.

Зупинимося на важливому документі, завдяки якому зможемо проаналізувати підготовку майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування детальніше. 2 квітня 1998 р. КМУ було прийнято постанову № 481 «Про затвердження Комплексних заходів щодо формування ступеневої професійно-технічної освіти, спеціалізації та перепрофілювання професійно-технічних навчальних закладів», у якій зазначалося, що на цей час переважна більшість робітників мали низький і середній рівні кваліфікації, не володіли комп'ютерною грамотністю, а на результат праці негативно впливали застарілі механізми організації й оплати праці. У постанові наголошувалося, що «не відповідає зростаючим вимогам виробництва та сфери послуг і система відтворення трудових ресурсів, підготовки молодого поповнення кваліфікованих робітників» [186]. Згідно з цією постановою, деякі професійно-технічні навчальні заклади перепрофілювалися й об'єднувалися.

Проаналізуємо, як відбувалися зміни у системі професійно-технічних навчальних закладів, які готували фахівців для сфери обслуговування, наприклад, у Закарпатській області:

1) об'єднання професійно-технічних навчальних закладів:

– ПТУ № 6 і № 1 у ПТУ № 6 м. Ужгород (профіль: деревообробка, сфера побуту);

– ПТУ № 16 і № 11 у ПТУ № 11 м. Берегове (легка промисловість, харчова промисловість);

– ПТУ № 17 у філію ПТУ № 12 смт. Воловець (народні промисли і ремесла);

2) перепрофілювання професійно-технічних навчальних закладів шляхом ліквідації деяких професій і запровадження інших:

– у ПТУ № 6 м. Ужгород впроваджувалися професії «секретар-друкар» та «художнє оформлення інтер'єрів»;

– у ПТУ № 12 смт. Міжгір'я впроваджено професію «виробник художніх виробів із лози» (водночас ліквідовано такі професії : токар, оператор верстатів із програмним управлінням, регулювальник радіоелектронної апаратури та приладів);

– у ПТУ № 4 м. Хуст впроваджено професію «закрійник»;

– у ПТУ № 14 м. Тячів – «кухар», «кондитер»;

– у ПТУ № 15 м. Мукачеве – «продавець непродовольчих товарів» [186].

У всіх інших областях України таким же чином відбувалася реорганізація. Як бачимо, в цей період кардинально збільшився попит на фахівців сфери обслуговування. Щороку розширювався перелік професій сфери обслуговування, за якими здійснювалася підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Враховуючи зміни на ринку праці, в училищах відкрито нові професії: офіціант, бармен, буфетник (Нововолинське вище професійне училище); виконавець художньо оформлюваних робіт, вітражник (Луцьке ВПУ № 2); слюсар-електрик із ремонту електроустаткування (побутових машин і приладів) (Луцьке ВПУ № 6), майстер з обслуговування і ремонту електропобутової техніки (Донецький індустріально-педагогічний технікум); бухгалтер (Камінь-Каширське ВПУ № 4), фахівців для сфери торгівлі та ресторанного господарства (Криворізький державний комерційно-економічний технікум), закрійників, кравців, фотографів, перукарів, годинникарів (Луцьке училище облпобутуправління) та ін. [236, с. 165]. Також наголосимо, що у ПТУ № 41 м. Харків почали готувати фахівців зі спеціальності «Агент з туризму» та «Комерсант готельної та ресторанної справи» [186].

Проаналізуємо «Положення про організацію навчально-виробничого процесу професійно-технічних навчальних закладів» (1998 р.) МОН України [174], у другому розділі («Планування навчально-виробничого процесу») якого зазначено, що основним документом із планування навчально-виробничого процесу в професійно-технічному навчальному закладі є: навчальний план, навчальні програми, поурочно-тематичний план, план виробничого навчання на місяць, план навчально-виробничої діяльності на квартал, план уроку, перелік навчально-виробничих робіт із професії на півріччя, розклад занять. У третьому розділі «Організація навчального процесу», визначено, що:

– професійно-технічна освіта може включати природничо-математичну, гуманітарну, фізичну, загальнотехнічну, професійно-теоретичну і професійно-практичну підготовку;

– основними формами теоретичної підготовки є: різні типи уроку, лекція, теоретичний семінар, лабораторно-практичне заняття, індивідуальне заняття, консультація, виконання учнями індивідуальних завдань (реферат, розрахункова робота, курсовий проект, випускна та проміжна етапна кваліфікаційна робота, дипломний проект), навчальна екскурсія, інші форми організації теоретичного навчання;

– практична підготовка проводиться для майбутніх фахівців сфери обслуговування у навчально-виробничих майстернях, а також на робочих місцях на виробництві чи в сфері послуг за такими формами: урок виробничого навчання в навчальному закладі, урок виробничого навчання на виробництві чи в сфері послуг, виробнича практика на робочих місцях на виробництві чи в сфері послуг, переддипломна (передвипускна) практика на виробництві чи в сфері послуг, інші форми професійно-практичної підготовки [174].

Наступним документом, який регламентує підготовку кваліфікованих робітників сфери обслуговування, є Постанова від 7 червня 1999 р. № 922 «Про затвердження Порядку надання робочих місць для проходження учнями, слухачами професійно-технічних навчальних закладів виробничого навчання та

виробничої практики» [190]. Ця постанова змінювалась і доповнювалась Кабінетом Міністрів України у 2010 р. та 2013 р.

Порядок надання робочих місць для проходження учнями, слухачами професійно-технічних навчальних закладів виробничого навчання та виробничої практики 1999 р. визначає організаційно-правові та педагогічні заходи, спрямовані на забезпечення робочими місцями учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів для проходження ними виробничого навчання та виробничої практики на виробництві чи у сфері послуг. У переліках зазначаються назви підприємств і кількість робочих місць або навчально-виробничі ділянки, які мають виділятися кожним підприємством упродовж певного періоду, назви і місцезнаходження професійно-технічних навчальних закладів та квоти робочих місць для учнів, слухачів цих навчальних закладів [190].

У 2010 р. у Порядок надання робочих місць для проходження учнями, слухачами професійно-технічних навчальних закладів виробничого навчання та виробничої практики [190] було внесено зміни, зокрема виробниче навчання та виробнича практика учнів, слухачів можуть проводитися, як виняток, із дозволу Міністерства освіти й науки Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій у навчально-виробничих майстернях, на дільницях, полігонах, будівельних об'єктах, полях, фермах, навчальних господарствах, ділянках та інших підрозділах професійно-технічних навчальних закладів (у тому числі у формі стажування на виробництві, у сфері послуг) за умови забезпечення ними виконання у повному обсязі робочих навчальних планів і програм [190].

У Порядку надання робочих місць для проходження учнями, слухачами професійно-технічних навчальних закладів виробничого навчання та виробничої практики 2013 р. зазначається, що підприємства, установи, організації незалежно від форми власності надають учням, слухачам професійно-технічних навчальних закладів робочі місця або навчально-виробничі ділянки для проходження виробничого навчання чи виробничої практики відповідно до укладених із

професійно-технічними навчальними закладами договорів про навчально-виробничу практику [190].

Отже, проходження практики учнями професійно-технічних навчальних закладів вирішувалося на державному рівні, що вважаємо позитивною тенденцією у розвитку системи професійно-технічної освіти.

У 1999 р. було прийняте Положення про ступеневу професійно-технічну освіту. Відповідно до ступенів професійно-технічної освіти встановлено три атестаційні рівні професійно-технічних навчальних закладів (відбувся перехід на ступеневу підготовку: кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр) [176].

Важливе значення у розвитку професійно-технічної освіти, а особливо сфери обслуговування, відіграв Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників [57] (з урахуванням вимог Положення про ступеневу професійно-технічну освіту (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 червня 1999 р.)), оскільки майбутні кваліфіковані робітники сфери обслуговування готувалися професійно-технічними закладами згідно з переліченими професіями цього довідника. Кваліфікаційний довідник посад України містить 87 тематичних груп (випусків), а також чотири додаткові кваліфікаційні довідники. Наприклад, Випуск 1 містить кваліфікаційні характеристики «Професій працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності», Випуск 65 містить кваліфікаційні характеристики працівників торгівлі та громадського харчування, а саме: керівники (26 кваліфікаційних характеристик), професіонали (3), фахівці (7), технічні службовці (11), робітники (23) (Додаток А). Отже, у випуску 65 «Працівники торгівлі та громадського харчування» розміщено 70 кваліфікаційних характеристик. Наприклад, у кваліфікаційній характеристиці робітника «Кондитер» зазначено характеристику робітника третього, четвертого, п'ятого розрядів і визначено такі частини: завдання й обов'язки, повинен знати, кваліфікаційні вимоги, приклади робіт (Додаток Б).

Наголосимо, що на основі Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників розроблено Державний перелік професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах (2007 р.) [48].

Серед важливих документів, які регламентували діяльність професійно-технічних навчальних закладів, були: Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні (2003 р.) [210], Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю (2004 р.) [181], Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки (2006 р.) [213], Про схвалення плану заходів, спрямованих на задоволення потреби ринку праці у кваліфікованих робітничих кадрах (2007 р.) [216], Про затвердження Порядку працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів, підготовка яких проводилася за державним замовленням (2010 р.) [191], Про затвердження Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки (2011 р.) [183], Про утворення міжвідомчої групи з питань розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти (2011 р.) [217], Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. (2012 р.) [145] та ін.

Професійно-технічні навчальні заклади змушені були модернізуватися, оскільки в умовах глобалізації ринку праці, технічного прогресу загострилася потреба у висококваліфікованих робітниках. Змінилася структура економіки, яка перейшла від індустріального до інформаційно-сервісного напрямку. Сучасна система освіти, як зазначає С. Ніколаєнко, зароджувалася і розвивалася в час розвитку агропромислового комплексу й індустріалізації країни, але на сучасному етапі передові економічно розвинуті країни стають на шлях інноваційного розвитку, запроваджуючи інформаційні технології, а це зумовлює появу нових завдань перед освітою [148, с. 281].

Перед професійно-технічною освітою постали принципово нові завдання. Найголовніше з них – проблема подолання прірви між професійно-технічною

освітою та потребами суспільства. Бракує фахівців у соціальній сфері, побутових і комунальних службах, малому бізнесі тощо. Тому багато училищ розширили перелік професій і спеціальностей, за якими вони забезпечують відповідну підготовку фахівців. Це, наприклад, спеціальності, пов'язані з комп'ютером (оператор персонального комп'ютера (бухгалтера, керівника)), ресторанним сервісом, туристичною діяльністю. З урахуванням динамічних змін на ринку праці та потреб у фахівцях для нових сфер економіки взято напрям на зміну структури підготовки робітничих кадрів. Адже саме професійно-технічна освіта – це гарант розвитку економіки держави, важливий чинник соціального спокою в суспільстві, захисту молоді від безробіття, підготовки її до праці в ринкових умовах [236, с. 156]. «Одна з основних цілей підготовки кваліфікованих фахівців – формування їхньої професійної компетентності, яка включає систему знань, умінь, навичок і здібностей, що дозволяють фахівцям кваліфіковано орієнтуватися у сфері професійної діяльності, а також якість осіб, що надають їм можливість успішно вирішувати певний клас професійних завдань» [238, с. 135].

Однією з позитивних тенденцій було прийняття у 2004 р. Закону України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю», який втратив чинність у 2013 р. [181].

Ринок праці, потреби суспільства, зміни в економіці країни, соціально-історичні обставини вимагали інтеграції професій. Училища отримали ліцензії на підготовку нових, раніше не характерних для професійно-технічної освіти спеціальностей, тривала робота щодо підготовки робітничих кадрів з інтегрованих професій і спеціальностей. Колективи профтехучилищ розробляли навчально-програмну документацію, створювали навчально-матеріальну базу, готували відповідні педагогічні кадри. Здійснювалася робота щодо підготовки робітничих кадрів з інтегрованих професій. Збільшилася кількість майбутніх працівників сфери обслуговування, які, поряд з основною професією, отримували дві та більше споріднених професій (швачка, кравець, закрійник; бармен, офіціант; кухар, бармен та ін.), що сприяло підвищенню

конкурентоспроможності й мобільності майбутніх фахівців на ринку праці. «Навчання за інтегрованими професіями дає позитивні результати та сприяє: оптимізації змісту навчання; збільшенню часу на виробниче навчання й практику; розширенню і поглибленню рівня знань, умінь, навичок; раціональному використанню навчального часу при освоєнні інтегрованої професії; посиленню зацікавленості учнів у навчанні й отриманні широкої кваліфікації; значній економії коштів на підготовку майбутніх фахівців» [114, с. 44].

Отже, поява нових та інтегрованих професій, які відповідали потребам ринку праці також є позитивною тенденцією.

Зазначимо, що в Україні почали розробляти стандарти для інтегрованих професій ще з 2004 року. Споріднені професії «у сфері послуг дають можливість випускнику училища виконувати ці види робіт упродовж професійного життя і за необхідності переходити з одного виду роботи на інший» [114, с. 44].

Одна з перших інтегрованих професій сфери обслуговування була за спеціальністю «Майстер ресторанного обслуговування», яка поєднувала професії офіціанта, бармена, буфетника, адміністратора залу. Зазначена професія апробувалася вперше в Івано-Франківському вищому професійному училищі готельного сервісу і туризму й Одеському вищому професійному училищі морського туристичного сервісу. Фахівців за такою спеціальністю нині готують у таких навчальних закладах: Державний професійно-технічний навчальний заклад «Львівський професійний ліцей торгівлі та сфери послуг», Львівський професійний коледж готельно-туристичного та ресторанного сервісу, Одеське вище професійне училище морського туристичного сервісу та ін.

Проаналізуємо детальніше інтегровану професію фахівця сфери обслуговування «Майстер ресторанного обслуговування», але зупинимося лише на характеристиці виробничого навчання та виробничої практики, щоб краще зрозуміти специфіку підготовки зазначеного фахівця сфери обслуговування (Таблиця 2.6).



**Типова навчальна програма з виробничого навчання  
(з професії «Майстер ресторанного обслуговування»)**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	<b>Виробниче навчання</b>	
1.	Вступ. Безпека праці та пожежна безпека в навчальних майстернях. Екскурсія на підприємства міста.	6
2.	Технологічний процес приготування страв, закусок і напоїв.	30
3.	Меню та преїскуранти.	18
4.	Столовий посуд, прибори та білизна. Барний посуд, інвентар	12
5.	Підготовка торгового залу до обслуговування, організація робочого місця за барною та буфетною стійками.	30
6.	Організація постачання закладів ресторанного господарства.	18
7.	Технологія приготування коктейлів.	18
8.	Обслуговування відвідувачів.	36
9.	Спеціальні форми обслуговування.	30
10.	Обслуговування бенкетів та прийомів.	48
11.	Особливості обслуговування відвідувачів європейських та інших країн.	36
12.	Організація процесу управління персоналом.	6
	Всього годин:	<b>324</b>
	<b>Виробнича практика</b>	
	Ознайомлення з підприємством. Інструктаж з охорони праці і техніки безпеки на підприємстві.	7
	Самостійне виконання робіт майстром ресторанного обслуговування на робочих місцях	395
	Всього годин:	<b>402</b>
	<b>Разом:</b>	<b>726</b>

Виробниче навчання та виробнича практика майстра ресторанного обслуговування поєднує різні аспекти роботи ресторану. Такий фахівець має

знати не лише роботу кухні й технології приготування, а й організацію бенкетів та обслуговування клієнтів.

Окрему увагу варто приділити класифікаторам професій і державним стандартам професійно-технічної освіти, які були створені в незалежній Україні, постійно змінюються і доповнюються, є надзвичайно важливими документами для підготовки кваліфікованих фахівців сфери обслуговування. Нині в Україні створено систему оновлення змісту професійно-технічної освіти, зокрема затверджені: Класифікатор професій ДК 003-95, (1995 р.) [100]; Національний класифікатор України «Класифікатор професій ДК 003:2005», (2005 р.) [98]; Національний класифікатор України «Класифікатор професій ДК 003:2010», (2010 р.) [99]; Державні стандарти професійно-технічної освіти, Методика розроблення Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій (2013 р.). [137].

Класифікатор професій ДК 003-95, (1995 р.) містить такі розділи класифікації професій:

1. Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі).
2. Професіонали (професії, що передбачають високий рівень знань у галузі фізичних, математичних, технічних, біологічних, агрономічних, медичних чи гуманітарних наук).
3. Фахівці (професії, що передбачають знання в одній чи більше галузях природознавчих, технічних чи гуманітарних наук).
4. Технічні службовці (професії, що передбачають знання, необхідні для підготовки, збереження чи відновлення інформації та проведення обчислень).
5. Працівники сфери торгівлі та послуг (Додаток Ж).
6. Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства.
7. Кваліфіковані робітники з інструментом.
8. Робітники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування, складання та машин.

9. Найпростіші професії (для виконання професійних завдань достатньо базової загальної середньої освіти або початкової загальної освіти та мінімальної професійної підготовки на виробництві чи інструктажу) [100].

У документі зазначено, що до розділу «Працівники сфери торгівлі та послуг» належать професії, які «передбачають знання, необхідні для надання послуг чи торгівлі в крамницях і на ринках. Професійні завдання охоплюють забезпечення послугами, пов'язаними з поїздками, побутом, харчуванням, обслуговуванням, охороною, підтриманням правопорядку чи торгівлею тощо. Більша частина професій, вміщених до цього розділу, вимагає повної загальної середньої та професійно-технічної освіти чи повної загальної середньої освіти та професійної підготовки на виробництві. Ряд професій можуть мати освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста» [100].

Класифікатор професій ДК 003:2005 (2005 р.) містить дещо змінені дані, зокрема в документі зазначено, що «до цього розділу («Працівники сфери торгівлі та послуг») належать професії, що передбачають знання, необхідні для надання послуг». Порівняння класифікаторів професій 1995 р. та 2005 р. дозволило виявити деякі зміни. Перелік професій дещо змінився, з'явилися нові назви професій, а саме: супроводжуючі у подорожах; укрупнені професії доглядачів будинків і працівників закладів ресторанного господарства; виконавці побутових послуг і працівники споріднених професій; працівники служб, які надають захисні послуги; моделі, продавці та демонстратори; манекенники та інші моделі [98] (Додаток З).

Класифікатор професій ДК 003:2010 має незначні зміни [99] (Додаток И), зокрема з'явилися нові назви професій, а саме: працівники з надання послуг пацієнтам лікувальних закладів, міліціонери, працівники кримінально-виконавчої служби.

На основі класифікатора професій 1995 р. був створений Тимчасовий державний перелік професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах [268], який втратив свою чинність аж через 9 років. У Постанові зазначено, що «перелік розроблено з урахуванням

структурних змін в економіці, необхідності інтеграції професійно-кваліфікаційної структури підготовки робітників із залученням представників підприємств, установ, організацій, практичних працівників професійно-технічної освіти. Перелік включає професії та спеціалізації за ними, які відображають потреби економіки в підготовці кадрів на сучасному етапі». Перехід на підготовку кваліфікованих робітників згідно з переліком здійснюється поетапно відповідно до розроблення та затвердження державних стандартів професійно-технічної освіти. Зазначимо, що цей перелік професій складений на основі Класифікатора професій ДК 003-95 [100]; у ньому в пункті № 36 містяться професії сфери обслуговування (Таблиця 2.7).

Таблиця 2.7

**Тимчасовий перелік професій з підготовки кваліфікованих робітників  
у професійно-технічних навчальних закладах  
№ 36 Професії сфери обслуговування [268]**

<b>Найменування професії</b>	<b>Спеціалізація</b>
<b>1</b>	<b>2</b>
Слюсар з експлуатації та ремонту газового устаткування	Слюсар з експлуатації та ремонту газового устаткування Слюсар з експлуатації та ремонту підземних газопроводів Слюсар з аварійно-відбудовних робіт у газовому господарстві
Апаратник хімічного чищення	Апаратник хімічного чищення Оператор пральних машин Контролер якості оброблення виробів
Фотограф	Фотограф Фотолаборант Ретушер (фотороботи)
Перукар	Перукар Перукар-модельєр
Косметик	Косметик
Манікюрник	Манікюрник
Педикюрник	Педикюрник
Молодший банківський працівник	Молодший банківський працівник
Приймальник замовлень комплексного приймального пункту	Приймальник замовлень комплексного приймального пункту

1	2
Заготівельник продуктів і сировини	Заготівельник продуктів і сировини
Секретар	Секретар-референт Секретар керівника (організації, підприємства, установи)
Агент з організації туризму	Агент з організації туризму
Молодша медична сестра	Молодша медична сестра з догляду за хворими
Гувернантка	Гувернантка Помічник вихователя
Соціальний працівник	Соціальний працівник
Бухгалтер	Бухгалтер Обліковець (реєстрація бухгалтерських даних)
Охоронник	Охоронник
Робітник зеленого будівництва	Робітник зеленого будівництва
Слюсар-ремонтник торгово-технологічного обладнання	Слюсар-ремонтник торгово-технологічного обладнання
Ремонтник побутової техніки	Слюсар-електрик з ремонту електрообладнання (побутові машини і прилади) Ремонтник холодильної побутової техніки

За іншими напрямками в Постанові зазначаються професії швейного виробництва, професії громадського харчування (кухар, офіціант, бармен та ін.), професії торгівельно-комерційної діяльності (продавець) та інші, які, на нашу думку, також можна віднести до сфери обслуговування.

У 2007 р. була прийнята Постанова «Про затвердження Державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» [182]. У цьому документі зазначено: «Перелік професій визначає належність робітничих професій до видів (виду) економічної діяльності і встановлює діапазон робітничих кваліфікацій (розрядів, класів, категорій, груп) для первинної професійної підготовки відповідно до атестаційних рівнів професійно-технічних навчальних закладів, а також професійно-технічного навчання на виробництві, у сфері послуг» [182].

Цей Перелік містить понад 2500 професій, які поділяються на такі групи:

- технічні службовці;
- працівники сфери торгівлі та послуг (Додаток К);
- кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства;
- кваліфіковані робітники з інструментом;
- робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин;
- найпростіші професії та професії фахівців [182].

У Переліку визначено відповідність присвоєння кваліфікації (розрядів, класів, категорій, груп) після завершення первинної професійної підготовки з конкретних професій атестаційному рівню професійно-технічного навчального закладу:

- для першого атестаційного рівня (професійно-технічне навчання на виробництві, у сфері послуг) максимальним є третій розряд;
- для другого атестаційного рівня мінімальний – другий розряд, максимальний – четвертий;
- для третього атестаційного рівня (крім професій залізничного транспорту) мінімальний – третій розряд, максимальний – п'ятий.

Професійно-технічний навчальний заклад другого атестаційного рівня може проводити первинну професійну підготовку за навчальними планами та програмами першого ступеня професійно-технічної освіти з присвоєнням відповідної кваліфікації.

Професійно-технічний навчальний заклад третього атестаційного рівня може проводити первинну професійну підготовку за навчальними планами та програмами як другого, так і першого ступеня професійно-технічної освіти з присвоєнням відповідної кваліфікації.

Нормативні строки навчання не повинні перевищувати:

- 1) на першому ступені професійно-технічної освіти – 1 рік;
- 2) на другому ступені професійно-технічної освіти:
  - для осіб, які мають повну загальну середню освіту, – 1,5 року;

– для осіб, які мають базову загальну середню освіту і здобувають повну загальну середню освіту, – 4 роки;

– для осіб, які мають базову загальну середню освіту (або, як виняток, не мають її) і на даний час не здобувають повної загальної середньої освіти, – 2 роки;

3) на третьому ступені професійно-технічної освіти – 2 роки [182].

Таким чином, проаналізувавши класифікатори професій і переліки професій із підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах, які складені на основі класифікаторів, зазначимо, що в цих документах приділяється значна увага сфері обслуговування. Однак ми вважаємо, що перелік професій із підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах, які належать до сфери обслуговування, не має обмежуватися лише «сферою торгівлі та послуг».

Головним чинником якісного професійного навчання в Європі й інших країнах є розроблення стандартів, які визначають рівень компетенції для подальшої успішної роботи. Реалізація цього стандарту використовується у навчальних планах. Стандарт дає відповідь на такі питання:

– що повинен уміти робити учень на своєму робочому місці? (його зайнятість);

– що потрібно вивчити учню для того, щоб ефективно працювати? (навчальний план);

– як визначити, чому навчився учень, що може виконувати на робочому місці? (рівень знань, умінь і навичок) [43, с. 22].

З 2009 року в Україні розпочато роботу щодо розробки проектів державних стандартів професійно-технічної освіти з робітничих професій за 9 напрямками: перукарське мистецтво, швейна галузь, торгівля, громадське харчування, ресторанний сервіс, готельний сервіс, туризм, переробка сільськогосподарської продукції, рослинництво. Наголосимо, що 7 напрямів із 9 належать до сфери обслуговування. Це свідчить про потребу фахівців сфери обслуговування та вдосконалення їхньої професійної підготовки.

Державні стандарти професійно-технічної освіти для підготовки (підвищення кваліфікації) робітників розроблено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 року № 1238 «Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти» [217].

Станом на 2015 р. розроблено та впроваджено у навчально-виробничий процес 310 державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій. З них: для промисловості – 110, сільського господарства та переробної галузі – 45, транспорту – 36, торгівлі та сфери послуг – 38, будівництва – 31, зв'язку – 9, добувної промисловості – 19, енергетики – 3, правоохоронної галузі і МНС – 6, комунального господарства – 13 [89, с. 15].

Державний стандарт професійно-технічної освіти містить: загальні положення щодо реалізації Державного стандарту професійно-технічної освіти, освітньо-кваліфікаційну характеристику випускника професійно-технічного навчального закладу (характеристика містить кваліфікаційні вимоги: повинен знати, повинен уміти; а також загальнопрофесійні вимоги); типовий навчальний план підготовки кваліфікованих робітників; типові навчальні програми з навчальних предметів, виробничого навчання, передбачені типовим навчальним планом; критерії кваліфікаційної атестації випускників; перелік основних обов'язкових засобів навчання та ін. (Додаток В) [50].

На прикладі професії «Агент з організації туризму» (Таблиці 2.8; 2.9) розглянемо, як відбувається професійна підготовка з цієї професії згідно з Типовим навчальним планом державного стандарту.

Типовий навчальний план містить три основні блоки, за якими здійснюється підготовка майбутнього фахівця сфери обслуговування. Теми першого та другого блоків у стандарті представлені у таблиці 2.8.



## ТИПОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

**Професія – 4221 «Агент з організації туризму». Кваліфікація – «Агент з організації туризму» Загальний фонд навчального часу – 816 годин**

№ з/п	Навчальні предмети	Кількість годин	
		Всього	З них на лабораторно-практичні роботи
<b>1</b>	<b>Загальнопрофесійна підготовка</b>	81	12
1.1	Основи правових знань	17	
1.2	Основи галузевої економіки і підприємництва	17	
1.3	Інформаційні технології	17	12
1.4	Правила дорожнього руху	4	
1.5	Резерв часу	26	
<b>2</b>	<b>Професійно-теоретична підготовка</b>	372	82
2.1	Технологія туристичного обслуговування	66	16
2.2	Технологія транспортного обслуговування в туризмі	10	
2.3	Основи гостинності в сфері туристичного обслуговування	13	4
2.4	Інформаційні технології в туризмі	34	20
2.5	Іноземна мова за професійним спрямуванням	122	8
2.6	Географія туризму	64	20
2.7	Охорона праці	14	
2.8	Основи психології, етикет професійного спілкування та основи попередження та вирішення конфліктів	36	12
2.9	Основи екологізації туристичної діяльності	13	2
<b>3</b>	<b>Професійно-практична підготовка</b>	333	
3.1	Виробниче навчання	102	
3.2	Виробнича практика	231	
4	Консультації	16	
5	Державна кваліфікаційна атестація	8	
6	Загальний обсяг навчального часу (без п. 4):	800	

**Типова навчальна програма з предмета  
«Технологія туристичного обслуговування»**

№ з/п	Тема	Кількість годин	
		Всього	З них лабораторно-практичні роботи
1	Поняття туризм та перспективи його розвитку у світі та в Україні.	4	
2	Державно-правове регулювання управління туристською діяльністю в Україні.	4	
3	Технологія взаємодії туристських підприємств.	24	4
4	Технологічний цикл надання туру та обслуговування туристів.	28	10
5	Забезпечення безпеки туристів під час туристичного обслуговування	6	2
	Всього годин.	66	16

Професійно-практична підготовка агента з організації туризму здійснюється у два етапи (Таблиця 2.10):

– виробниче навчання в навчальному туристичному агентстві, для здійснення якого відводиться 102 години; найбільше годин виробничого навчання займає тема «Форми організації туристичних подорожей. Розробка турів», яка передбачає 24 години;

– виробнича практика займає 231 годину, із них 223 години – на самостійне виконання робіт.

Наприклад, тема «Форми організації туристичних подорожей. Розробка турів» передбачає:

1. Відпрацювання порядку взаємодії з туроператорами.
2. Відпрацювання алгоритму розробки маршруту, формування туру і програми обслуговування туристів на маршруті.
3. Відпрацювання алгоритму розробки екскурсій, техніки проведення екскурсій.

4. Відпрацювання алгоритму оформлення технологічної документації (технологічна карта маршруту, паспорт маршруту, інформаційний листок, каталог маршруту, калькуляція туру, туристичний ваучер).

5. Відпрацювання алгоритму оформлення візових запитів і запрошень.

6. Відпрацювання алгоритму оформлення митних декларацій [50].

Таблиця 2.10

### Типова навчальна програма з виробничого навчання

#### Професія – 4221 «Агент з організації туризму»

№ з/п	Тема	Кількість годин
<b>I. Виробниче навчання в навчальному туристичному агентстві</b>		
1.	Безпека праці, пожежна безпека, організація роботи в навчальному туристичному агентстві	3
2.	Ведення діловодства та ділової кореспонденції. Використання в роботі офісної оргтехніки	9
3.	Форми організації туристичних подорожей. Розробка турів	24
4.	Представлення інформації клієнтам	6
5.	Оформлення туристичного пакета	18
6.	Бронювання послуг, їх підтвердження та оформлення	18
7.	Продаж туристичного продукту. Маркетинг і реклама	18
8.	Робота зі скаргами клієнтів	6
	<b>Всього годин:</b>	<b>102</b>
<b>II. Виробнича практика</b>		
1.	Ознайомлення з туристичним підприємством. Безпека праці, пожежна безпека в туристичному підприємстві	8
2.	Самостійне виконання робіт агента з організації туризму	223
	<b>Кваліфікаційна пробна робота</b>	
	<b>Всього годин:</b>	<b>231</b>
	<b>Разом:</b>	<b>333</b>

Впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти – це важливий крок у розвитку системи освіти. Підготовка фахівців сфери

обслуговування, яка відбувається згідно із зазначеними стандартами, дозволить економіці України вийти на європейський рівень.

На початку ХХІ ст. було прийнято ряд важливих законодавчих актів, спрямованих на вдосконалення і розвиток системи професійно-технічної освіти. 1 липня 2014 р. чинним став Закон України «Про освіту», згідно з яким в Україні діють вищі навчальні заклади таких типів: університети (універсальні навчальні заклади); інститути й академії (галузеві навчальні заклади); коледжі (де готують спеціалістів до рівня молодшого бакалавра чи бакалавра) [203].

«Сучасна діяльність установ професійно-технічної освіти спрямована не тільки на задоволення цілком конкретних потреб суспільства й економіки у фахівцях середньої ланки, але і на освітні потреби особи» [238, с. 132].

Розвиток професійно-технічної освіти, як зазначено в «Білій книзі національної освіти України», спрямований на забезпечення відповідності рівня та якості кваліфікованого робітника вимогам роботодавців і забезпечення економіки у висококваліфікованих працівниках. Удосконалення системи професійно-технічної освіти має здійснюватися за таких умов: визначення напрямів розвитку професійно-технічної освіти з метою забезпечення працівниками певних професій і кваліфікації, які відповідають вимогам сьогодення; забезпечення взаємозв'язку ринку освітніх послуг і ринку праці; розроблення державних навчальних стандартів, які відповідають вимогам розвитку економіки; підготовки працівників за новими перспективними професіями, удосконалення чинного та створення нового законодавства, підвищення ефективності управління, досягнення нової якості та результативності професійно-технічної освіти, підвищення соціального статусу і професіоналізму педагогічних працівників, створення єдиного відкритого інформаційного простору, поглиблення міжнародної співпраці [19, с. 189].

Отже, за роки незалежності України зменшилися і мережа навчальних закладів, і кількість учнів. За даними Державної служби статистики, у 1991 р. функціонував 1251 державний ПТНЗ із контингентом учнів 648,4 тис.; у 2012 р. – 972 ПТНЗ з контингентом учнів 423,3 тис. [229].

Станом на 01.01.2014 р. сформована така мережа професійно-технічних навчальних закладів:

– державні ПТНЗ – 938 (ПТНЗ (МОН і ОДА) – 835 (з контингентом учнів майже 360 тис.); ПТНЗ в структурі ВНЗ та інших – 54 (з контингентом учнів майже 22 тис.); ПТНЗ в установах виконання покарань – 76 (з контингентом слухачів близько 9 тис.));

– недержавної форми власності – майже 1200 ПТНЗ (з контингентом учнів близько 100 тис.) [229].

Станом на 2015 р., як зазначено в інформаційно-аналітичних матеріалах Міністерства освіти і науки України щодо професійно-технічної освіти, підготовка кваліфікованих робітників для всіх галузей економіки здійснюється у 824 державних професійно-технічних навчальних закладах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, із контингентом понад 302,2 тисяч осіб за 35 напрямками та видами господарської діяльності з майже 500 професій. 324 професійно-технічні навчальні заклади готують робітничі кадри для промисловості, транспорту та зв'язку, 142 – для будівництва, 117 – для торгівлі, сфери послуг та житлово-комунального господарства, 241 – для агропромислового комплексу (інформація відсутня від 113 професійно-технічних навчальних закладів Луганської та Донецької областей) [89, с. 7].

Таким чином, система професійно-технічної освіти незалежної України змінювалася відповідно до історичних та економічних умов розвитку держави. Незважаючи на те, що професійно-технічна освіта в 90-х рр. була в критичному стані, позитивною тенденцією було те, що уряд прийняв ряд важливих законодавчих документів, у яких особлива увага приділялася підготовці фахівців сфери обслуговування, виробничій практиці та майбутньому працевлаштуванню. Скорочено підготовку для галузей машинобудування, легкої та вугільної промисловості. Водночас у ряді ПТУ розпочато підготовку кваліфікованих робітників для підприємств бізнесу, побуту, комунальної служби. Здійснено заходи щодо зміни професійно-кваліфікаційної структури підготовки кадрів, оптимізації мережі профтехучилищ шляхом їх спеціалізації, перепрофілювання,

переходу на ступеневу професійну освіту. Відповідно до сучасних вимог ринку праці збільшилася кількість професій сфери обслуговування, училища відкрили нові професії, створено інтегровані професії. Майже всі професійно-технічні навчальні заклади почали готувати фахівців сфери обслуговування, яких ринок праці потребував найбільше.

## Висновки до другого розділу

Аналіз розвитку системи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні з 1991 р. – на початку ХХІ століття дозволив нам виокремити як позитивні, так і негативні тенденції, які характерні для розвитку системи професійно-технічної освіти України загалом і професійної підготовки фахівців для сфери обслуговування зокрема. Відповідно до визначеної нами у п. 1.3 періодизації виявлено основні тенденції розвитку професійно-технічної освіти таких етапів:

Радянський період. Розвиток системи професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України після реорганізації трудових резервів з 1969 до 1991 рр. здійснювався практично невід’ємно від розвитку цілої системи. Уряд майже не приділяв уваги сфері обслуговування, однак після «перебудови», коли професійно-технічна освіта знаходилася в досить критичному стані, інтерес держави до сфери обслуговування почав зростати. До позитивних тенденцій зазначеного періоду відносимо: приділялася належна увага профорієнтаційній роботі; держава забезпечувала випускників шкіл безкоштовною професійною освітою, підвищенням кваліфікації, працевлаштуванням; посилювалася увага до виробничого навчання та співпраці професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами; відбувалася модернізація й автоматизація виробництва. До негативних тенденцій відносимо: надзвичайно низький інтерес до підготовки фахівців сфери обслуговування, надмірна політизація й ідеологізація змісту загальноосвітнього процесу, концентрація основної уваги на виконанні п’ятирічних планів, а не якості підготовки майбутніх фахівців.

Період незалежності України. Після проголошення незалежності України відбулося зниження інтересу до професійно-технічної освіти. Для перших років незалежності характерні такі негативні тенденції: зменшення кількості навчальних закладів і кількості учнів, максимальне скорочення державного замовлення на фахівців професійно-технічної освіти, застаріла матеріально-

технічна база, недосконалість нормативно-правового забезпечення. Однак саме в цей період відбулися важливі зміни в економіці держави, зокрема швидкими темпами почала розвиватися сфера обслуговування, тому стала відчутною потреба у кваліфікованих робітниках сфери обслуговування. Ці зміни сприяли виникненню таких позитивних тенденцій: появі нових професій і створенню інтегрованих професій, перепрофілюванню училищ на користь сфери обслуговування; зміні законодавчої бази професійно-технічної освіти у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування.

Основні ідеї другого розділу відображені в публікаціях [73, 74, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 85].



## Розділ 3

### **СУЧАСНИЙ СТАН І ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

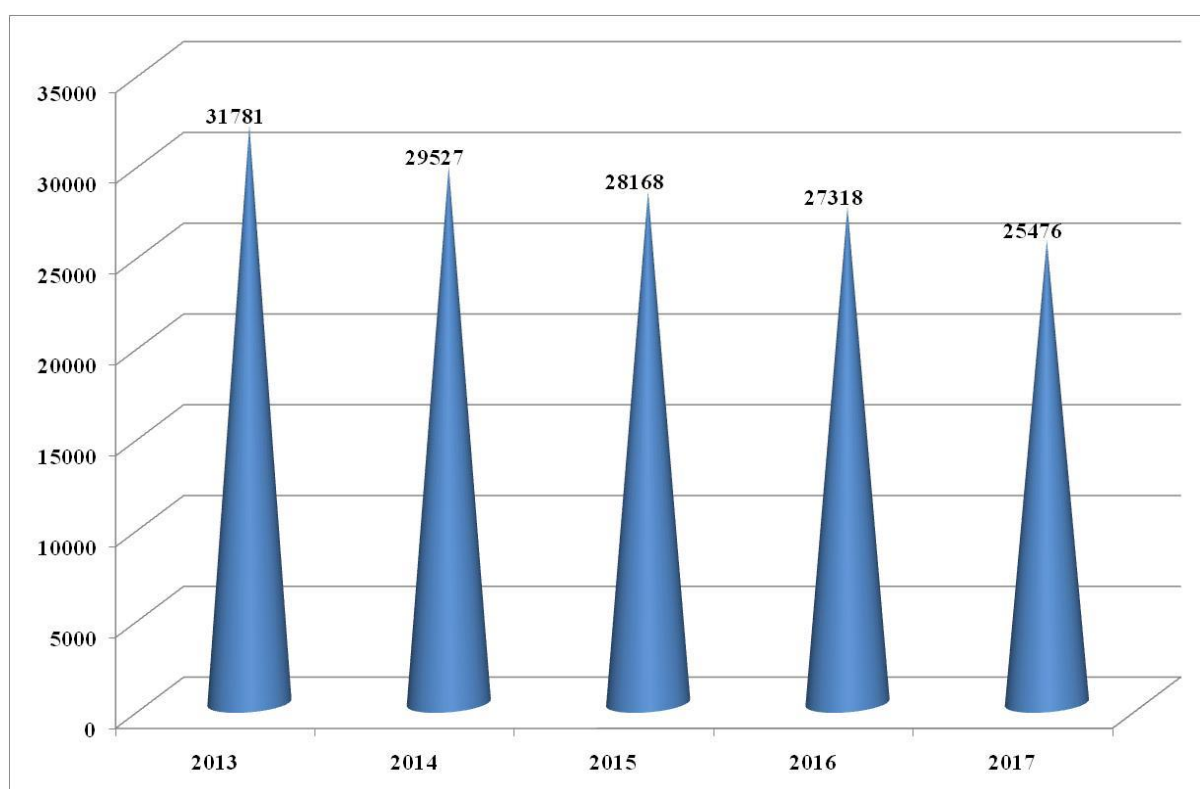
У цьому розділі проаналізовано основні нормативно-правові документи, згідно з якими відбувається професійна підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах у сучасних соціально-економічних умовах. Проаналізовано інноваційні технології, використані в навчально-виховному процесі. Запропоновано шляхи вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування в навчальних закладах і можливості використання позитивного досвіду.

#### **3.1. Професійна підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування в сучасних суспільно-економічних умовах**

Важливою умовою успішного розвитку професійно-технічної освіти є розвиток економіки, однак професійна освіта також може позитивно впливати на стан економіки, готуючи висококваліфікованих робітників, які спроможні вирішувати професійні проблеми на високому рівні. В умовах незалежності України відбувається модернізація та реформування системи професійно-технічної освіти відповідно до проблем сьогодення, що пов'язано з підвищеними вимогами до підготовки висококваліфікованого працівника широкого профілю, ринком праці, соціально-економічним становищем суспільства тощо. Відповідно до сучасних вимог ринку праці збільшилася кількість професій обслуговування, які виконують діяльність у багатьох сферах, а саме: побутове обслуговування, роздрібна торгівля, житлово-комунальне господарство, фінансові послуги, соціальне забезпечення населення, медичне обслуговування тощо. «Перехід до ринкової економіки чітко визначає орієнтири системи професійної освіти і робить очевидним той факт, що головне завдання всіх суб'єктів освітньої

політики й освітнього процесу полягає в обов'язковому врахуванні сучасних соціально-економічних реалій ринку праці й трансформування їх у конкретні освітні програми професійної підготовки фахівців» [147, с. 104].

У 2014–2015 навчальному році мережа професійно-технічних навчальних закладів України охоплювала у 1,7 рази менший контингент учнів порівняно з 1990–1991 навчальним роком, а «це стало результатом не тільки звуження демографічного базису функціонування системи професійної освіти, але й внаслідок падіння престижу підготовки у ПТНЗ, з яким частково пов'язане зменшення їх контингенту» [89, с. 9]. Розглянемо динаміку контингенту учнів професійно-технічних навчальних закладів за останні декілька років (Рис. 3.1).



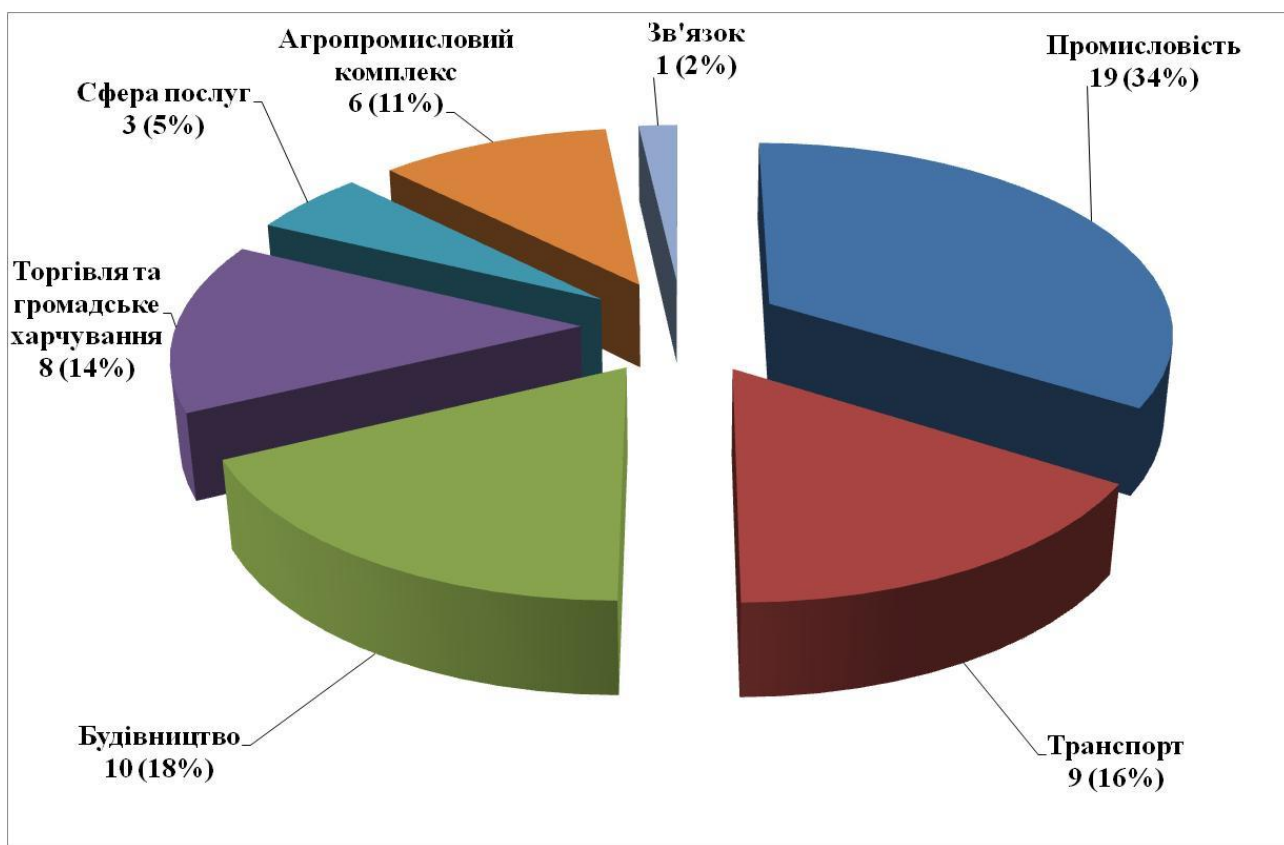
**Рис. 3.1. Динаміка контингенту учнів ПТНЗ  
упродовж 2013-2017 років [228, с. 11244]**

Як видно з рис. 3.1, кількість учасників навчально-виховного процесу постійно зменшується. Станом на 01.09.2015 р. в Україні налічувалося 824 професійно-технічні навчальні заклади (без урахування професійно-технічних навчальних закладів Луганської та Донецької областей):

- професійні ліцеї (373);

- вищі професійні училища (165);
- професійно-технічні училища (101);
- центри професійно-технічної освіти (68);
- навчальні центри при кримінально-виконавчих установах закритого типу (65);
- ПТНЗ, які є структурними підрозділами ВНЗ, та навчальні заклади інших типів, що надають професійно-технічну освіту (49) [89, с. 9].

Розподіл професійно-технічних навчальних закладів за галузевим спрямуванням у кожній області відрізняється. Так, наприклад, у Львівській області, зокрема у м. Львові, нині потужно розвивається туристичний бізнес і відповідно сфера обслуговування (рис. 3.2).



**Рис. 3.2. Мережа професійно-технічних навчальних закладів Львівської області за галузевим спрямуванням, 2016-2017 н. р. [228, с. 10244]**

Як видно з рис. 3.2, професійно-технічні навчальні заклади сфери обслуговування у Львівській області складають 19% (11 ПТНЗ, з них 3 (5%) – сфери послуг та 8 (14%) – торгівлі та громадського харчування). Крім цього,

серед 51 ПТНЗ Львівської області лише 9 не готують фахівців сфери обслуговування (Додаток М). Таким чином, 82% ПТНЗ Львівської області забезпечують ринок праці фахівцями сфери обслуговування. Як свідчать статистично-аналітичні матеріали за 2016-2017 н. р., у Львівській області у 2017 р. підготовлено 7866 кваліфікованих робітників сфери обслуговування (із понад 10000 випускників ПТНЗ Львівщини загалом), зокрема найбільшим попитом користуються такі професії: «кухар» (2061 випускників 2017 р.), кондитер (1248), перукар (800) (Таблиця 3.1) [228].

Таблиця 3.1

**Випускники ПТНЗ Львівської області 2017 р. – кваліфіковані робітники сфери обслуговування**

<b>№ з/п</b>	<b>Назва професії</b>	<b>Кількість учнів</b>
<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>
1	Агент з організації туризму	187
2	Бармен	657
3	Буфетник	54
4	Візажист	127
5	Гувернер	18
6	Закрійник	187
7	Кондитер	1248
8	Кравець	358
9	Кухар	2061
10	Майстер ресторанного обслуговування	52
11	Манікюрник	310
12	Нянька	18
13	Офіціант	904
14	Педикюрник	84
15	Пекар	146
16	Перукар	800
17	Продавець	524

1	2	3
19	Флорист	111
20	Швачка	20
	Разом	7866

Вихід України на європейський ринок змушує систему ПТО постійно змінюватися. До модернізації системи ПТО потрібно залучати уряд, регіональні та місцеві органи влади, науковців, роботодавців, громадські організації та колективи професійно-технічних навчальних закладів. На сучасному рівні система ПТО знаходиться на шляху децентралізації. Децентралізація професійно-технічної освіти торкнулася багатьох європейських держав.

Головна мета децентралізації – забезпечення регіону кваліфікованими робітниками, а майбутні кваліфіковані робітники, у свою чергу, отримають місце працевлаштування після закінчення навчального закладу. Така перспектива задовольнила б роботодавців і дала можливість вчорашнім учням обрати професії, які вони можуть здобути у професійно-технічних навчальних закладах.

Однак децентралізація вимагає значних обдуманих підходів. Погоджуємося з думкою Я. Г. Камінецького, що: «невиваженим кроком Уряду України є розпорядження щодо передачі майже всіх професійних навчальних закладів на фінансування з регіональних (обласних) бюджетів»; це загрозово через «нерозроблення розподілу функцій між центральними та регіональними органами управління профтехосвітою, нерозв'язання питань зміцнення їх кадрового потенціалу, законодавчого закріплення за ними відповідного статусу і повноважень» [92, с. 29].

Важливим завданням є співпраця державного (центрального) управління та регіонального управління, органічна взаємодія та постійне коригування близьких і віддалених цілей, які мають стати основою для впровадження інноваційних управлінських технологій [92, с. 32], а також «вміння знайти правильне гармонійне співвідношення між централізацією та децентралізацією, між цілями національного масштабу і регіональними місцевими» [54, с. 301].

Розглянемо зміст професійної підготовки сучасного працівника сфери обслуговування у професійно-технічному навчальному закладі.

Дисертаційні дослідження, пов'язані з розвитком професійної підготовки кваліфікованих працівників сфери обслуговування в професійно-технічних навчальних закладах, за час незалежності України здійснили такі науковці: І. В. Бабій [7], І. В. Довженко [56], Н. В. Котляревська [111], І. М. Матійків [135], Л. А. Руденко [244] та ін.

Сучасність вимагає від професійної освіти мобільного випускника, здатного швидко адаптуватися до нових умов виробництва. «Сфера обслуговування є особливим видом людської діяльності, спрямованої на задоволення потреб клієнта через надання йому послуг. Вона характеризується високою динамічністю і чисельністю різних за змістом та емоційною напруженістю контактів» [244, с. 206]. Компетентний працівник сфери обслуговування – це фахівець, який вміє ефективно застосовувати свої професійні знання в нових соціально-економічних умовах. Професійні якості сприяють удосконаленню конкурентоспроможності та професійної компетентності майбутніх робітників сфери обслуговування на ринку праці. Н. Д. Вінник виділяє такі ключові кваліфікації майбутнього фахівця сфери обслуговування в сучасних умовах:

- комунікативність (здібність до спілкування в різних професійних ситуаціях, використання професійної термінології);
- соціально-професійна мобільність (швидка адаптація до змін у соціально-економічних умовах і внутрішньоорганізаційних умовах; перекваліфікація);
- корпоративність (уміння працювати з іншими людьми, «дух єдиної команди»);
- соціально-професійна відповідальність (відповідальність за свою працю перед собою, клієнтами, суспільством);
- креативність (творчі здібності, художній смак, незалежність суджень);

– рукотворна вмілість (сенсомоторна здатність виконувати складні види роботи руками) [32, с. 153].

Л. А. Руденко зазначає, що сучасні робітники сфери обслуговування повинні:

– розуміти поведінку клієнтів із метою вибору найкращого способу їх обслуговування;

– свідомо регулювати власну поведінку;

– адекватно ставитися до поведінки своїх колег для надання їм (у разі необхідності) допомоги і підтримки;

– обирати доцільну стратегію комунікативної поведінки у процесі обслуговування;

– враховувати психологічні особливості клієнтів різних типів і підбирати відповідні комунікативні методи роботи з ними [244, с. 206].

Як бачимо, високі вимоги ставляться до сучасного фахівця сфери обслуговування, а підготувати такого фахівця має професійно-технічний навчальний заклад.

Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування посідає важливе місце в системі професійно-технічної освіти. Найчастіше державне втручання у функціонування ринку послуг викликається не лише економічними, але й політичними та соціальними причинами. Європейські країни важливого значення надають вирішенню проблем професійної підготовки, тому вдосконалення системи професійно-технічної освіти та зміна законодавчих актів наближає нас до підвищення якості освіти відповідно до європейського рівня. Зазначимо, що у 2014–2015 рр. Міністерство освіти і науки України активно співпрацювало з Європейським фондом освіти, а з 2010 р. наша держава є учасником Туринського процесу.

Важливе значення для підвищення ефективності професійної підготовки сучасного фахівця сфери обслуговування має соціальне партнерство. «Для підприємств – це можливість підготовки робочих кадрів, безпосередньо, під своє виробництво, виробничі технології та обладнання, економія часу та коштів на

пошук та підбір робітників, їх перенавчання. Для учнів – набуття стійких професійних навичок роботи, самостійність, адаптація до умов конкретного підприємства» [228, с. 8]. Соціальні партнери (центральні та місцеві органи виконавчої влади, об'єднання роботодавців, профспілки, підприємства різних форм власності та підпорядкування, служби зайнятості та ін.) нині активно взаємодіють із ПТНЗ. Так, роботодавці визначають вимоги до кваліфікації майбутніх робітників і їх компетентності, однак не готові співпрацювати у розробці Державних стандартів професійно-технічної освіти.

Нині у професійно-технічних навчальних закладах впроваджується дуальна система навчання. Це навчання, яке відбувається у професійно-технічному закладі та паралельно на виробництві. Ефективність дуальної системи навчання полягає в тому, що дві сторони навчального процесу спільними зусиллями корегують процес діяльності учня. Тому роботодавець має можливість отримати фахівця відповідного рівня та кваліфікації за допомогою навчального закладу. У 2017-2018 навчальному році в упровадженні елементів дуальної форми навчання беруть участь Львівське вище професійне училище харчових технологій (професія «Пекар») та Вище професійне училище № 11 м. Червонограда (професія «Кравець») [228, с. 8].

З метою впровадження сучасних технологій у навчальний процес та реформування професійно-технічної освіти при професійно-технічних навчальних закладах створюють навчально-практичні центри. На Львівщині в ПТНЗ, які готують фахівців сфери обслуговування, створені такі навчально-практичні центри: навчально-практичний пекарський центр (Львівське вище професійне училище харчових технологій), навчально-практичний центр сучасних швейних технологій і дизайну (Вище професійне училище м. Червоноград) [228, с. 35] та ін.

На сучасному етапі навчання у ПТНЗ здійснюється за трьома рівнями: початковий, середній і вищий. Початкова професійна освіта – здобуття кваліфікації з однієї або кількох нескладних професій. Середня професійна освіта – підготовка кваліфікованих робітників за однією професією або групою



складних професій. Крім того, у молоді є можливість здобути разом із професією і повну середню освіту. Вища професійна освіта – професійна робітнича кваліфікація зі складних професій і кваліфікація молодших спеціалістів, які потребують фундаментальних теоретичних знань і розвинутого технологічного мислення [43, с. 11].

Навчання майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в сучасних умовах відбувається відповідно до таких основних нормативно-правових документів:

– Положення про організацію навчально-виробничого процесу у ПТНЗ (наказ МОН України від 30.05.2006 р. № 419) зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки від 05.08.2008 р. № 731 [188];

– Положення про ступеневу професійно-технічну освіту, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 10.07.2015 р. № 746 [176];

– Державний перелік професій з підготовки кваліфікованих робітників у ПТНЗ (Постанова КМУ від 11.09.2007 р. № 1117) [48];

– Класифікатор професій ДК 003:2010 [99];

– Кваліфікаційна характеристика випускника;

– Типова базисна структура навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах (Наказ МОН України від 13.10.2010 р. № 947) [270];

– Державні стандарти професійно-технічної освіти з конкретних професій;

– Лист МОН України від 13.08.2010 року № 1/9-558 «Про навчальні плани професійно-технічних навчальних закладів на 2010-2011 навчальний рік» [199];

– Лист МОН України від 10.08.2010 року № 1/9-543 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2010-2011 навчальний рік» [198];

– програми для старшої школи для 10-11-х класів (рівень стандарту) [221];

– Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 р. № 834, зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 р. № 657 та від 07.08.2015 р. № 855 [271].

Важливе значення в підготовці кваліфікованих робітників сфери обслуговування мають Типові навчальні плани.

У 2011 р. набули чинності методичні рекомендації щодо запровадження Типових навчальних планів і Типових програм професійно-технічного навчання для загальноосвітніх навчальних закладів та міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, затверджені наказом Міністерства освіти і науки № 904 від 23.09.2010 р. [192]. У документі зазначено, що Типові навчальні плани та Типові програми професійно-технічного навчання розроблено з метою узгодження Державних стандартів професійно-технічної освіти та навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів. Професії, за якими здійснюється професійно-технічне навчання, розділено за трьома групами залежно від кількості годин, які відводяться на їх опанування.

Перша група професій (на вивчення професій цієї групи відводиться до 480 годин навчального часу: 6 годин на тиждень у 10 та 11 класах за рахунок годин технологій та 10 робочих днів навчальної практики у 10 класі): «Продавець (з лотка, на ринку)», «Водій автотранспортних засобів категорії «В»», «Водій автотранспортних засобів категорії «С»», «Манікюрниця», «Штукатур».

Друга група професій (на вивчення професій відводиться до 540 годин навчального часу: 6 годин на тиждень у 10 та 11 класах за рахунок годин технологій і 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі): «Вишивальниця», «Агент з організації туризму», «Оператор комп'ютерного набору», «Різьбяр по дереву та бересті», інтегрована професія «Швачка, Кравець».

Третя група професій (на опанування з професій відводиться до 680 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок годин технологій, по 2 години на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок варіативної складової навчальних планів та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі): «Секретар керівника (організації, підприємства, установи)», «Касир», «Перукар (перукар-модельєр)», «Молодша медична сестра з догляду за хворими», «Офіціант», «Секретар-друкарка», «Слюсар з ремонту автомобілів», «Столяр-будівельник».

Детальніше розглянемо та проаналізуємо Типові навчальні плани, згідно з якими відбувається професійна підготовка кваліфікованого фахівця сфери обслуговування в сучасних історичних умовах на прикладі професії «Офіціант» [52].

Так, у типовій базисній структурі навчальних планів [270] для підготовки кваліфікованих робітників, у тому числі фахівців сфери обслуговування, у професійно-технічних навчальних закладах, затвердженій наказом МОН України № 947 від 13.10.2010 р., враховано ступеневість професійно-технічної освіти та рівень загальної середньої освіти, який мають учні або отримують у процесі навчання. До типової базисної структури входять чотири компоненти:

Перший компонент – базисна структура навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників на другому ступені навчання (з отриманням повної загальної середньої освіти) з числа осіб, які мають базову загальну середню освіту (Таблиця 3.2, Додаток Д, Таблиця Д.4).

Таблиця 3.2

### КОМПОНЕНТ 1

**Базисна структура навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників на другому ступені навчання (з отриманням повної загальної середньої освіти) з числа осіб, які мають базову загальну середню освіту. Нормативний термін навчання визначається Державними стандартами професійно-технічної освіти, але не повинен перевищувати 4 роки**

№ з/п	Зміст освіти	Термін навчання (роки/години)			
		2,5 роки	до 3 років	до 3,5 років	до 4 років
1	2	3	4	5	6
1.	Суспільно-гуманітарна підготовка	770	770	770	770
2.	Природничо-математична підготовка	752	752	752	752
4.	Захист Вітчизни	70	70	70	70
3.	Фізична підготовка: Фізична культура*	2	2	2	2
4.	Загальнопрофесійна підготовка				

1	2	3	4	5	6
5.	Професійно-теоретична підготовка				
	Охорона праці**	30	30	30	30
	Всього п. 4, п. 5***	до 710	до 870	до 1190	до 1505
6.	Професійно-практична підготовка***	до 1420	до 1765	до 2228	до 2683
7.	Предмети, що вільно обираються	45	45	45	45
8.	Державна підсумкова атестація	105	105	105	105
9.	<b>Державна кваліфікаційна атестація або кваліфікаційна атестація</b> (для професій, на які затверджені або проходять апробацію державні стандарти ПТО)	за ДСПТО	за ДСПТО	за ДСПТО	за ДСПТО
	<b>Державна кваліфікаційна атестація й інші форми контролю</b> (для професій, державні стандарти ПТО з яких не затверджено)	70	70	70	70
10.	Консультації	250	до 300	до 300	до 350
	Загальний обсяг навчального часу (без п.10)	до 3744	до 4320	до 5184	до 5760

**Примітки:**

\* Предмет «Фізична культура» є обов'язковим у кількості 2 години в тиждень під час теоретичного навчання. Кількість годин, відведених на предмет, залежить від кількості тижнів теоретичного навчання.

\*\* Предмет «Охорона праці» вивчається в розділі «Професійно-теоретична підготовка» в обсязі не менше 30 годин.

\*\*\* Рекомендована кількість годин поширюється на професії, з яких не затверджено Державні стандарти професійно-технічної освіти.

Другий компонент – базисна структура навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників на другому ступені навчання (без отримання повної загальної середньої освіти) з числа осіб, які мають базову загальну середню освіту (Додаток Д, Таблиця Д.1).

Третій компонент – базисна структура навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників на другому ступені навчання з числа осіб, які мають повну загальну середню освіту (Додаток Д, Таблиця Д.2).

Четвертий компонент – базисна структура навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників високого рівня кваліфікації на третьому

ступені навчання (без отримання кваліфікації молодшого спеціаліста) з числа осіб, які мають повну загальну середню освіту (Додаток Д, Таблиця Д.3).

У Типовій базисній структурі зазначено, що «за пропозиціями замовників робітничих кадрів, відповідно до змін у техніці, організації праці на виробництві та у сфері послуг навчальний заклад розробляє варіативний компонент змісту професійно-технічної освіти, ... перелік додаткових навчальних предметів, визначених робочими навчальними планами, а також додаткових навчальних тем, визначених робочими навчальними програмами» [270].

Отже, Типовий навчальний план професії «Офіціант» 3 розряду [52] складений на основі Типової базисної структури (Таблиця 3.3)

Таблиця 3.3

**Типовий навчальний план**

**Професія: 5123 “Офіціант”**

**Кваліфікація: 3 розряд**

**Загальний фонд навчального часу: 851 годин**

№ з/п	Навчальні предмети	Кількість годин	
		Всього	З них на лабораторно-практичні роботи
1	2	3	4
<b>1.</b>	<b>Загальнопрофесійна підготовка</b>	<b>74</b>	<b>10</b>
1.1.	Інформаційні технології	17	4
1.2.	Основи галузевої економіки і підприємництва	17	
1.3.	Основи правових знань	17	
1.4.	Правила дорожнього руху	8	
1.5.	Резерв часу	15	
<b>2.</b>	<b>Професійно-теоретична підготовка</b>	<b>280</b>	<b>30</b>
2.1.	Санітарія і гігієна	17	
2.2.	Організація обслуговування в ресторанах	70	16
2.3.	Товарознавство продовольчих товарів	20	2
2.4.	Професійна етика і психологія	28	
2.5.	Технологічне обладнання	28	6
2.6.	Техніка обчислень, облік і звітність	28	2
2.7.	Кулінарна характеристика страв	27	4
2.8.	Охорона праці	30	
2.9.	Іноземна мова (за професійним спрямуванням)	32	

1	2	3	4
<b>3.</b>	<b>Професійно-практична підготовка</b>	<b>470</b>	
3.1	Виробниче навчання в майстерні	60	
	Виробниче навчання на виробництві	186	
3.2.	Виробнича практика	224	
<b>4.</b>	<b>Консультації</b>	<b>20</b>	
<b>5.</b>	<b>Державна кваліфікаційна атестація (або проміжна (поетапна) кваліфікаційна атестація при продовженні навчання)</b>	<b>7</b>	
<b>6.</b>	<b>Загальний обсяг навчального часу (без п.4):</b>	<b>831</b>	<b>34</b>

Таким чином, підготовка кваліфікованих робітників, у тому числі працівників сфери обслуговування, здійснюється на основі трьох циклів навчальних предметів:

1. Професійно-технічний цикл охоплює загальнотехнічні, спеціальні предмети і виробниче навчання. Він спрямований на формування робітника широкого профілю в межах інтегрованої групи професій і на спеціалізацію з конкретних видів робіт. Кожна група предметів професійно-технічного циклу формується залежно від складності професій, заданого рівня кваліфікації та термінів навчання.

2. Природничо-науковий цикл диференційований за змістом залежно від освіти і рівня підготовки учнів, профілів професійної підготовки, можливості здобування в училищі загальної середньої освіти.

3. Гуманітарний цикл базується на освіті, здобутій за програмами основної або повної середньої школи, і спрямований на оволодіння учнями загальнолюдськими цінностями, їхній подальший духовний саморозвиток [43, с. 12].

Слід зазначити, що вивчення окремих предметів відбувається таким чином:

а) для професій, на які затверджені або проходять апробацію Державні стандарти професійно-технічної освіти – в обсязі цих стандартів;

б) для професій, Державні стандарти професійно-технічної освіти з яких не затверджені, у базовій структурі передбачено загальну кількість годин на загальнопрофесійну та професійно-теоретичну підготовку.

Вивчення предметів професійно-теоретичної підготовки передбачає вивчення учнями: загальних відомостей про певну галузь виробництва і перспективи її розвитку; основних відомостей про пристрої, принципи дії та найбільш ефективні способи використання сучасної техніки; науково-технічного обґрунтування сучасних технологічних процесів, методів і прийомів технології, досягнень виробництва; необхідних відомостей із наукової організації праці, робочого місця, техніки безпеки, промислової санітарії та гігієни [43, с. 21]. Також у навчальному плані передбачено резервний час для вивчення предметів за потребою ринку праці (наприклад, «Техніка пошуку роботи», «Ділова етика і культура спілкування», «Дизайн виробництва» та ін.).

До загальнопрофесійної підготовки віднесені такі предмети, як «Основи правових знань», «Основи галузевої економіки і підприємництва», «Інформаційні технології», «Правила дорожнього руху», «Основи енергоефективності» й ін. Професійно-теоретична підготовка передбачає вивчення спеціальних предметів, що є основним джерелом навчальної інформації для оволодіння певною професією. До неї належить також предмет «Охорона праці».

Процес професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ складається з таких частин: навчальна робота, виробнича робота, виховна робота, методична робота. Якісну професійну підготовку кваліфіковані робітники сфери обслуговування отримують безпосередньо в навчальному закладі, зокрема під час вивчення професійно орієнтованих предметів. Вивчення предметів професійно-теоретичної підготовки передбачає опанування учнями:

- загальних відомостей про певну галузь виробництва і перспективи її розвитку;
- основних відомостей про пристрої, принципи дії та найбільш ефективні способи використання сучасної техніки;

- науково-технічного обґрунтування сучасних технологічних процесів і сучасних методів і прийомів технології, досягнень виробництва;
- необхідних відомостей із наукової організації праці, робочого місця, техніки безпеки, промислової санітарії та гігієни [43, с. 21].

Наступним важливим етапом у підготовці фахівця сфери обслуговування є виробниче навчання та виробнича практика, де майбутній фахівець (офіціант) зможе спробувати свої сили та реалізувати на практиці теоретичний матеріал. Результати вивчення теоретичної підготовки майбутні кваліфіковані працівники сфери обслуговування реалізують безпосередньо на заняттях виробничого навчання та під час виробничої практики. Професійно-практична підготовка фахівців сфери обслуговування відбувається в навчальних майстернях, лабораторіях, навчально-виробничих дільницях і безпосередньо на робочих місцях підприємств, наприклад, для кухарів та офіціантів це підприємства ресторанного сервісу; для агентів з організації туризму – туристичні фірми.

У Постанові «Про затвердження Порядку надання робочих місць для проходження учнями, слухачами професійно-технічних навчальних закладів виробничого навчання та виробничої практики» (зі змінами, внесеними від 26 червня 2013 р. № 503) зазначається, що виробниче навчання проводиться для того, щоб закріпити первинні навички і професійні вміння, оволодіння сучасною технікою, механізмами, інструментами, технологією, а також здобути необхідні практичні навички самостійного та якісного виконання робіт» [190].

Розглянемо Типову навчальну програму з виробничого навчання офіціанта 3 розряду (Таблиця 3.4) [52].

Як бачимо з Типової навчальної програми, виробниче навчання складається для офіціанта 3 розряду з трьох етапів: виробниче навчання у майстерні (60 год.), виробниче навчання на виробництві (186 год.) та виробнича практика (224 год.). Зазначимо, що кожен етап починається з техніки безпеки. Звичайно, найбільше годин під час виробничого навчання відводиться процесу обслуговування відвідувачів (90 год.), а під час виробничої практики – на самостійне виконання робіт за професією (217 год.).



## Типова навчальна програма з виробничого навчання

Професія : 5123 “Офіціант”

Кваліфікація : 3 розряд

№ з/п	Тема	Кількість годин
<b>I. Виробниче навчання у майстерні</b>		
1.	Інструктаж з безпеки праці та пожежної безпеки в навчальній майстерні	6
2.	Виконання етапів підготовки залу до роботи та процесу обслуговування відвідувачів	54
	<b>Всього годин:</b>	<b>60</b>
<b>II. Виробниче навчання на виробництві</b>		
1.	Інструктаж з безпеки праці та пожежної безпеки на виробництві. Вимоги до офіціанта	6
2.	Ознайомлення з роботою виробничих цехів і торгових приміщень у закладах ресторанного господарства	24
3.	Процес підготовки торгового залу до обслуговування	66
4.	Процес обслуговування відвідувачів	90
	<b>Всього годин:</b>	<b>186</b>
<b>III. Виробнича практика</b>		
1.	Інструктаж з безпеки праці та пожежної безпеки на виробництві	7
2.	Самостійне виконання робіт за професією “Офіціант” 3 розряду. Кваліфікаційна пробна робота	217
	<b>Всього годин:</b>	<b>224</b>
	<b>Разом:</b>	<b>470</b>

Сучасний ринок праці та сучасне суспільство потребують такого робітника сфери обслуговування, який має декілька професій. Наприклад, професія «Майстер готельного обслуговування» має такі професійні складові: консьерж готельного комплексу, порт'є, стюард (готелі й інші місця розміщення), черговий по поверху (готелю, кемпінгу, пансіонату), оператор з диспетчерського обслуговування ліфтів; професія «майстер ресторанного обслуговування» поєднує офіціанта, бармена, буфетника, готувача коктейлів, готувача напоїв.

Зупинимося детальніше на аналізі професії «Майстер ресторанного обслуговування». Ми вже частково аналізували цю професію у попередньому розділі. Розглянемо, як відбувається підготовка інтегрованої професії «Майстер

ресторанного обслуговування» 4 та 5 розрядів на основі Типового навчального плану (Таблиці 3.5; 3.6) [51].

Таблиця 3.5

### ТИПОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Професія: 5129 Майстер ресторанного обслуговування

Кваліфікація: 4-й розряд

Загальний фонд навчального часу – 1380 год

№ з/п	Навчальні предмети	Кількість годин
<b>1.</b>	<b>Загальнопрофесійна підготовка</b>	<b>150</b>
1.1.	Основи галузевої економіки та підприємництва	22
1.2.	Основи трудового права	17
1.3.	Інформаційні технології	38
1.4.	Основи психології, етики й етикету	36
1.5.	Основи енергоефективності	7
1.6.	Резерв часу	30
<b>2.</b>	<b>Професійно-теоретична підготовка</b>	<b>485</b>
2.1.	Організація і техніка обслуговування в закладах ресторанного господарства	162
2.2.	Технологія приготування закусок, страв, напоїв з основами товарознавства	154
2.3.	Устаткування торгово-технологічного обладнання	40
2.5.	Іноземна мова професійного спрямування	82
2.6.	Санітарія та гігієна	17
2.7.	Охорона праці	30
<b>3.</b>	<b>Професійно-практична підготовка</b>	<b>726</b>
3.1.	Виробниче навчання	324
3.2.	Виробнича практика	402
<b>4.</b>	<b>Консультації</b>	<b>12</b>
<b>5.</b>	<b>Державна кваліфікаційна атестація</b>	<b>7</b>
<b>6.</b>	<b>Загальний обсяг навчального часу</b>	<b>1380</b>

Наголосимо, що резерв часу найчастіше використовують для виробничої практики.

На підготовку «Майстра ресторанного обслуговування» 4 розряду Типовим навчальним планом передбачено 1380 годин, ці години припадають на загальнопрофесійну підготовку (150 год.), професійно-теоретичну (485 год.) та професійно-практичну (726 год.). На підготовку «Майстра ресторанного обслуговування» 5 розряду передбачено 368 годин: 143 год. – професійно-теоретична підготовка та 212 год. – професійно-практична. Предмети

загальнопрофесійної підготовки передбачені тільки для підготовки «Майстра ресторанного обслуговування» 4 розряду.

Таблиця 3.6

### ТИПОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

**Професія: 5129 Майстер ресторанного обслуговування**  
**Кваліфікація: 5-й розряд**  
**Загальний фонд навчального часу – 368 год**

№ з/п	Навчальні предмети	Кількість годин
<b>1.</b>	<b>Професійно-теоретична підготовка</b>	<b>143</b>
1.1.	Організація і техніка обслуговування в закладах ресторанного господарства	30
1.2.	Технологія приготування закусок, страв, напоїв з основами товарознавства	30
1.3.	Іноземна мова професійного спрямування	60
1.4.	Охорона праці	8
1.5.	Резерв часу	15
<b>2.</b>	<b>Професійно-практична підготовка</b>	<b>212</b>
2.1.	Виробниче навчання	92
2.2.	Виробнича практика	120
<b>3.</b>	<b>Консультації</b>	<b>6</b>
<b>4.</b>	<b>Державна кваліфікаційна атестація</b>	<b>7</b>
<b>5.</b>	<b>Загальний обсяг навчального часу</b>	<b>368</b>

Таким чином, відповідно до Типового навчального плану, майстер ресторанного обслуговування має мати такі знання та вміння: знати основи трудового права у професійній діяльності; знати основи галузевої економіки й основи енергоефективності; знати основи інформаційних технологій, основи психології, етики й етикету; оперативно діяти і приймати правильні рішення у непередбачуваних ситуаціях під час роботи; взаємодіяти з членами колективу в процесі роботи; дотримуватися вимог охорони праці; знати основи організації і техніки обслуговування в закладах ресторанного господарства; знати технології приготування закусок, страв, напоїв з основами товарознавства; знати устаткування торгово-технічного обладнання; знати іноземну мову професійного спрямування; знати вимоги санітарії та гігієни; вміти готувати зал до прийому

відвідувачів і проводити обслуговування; вміти організовувати і проводити спеціальні форми обслуговування [51].

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку суспільства відбувається модернізація професійно-технічної освіти. У зв'язку з соціально-економічними та суспільно-політичними змінами, які відбулися в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., ринок праці потребує висококваліфікованих працівників сфери обслуговування, а техніко-технологічні зміни змушують змінюватися систему професійно-технічної освіти. «Внаслідок зміни політичної й економічної ситуації в країні система професійно-технічного навчання стала частиною конкурентного освітнього середовища і була вимушена шукати шляхи не тільки для стабільного функціонування, але і для переходу своїх навчальних закладів у режим інноваційного розвитку відповідно до динамічних вимог ринкової економіки» [66, с. 81]. В освітній процес професійно-технічних навчальних закладів активно впроваджуються інноваційні освітні технології, у тому числі інформаційно-комунікаційні.

Зупинимося на аналізі предмета «Інформаційні технології». Проаналізуємо Типову навчальну програму з предмета «Інформаційні технології» для майстра ресторанного обслуговування [51] (Таблиця 3.7).

*Таблиця 3.7*

**Типова навчальна програма  
з предмета «Інформаційні технології»**

<b>№ з/п</b>	<b>Назва теми</b>	<b>К-сть годин</b>
1.	Системи управління на основі комп'ютерних технологій	8
2.	Прийом замовлення через автоматизовану комп'ютерну систему	2
3.	Мережні системи й сервіси	8
4.	Робота з табличним процесором Excel	6
5.	Комп'ютерні технології	14
	<b>Всього</b>	<b>38</b>

Майбутні фахівці вивчають систему управління комп'ютерно-касовою (інформаційною) системою («Ресторан», «Фронт-офіс» тощо); створюють інформаційну базу та її налаштовують. Опановуючи тему «Прийом замовлення через автоматизовану комп'ютерну систему», майбутні фахівці вивчають правила

техніки безпеки під час роботи на кишеньковому персональному комп'ютері (КПК), правила роботи з операційною системою (Windows Mobile 2003 for Pocket PC Premium Edition, PalmOS тощо), порядок приймання замовлень, оброблення й передачі даних. У темі «Комп'ютерні технології» учні вивчають мультимедійні технології, PowerPoint та його можливості, етапи створення презентації, створення нової презентації, режим перегляду слайдів, створення анімаційних ефектів, налаштування демонстрації презентації, художнє оформлення презентацій, стилі оформлення та подання інформації, розробка фірмового стилю, програму створення публікацій Publisher, а також створення за шаблоном візитівок, меню, відкриток, міні-сайтів [51].

Для підготовки агентів з організації туризму Типова навчальна програма з предмета «Інформаційні технології» передбачає 17 годин на вивчення предмета, з них 12 – на лабораторно-практичні роботи за такою тематикою: MS WORD. Технології роботи з текстовими документами; MS WORD. Створення текстових документів за професією; MS WORD. Стилi оформлення та подання інформації. Зміст, посилання, злиття документів; MS WORD. Робота з великими документами; MS WORD. Створення текстових документів за професією; MS Publisher. Створення публікації, можливості програми; MS Publisher. Створення публікації за професією; робота з графічними об'єктами; створення презентацій MS Power Point. Демонстрація; створення презентацій. Тема: «Моя майбутня професія» [50].

Використання ІКТ для агентів з організації туризму під час професійної діяльності буде здійснюватися таким чином: облік заявок і клієнтів у базі даних; друк документів, що видаються клієнту і надсилаються партнерам; облік і контроль квот, завантаженості рейсів; підготовка та друкування прайс-листів; on-line бронювання; зв'язок із турагентськими і бухгалтерськими програмами; формування баз даних послуг різних туроператорів; вибір для клієнта оптимального варіанту з багатьох пропозицій; розміщення замовлень безпосередньо в базі туроператора; оцінювання ефективності витрат, прибутковості бізнесу; моніторинг стану ринку; автоматизація внутрішнього

документообігу туристичної фірми; автоматизація взаємин із туроператорами; автоматизація аналізу даних і отримання статистики та ін. [283, с. 61-63].

Як бачимо, вміння використовувати комп'ютерні технології у підготовці кваліфікованих фахівців сфери обслуговування є досить важливим чинником. Тому вважаємо, що використання ІКТ у професійній підготовці конкурентоспроможного фахівця сфери обслуговування в сучасних умовах є обов'язковою умовою, у зв'язку з тим, що змінилася структура економіки, сутність якої полягає у переході від індустріального суспільства до інформаційно-сервісного. Сучасна система освіти, як зазначає С. Ніколаєнко, зароджувалася і розвивалася в час розвитку агропромислового комплексу й індустріалізації країни, але на сучасному етапі передові економічно розвинені країни стають на шлях інноваційного розвитку, запроваджуючи інформаційні технології, а це зумовлює появу нових завдань перед освітою [149, с. 281].

Європейські країни важливого значення надають вирішенню проблем професійної підготовки у сфері обслуговування, тому вдосконалення системи професійно-технічної освіти та зміна законодавчих актів наближає нас до підвищення якості освіти європейського рівня. Серед головних завдань підвищення якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування на сучасному рівні – продовження впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у професійно-технічну освіту. «Професійна діяльність фахівців сфери обслуговування в сучасних реаліях передбачає роботу з технічними пристроями опрацювання професійно значущої інформації (моделювання іміджу клієнта, розрахунки й замовлення послуг за допомогою ІКТ тощо)» [244, с. 136].

Інформатизація освіти має бути спрямована, передусім, на «створення високоякісних програмних засобів навчального призначення, електронних посібників, освітніх Інтернет порталів, електронних бібліотечних систем, дистанційних технологій навчання, електронних інформаційних навчальних ресурсів і освітніх послуг, єдиного інформаційного освітнього простору» [18]. Сучасні техніко-технологічні зміни, які невинно впливають на навчання у

професійно-технічних навчальних закладах, вимагають від майбутнього кваліфікованого працівника сфери обслуговування докорінно нових знань. Згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. (від 25 червня 2013 р.) [145], метою є підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства й економіки, а одним із основних завдань – підвищення якості освіти на інноваційній основі. Як передбачено в документі, головним у розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу. Запропоновано такі заходи: оновлення комп'ютерної техніки, створення електронних підручників, створення електронних бібліотек, створення системи дистанційного навчання, доступ навчальних закладів до світових інформаційних ресурсів та ін. [145].

Використання ІТ в навчально-виховному процесі надає можливість реалізувати такі педагогічні цілі:

- розвиток особистості, підготовка її до життя в інформаційному суспільстві;
- розвиток мислення;
- естетичне виховання;
- розвиток комунікативних здібностей;
- формування вмінь приймати оптимальні розв'язки;
- розвиток уміння здійснювати експериментально-дослідницьку діяльність;
- формування інформаційної культури, вміння обробляти інформацію [42, с. 57].

Інформатизація професійної підготовки у системі професійно-технічної підготовки фахівців сфери обслуговування безпосередньо спрямовується на «ефективну мотивацію та стимулювання майбутніх фахівців, підвищення структурованості навчання, забезпечення комплексної візуалізації професійних явищ, моделювання професійних об'єктів, підвищення ефективності професійно-практичної підготовки» [127]. Із запровадженням інформаційно-комунікативних

технологій стан розвитку системи професійно-технічної освіти в незалежній Україні змінився докорінно. На модернізацію освіти впливають світові тенденції інноваційного розвитку. «Інформаційно-комунікаційні технології, що блискавично і невпинно розвиваються, каталізують усі без винятку процеси науково-технічного і суспільно-економічного розвитку країни, разюче впливаючи на характер розвитку педагогічних систем і системи освіти в цілому» [116, с. 3].

Таким чином, використання ІКТ у професійно-технічних навчальних закладах для підготовки фахівців сфери обслуговування має такі переваги: доступ до різних джерел інформації, можливість оперативно отримувати необхідну інформацію; доступ до різних форм і видів інформації; особистісно орієнтоване навчання на основі індивідуального доступу до інформації та її аналізу; навчальне середовище, спрямоване на практичне розв'язання навчальних проблем; підвищення інтересу та загальної мотивації до навчання завдяки новим формам роботи і причетності до пріоритетного напрямку науково-технічного прогресу; індивідуалізація навчання (кожен працює в режимі, який його задовольняє); активізація навчання завдяки використанню привабливих і швидкозмінних форм подачі інформації, змагання учнів із машиною та з самими собою, прагненню отримати вищу оцінку; формування вмінь і навичок для здійснення творчої діяльності; виховання інформаційної культури; оволодіння навичками оперативного прийняття рішень у складній ситуації; доступ учнів до банків інформації; інтенсифікація самостійної роботи учнів; зростання обсягу виконаних за урок завдань та ін.

Сучасні науковці постійно розвивають і вдосконалюють педагогічні технології. Зупинимось детальніше на деяких інноваційних технологіях, які використовуються у професійно-технічних навчальних закладах для підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування.

М. Артюшина наголошує, що інноваційні навчальні технології – це технології, які позитивно впливають на навчальний процес і поліпшують



результати навчальної діяльності. До інноваційних навчальних технологій вчена відносить:

– технологію проблемного навчання (створення проблемних ситуацій, вирішення певних питань чи потреб, що сприяє формуванню відповідальності за прийняті рішення, посилюється зв'язок між теорією і практикою);

– технологію колективної розумової діяльності (розвиток творчого мислення, вирішення проблем завдяки спільній діяльності);

– технологію формування критичного мислення (здатність працювати з інформацією різної складності, вміння аналізувати та приймати правильні рішення);

– технологію проектного навчання (ця технологія зорієнтована на здобуття учнями знань, що пов'язані з теорією та реальною життєвою практикою);

– технологію інтерактивного (кооперативного) навчання (робота в колективі, взаємодія учнів для виконання спільних завдань); технологія ігрового навчання (організація різноманітних змагань для досягнення кращого результату) [5, с. 135–137].

У здійсненні успішної професійної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування важливе місце займає вміння спілкуватися з клієнтами. Професійні комунікативні навички майбутні робітники формують у професійно-технічних навчальних закладах. Використовуючи різноманітні сучасні технології навчання, на думку С. М. Вдович, викладач має великі можливості для мотивації навчальної діяльності учнів. Науковець розглядає такі педагогічні технології для покращення мовної підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів:

– технологія диференційованого навчання (можливість розвивати творчі задатки усіх учнів, оскільки кожен учень має змогу виконувати ті завдання, які йому під силу);

– технологія концентрованого навчання (основна увага вчителя й учнів зосереджена на досконалішому вивченні кожного предмета за допомогою

об'єднань знань у блоки, скорочення кількості дисциплін, що вивчаються паралельно, впродовж навчального дня чи тижня);

– технологія модульного навчання (допомагає учням скласти цілісне уявлення про структуру навчального матеріалу, сприяє міцності та мобільності застосування знань);

– метод проектів (здійснення дій у певній послідовності для досягнення поставленої мети, значущість особистості у вирішенні проблеми);

– технологія навчального діалогу (сприяє інтелектуальному й емоційному розвитку особистості, вдосконаленню мовних здібностей, швидкій орієнтації в ситуації, удосконалює взаємодію учителя й учня);

– ігрові технології (уроки-змагання, уроки-конкурси, КВК розвивають творчі здібності, допомагають зрозуміти і вивчити навчальний матеріал);

– технологія «портфоліо» (забезпечує аналіз і узагальнення власної роботи, динаміку професійного зростання; створює мотивацію й інтерес до навчання, сприяє критичному ставленню до навчальної діяльності, формує культуру мислення, логіки, аналізу, узагальнення, систематизації) [28, с. 252–256].

Отже, підготовка кваліфікованого фахівця сфери обслуговування в сучасних умовах здійснюється згідно з типовими навчальними планами. Формування професійних умінь і навичок відбувається на основі вивчення предметів загальнопрофесійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки. Сучасний ринок праці потребує робітника сфери обслуговування, який має декілька професій. Професійно-технічна освіта, щоб підготувати конкурентоспроможного фахівця сфери обслуговування, використовує інформаційно-комунікаційні й інноваційні педагогічні технології для вдосконалення навчально-виховного процесу.

### **3.2. Шляхи вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах**

Реформування системи професійно-технічної освіти спричинене такими чинниками: зміна типу економіки в Україні та перехід до ринкових відносин, нові вимоги до кваліфікації робітників, спад виробництва, обмеження фінансування закладів професійно-технічної освіти, демографічні процеси; недосконалість законодавчих актів і нормативних документів, що врегульовують діяльність цієї ланки освіти; недосконалість порядку формування державного замовлення на підготовку робітничих кадрів у системі професійно-технічної освіти; дисбаланс між ринком праці та ринком освітніх послуг; відставання змісту професійно-технічної освіти від змін, які відбуваються в суспільстві й економіці.

В інформаційно-аналітичних матеріалах Міністерства освіти і науки України щодо професійно-технічної освіти за 2015 р. зазначено, що конкурентоспроможність майбутніх фахівців професійно-технічної освіти є на низькому рівні через такі причини:

- наявність застарілої технологічної бази значної частки вітчизняних підприємств;
- низьку сприйнятливість професійно-кваліфікаційної структури ринку праці до структурних зрушень;
- невідповідність професійно-кваліфікаційної структури виробничого персоналу технологічним змінам;
- низький рівень професійної мобільності;
- переважання у професійно-кваліфікаційній структурі попиту та пропозиції робочої сили частки малокваліфікованої праці;
- неконкурентоспроможність заробітної плати [89, с. 3].

Аналізуючи нормативно-правову базу, яка регламентує діяльність професійно-технічної освіти на сучасному рівні, зазначимо, що в нормативних документах передбачається модернізація професійно-технічної освіти, уряд

докладає зусиль для виконання запланованих змін. Наприклад, 27 серпня 2010 р. було затверджене Розпорядження № 1723-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки» [214]. Одним з очікуваних результатів було впровадження 300 державних стандартів професійно-технічної освіти, і це завдання було успішно виконане. Але не завжди виконуються заплановані дії в силу різних обставин, деякі очікувані результати цієї ж Концепції впровадилися частково, деякі потребують подальшого впровадження та вдосконалення: створення ефективної та гнучкої системи підготовки робітничих кадрів на соціально-економічний розвиток країни (працевлаштування за робітничими професіями не менше 90 відсотків випускників професійно-технічних навчальних закладів); модернізація матеріально-технічної бази державних професійно-технічних навчальних закладів; розвиток соціального партнерства, консолідація зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, роботодавців, науковців і громадських об'єднань; підвищення престижності робітничих професій та ін.

Нині гостро стоїть питання кадрового забезпечення підприємств сфери обслуговування. 1 лютого 2012 р. Указом Президента України схвалено «Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки. Головними причинами, які зумовили необхідність розроблення Стратегії, є:

- стримування розвитку та функціонування системи кадрового забезпечення в державі;
- відсутність ефективної системи моніторингу потреб суспільства і держави у фахівцях із відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем підготовки, недосконалість механізму формування державного замовлення на підготовку фахівців;
- відсутність збалансованої системи управління професійною орієнтацією молоді, об'єктивних принципів її відбору і навчання, повільні темпи впровадження сучасних технологій професійного розвитку;

– недостатнє застосування наукових підходів, результатів наукових досліджень при формуванні та реалізації державної кадрової політики [212].

Для подолання негативних чинників розвитку професійно-технічної освіти на 2015-2016 навчальний рік були заплановані такі пріоритети:

1. Прийняття Закону України «Про професійну освіту» й оновлення нормативно-правової бази.

2. Продовження роботи щодо формування оптимальної мережі професійно-технічних навчальних закладів відповідно до вимог регіонального ринку праці.

3. Продовження роботи з оновлення змісту професійно-технічної освіти, впровадження в навчальний процес інноваційних технологій навчання із застосуванням сучасних матеріалів і нових технологій виробництва, розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти та їх апробація у навчальних закладах і на виробництві.

4. Продовження співпраці з соціальними партнерами.

5. Продовження роботи щодо запровадження міжнародного досвіду, участі у міжнародних проектах.

6. Оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів [89, с. 43].

І. П. Смірнов, В. О. Поляков, Є. В. Ткаченко обґрунтовують такі принципи модернізації професійно-технічної освіти: державні гарантії загальнодоступності та якості початкової професійної освіти; соціальна відкритість і синергетичний розвиток професійної освіти; практикоорієнтованість професійної освіти; державно-громадське управління професійною освітою; автономізація закладів професійної освіти; наступність стандартів професійної освіти; незалежне оцінювання якості випускників закладів професійної освіти; фінансування як функція управління; увага до виховних аспектів професійної підготовки; покращення кадрового забезпечення як важливий чинник модернізації навчальних закладів [257, с. 2-3].

Вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників, у тому числі робітників сфери обслуговування, у професійно-технічних навчальних закладах має бути пріоритетом сучасного суспільства.

Для подолання актуальних проблем професійної підготовки кваліфікованих робітників увага науковців-практиків має зосереджуватися на таких ключових моментах: «удосконалення державної політики в галузі професійної освіти на основі соціального партнерства; забезпечення адекватного довгострокового фінансування та продуманого стимулювання суб'єктів навчання; створення системи атестації професійної кваліфікації та тестування, що гарантують відповідність отриманої освіти світовим стандартам; реалізація здорової конкуренції між структурами, які пропонують професійне навчання; створення належних можливостей для навчання відповідно до запитів різних, у тому числі малих, фірм і підприємств» [126, с. 27].

Як зазначають А. В. Литвин та Л. А. Руденко, «підвищення якості підготовки фахівців може бути досягнуто шляхом постійного оновлення змісту, оптимального планування та раціональної організації навчального процесу, впровадження та використання ІКТ і відповідних електронних освітніх ресурсів, підготовки висококваліфікованого педагогічного персоналу» [126, с. 22].

Розглянемо шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, до яких відносимо: вдосконалення нормативно-правового та науково-методичного забезпечення; постійне і безперервне підвищення кваліфікації та перепідготовка педагогічного колективу; підтримка співпраці навчальних закладів із підприємствами (соціальне партнерство, міжнародне співробітництво); упровадження ІКТ в навчально-виховний процес; розвиток комунікативних здібностей учасників навчально-виховного процесу; використання ідей кращого педагогічного досвіду минулого в навчанні педагогів професійної освіти: посилення профорієнтаційної роботи; взаємовигідна організація виробничого навчання та проходження практики на провідних виробництвах галузі, у тому числі за кордоном, та працевлаштування, які здійснюються на державному рівні за активної участі регіональних органів влади.

*Удосконалення нормативно-правового та науково-методичного забезпечення.*

Аналізуючи нормативно-правову базу професійно-технічної освіти на різних етапах розвитку, зазначимо, що своєчасність прийняття важливих законодавчих актів відіграє важливу роль у розвитку освітньої сфери. З часу проголошення незалежності України нагальність зміни законодавчої бази професійно-технічної освіти була досить великою.

У 1998 р. були прийняті Тимчасова базисна структура навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах і Тимчасовий державний перелік професій із підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах [268]. Ці важливі документи мали довгий час статус «тимчасового», наприклад, Тимчасовий державний перелік професій був чинним дев'ять років.

Оновлення потребують окремі нормативно-правові документи, які регламентують сферу обслуговування, а саме: Класифікатор професій [99], і Державний перелік професій із підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах [48]. Перелік професій, сформований на основі Класифікатора професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах, які належать до сфери обслуговування, не має обмежуватися «сферою торгівлі та послуг». Варто виокремити окремим розділом усі професії сфери обслуговування, до яких віднести не лише працівників сфери торгівлі та послуг, а й інші спеціальності.

Нині значна увага приділяється розробці Державних стандартів професійно-технічної освіти (ДСПТО). Розробкою ДСПТО займаються представники міністерств і відомств, методисти, викладачі навчальних дисциплін, майстри виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів, науковці, а також фахівці підприємств-замовників робітничих кадрів. У сучасний навчальний процес впроваджено вже 310 державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій, з них: торгівля та сфера послуг – 38; зв'язок – 9; комунальне господарство – 13 [89, с. 15.] Станом на 01.10.2015 р. було затверджено ще 5 Державних стандартів професійно-технічної освіти з підготовки робітників торгівлі та сфери послуг.

Цей документ є надзвичайно важливим у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування, тому варто завершити розроблення стандартів для сфери обслуговування, у тому числі для інтегрованих професій сфери обслуговування, які на сучасному ринку праці є досить затребуваними.

*Постійне і безперервне підвищення кваліфікації та перепідготовка педагогічного колективу.*

Успішного робітника сфери обслуговування неможливо підготувати без успішного викладача, який здійснює педагогічну діяльність у навчальному закладі. Кадрове забезпечення навчального закладу є головною умовою підготовки висококваліфікованого та конкурентоспроможного майбутнього робітника. «Підготовка висококваліфікованого робітника залежить від професіоналізму педагогічних працівників профтехосвіти. Це аксіома» [147, с. 152]. Станом на 01.09.2015 р. у професійно-технічних навчальних закладах працювали 39472 педагогічні працівники:

- старші майстри та майстри виробничого навчання – 17788;
- викладачі предметів професійно-технічного циклу – 5800;
- викладачі загальноосвітніх дисциплін – 8203;
- директори – 789;
- заступники директорів – 1837 [89, с. 12].

Нами розроблено навчально-методичний комплекс для підвищення кваліфікації викладачів ПТНЗ сфери обслуговування, зокрема спецкурс «Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – початок ХХІ століття)» (Додаток Е) та методичні рекомендації «Вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування»). Спецкурс дасть можливість поглянути комплексно з іншої точки зору на історико-педагогічні дослідження радянського періоду та періоду незалежності України. Розвиток педагогічної науки УРСР у цілому був пов'язаний з історією та діяльністю комуністичної партії України. Однак із проголошенням незалежності України науковці збільшили свій інтерес і звернулися до історико-педагогічної



проблематики. Спецкурс дозволить зрозуміти умови розвитку системи професійно-технічної освіти України (1969 р. – поч. ХХІ століття), які були на певних історичних етапах у професійній освіті, виявити позитивні та негативні тенденції розвитку профтехосвіти і використовувати ідеї передового педагогічного досвіду минулого в сучасних умовах. Педагогічні працівники, які вивчатимуть запропонований спецкурс, будуть знати: основні етапи розвитку професійно-технічної освіти України (1969 р. – поч. ХХІ століття), соціально-економічні та суспільно-політичні умови розвитку професійно-технічної освіти України зазначеного періоду; будуть вміти аналізувати зміст професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування України (1969 р. – поч. ХХІ століття (на основі вивчених нормативно-правових документів).

Спецкурс складається з пояснювальної записки, опису навчальної дисципліни, пояснення щодо поточного та підсумкового контролю, навчально-методичного плану, навчальної програми спецкурсу, запропонована орієнтовна тематика підсумкових робіт, основна і додаткова література.

Обсяг спецкурсу становить 36 години, а саме: лекційні – 12 годин, практичні – 14 годин, самостійна робота – 10 годин. Підсумковий контроль – захист підсумкових робіт.

Зміст спецкурсу поділений на теми:

1. Тема 1. Розвиток системи професійно-технічної освіти сфери обслуговування у 1969-1991 рр. (навчально-методичним планом передбачено 12 годин (6 – лекції, 6 – практичні)).

2. Тема 2. Розвиток системи професійно-технічної освіти сфери обслуговування в незалежній Україні (навчально-методичним планом передбачено 12 годин (6 – лекції, 6 – практичні)).

Діагностико-аналітичний модуль включає:

1. Написання підсумкових робіт (навчально-методичним планом передбачено 10 годин, які займає самостійна робота).

2. Захист підсумкових робіт (навчально-методичним планом передбачено 2 години).

Зазначимо, що кожна з тем містить 3 підтеми для кращої деталізації та розуміння. Кожна підтема закінчується запитаннями для самоконтролю, ці питання будуть використовуватися на практичних заняттях, передбачених навчальним планом.

*Підтримка співпраці навчальних закладів із підприємствами (соціальне партнерство, міжнародне співробітництво).*

З метою вдосконалення навчально-виховного процесу, виробничого навчання та виробничої практики слід забезпечити соціальне партнерство ПТНЗ і роботодавців. Співпраця професійно-технічних навчальних закладів із соціальними партнерами відіграє надзвичайно важливу роль у підготовці кваліфікованих робітників сфери обслуговування.

Вона забезпечує можливість удосконалення здобутих знань і вмінь на практиці, дає можливість майбутнім робітникам сфери обслуговування професійно адаптуватися до виконання своїх обов'язків у трудовому колективі. «Соціальне партнерство в розвитку професійної освіти можна назвати магічним ключем, вчасне і виважене використання якого допоможе оперативно розв'язувати сьогоденні та перспективні завдання підготовки виробничого персоналу» [147, с. 188].

У Постанові Верховної Ради України від 7 вересня 2016 р. № 1493-VIII «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення»» йдеться про те, що потрібно заохочувати соціальних партнерів до участі у створенні за їх підтримки сучасних навчально-практичних центрів професійної освіти, які мають концентрувати найсучасніші досягнення виробничих і педагогічних технологій для впровадження їх у професійну підготовку [209].

Наприклад, Державний професійно-технічний навчальний заклад «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг» у підготовці

кваліфікованих робітників із професії «Швачка. Кравець. Закрійник» використовує можливості співпраці з такими підприємствами: ВАТ «Володарка», ПП «Грация», Дизайнерська студія «DESS», Дизайнерська студія Володимира Подоляна, Студія дизайнера Олександра Очеретного [49]; Тернопільське вище професійне училище сфери послуг і туризму, готуючи робітників із професій «Перукар, перукар-модельєр», «Манікюрник», «Візажист», співпрацює з перукарнями та салонами краси: «Долорес», «Ангел», «Каприз», «Фантазія», «Едельвейс», «Кармен» та ін.; підготовці фахівців «Агент з організації туризму» сприяють туристичні фірми: «Тропик-Тур», «Інформтур», «ЛЛЛ-тур», «Тернопільтурист» та ін.; підготовка майбутніх флористів і квіткарів здійснюється за сприяння і співпраці магазинів: «Флорія», «Фантазія», «Квітоцентр», а також ТДВ «Зелене господарство» [49].

Необхідною умовою вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування є міжнародна співпраця. У Львівській області 18 професійно-технічних навчальних закладів мають укладені довготермінові угоди із закордонними організаціями [228, с. 33]. Упродовж 2012-2016 рр. здійснювалася реалізація українсько-канадського проекту «Навички для працевлаштування», розробленою Саскачеванською Політехнікою у співпраці з МОН та трьома партнерськими навчальними закладами в Україні: Київським професійно-педагогічним коледжем ім. А. Макаренка; Львівським професійним коледжем готельно-туристичного та ресторанного сервісу; Івано-Франківським коледжем ресторанного сервісу і туризму Національного університету харчових технологій за фінансової підтримки Уряду Канади. Мета та завдання цього проекту – збільшити рівень зайнятості та самозайнятості чоловіків і жінок у малих і середніх підприємствах у Львівській, Івано-Франківській областях та м. Києві [144].

Наприклад, Львівський професійний коледж готельно-туристичного та ресторанного сервісу бере участь у таких міжнародних проектах:

– співпраця з Асоціацією «Галіція-Коломбо», м. Париж, Франція – майстер-класи від французьких шеф-кухарів, спільні заходи, фестивалі тощо;

- освітньо-культурний обмін із Навчальним центром «ІРЕМ» м. Амьєн, Франція – для учнів спеціальності «Виробничо-харчової продукції»;
- Українсько-польський навчально-культурний молодіжний обмін м. Битова;
- Канадсько-український проект «Навички для працевлаштування» (2013-2016 рр.), метою якого є навчання учнів для їх подальшого успішного працевлаштування, прищеплення специфічних фахових навичок;
- Німецький проект Фонд Горста Рогуша «Успіх можна спланувати», метою якого є підготувати учнів для успішного започаткування власного бізнесу (з подальшою фінансовою підтримкою);
- проект Твінінг «Модернізація законодавчих стандартів та принципів освіти та навчання у відповідності до політики Європейського Союзу щодо навчання впродовж життя», мета якого – сприяння реформуванню системи освіти відповідно до Європейської політики навчання впродовж життя [133].

«Основними напрямками міжнародного співробітництва стало створення умов для стажування викладачів і майстрів виробничого навчання, проходження виробничої практики учнів, спільні семінари, майстер-класи, вивчення досвіду роботи та сучасних технологій, проведення спільних навчальних та виховних заходів» [228, с. 8].

Співпраця професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами, соціальне партнерство, міжнародна співпраця дозволять удосконалити професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування, врахувати кращий вітчизняний і зарубіжний досвід підготовки фахівців зазначеної галузі, вимоги роботодавців і ринку праці.

*Упровадження в навчально-виховний процес інноваційних освітніх технологій, у тому числі ІКТ.*

Європейські країни важливого значення надають вирішенню проблем професійної підготовки у сфері обслуговування, тому вдосконалення системи професійно-технічної освіти та зміна законодавчих актів наближає нас до підвищення якості освіти до європейського рівня. Серед головних завдань

підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування на сучасному рівні – продовження впровадження інноваційних освітніх технологій, у тому числі інформаційно-комунікативних технологій у професійно-технічну освіту, розроблення електронних підручників, у яких буде відео виробничого процесу: стрижки, процес приготування їжі тощо. Зазначимо, що 25 червня 2013 р. Указом Президента України схвалено Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. У цьому документі у розділі «Інформатизація освіти» передбачено створення електронних підручників та енциклопедій навчального призначення та розвиток мережі електронних бібліотек [145].

Наприклад, Львівський професійний коледж готельно-туристичного та ресторанного сервісу впроваджує такі інноваційні освітні технології в навчально-виховний процес:

- проведення професійних майстер-класів із використанням новітніх виробничих технологій;
- проведення професійних майстер-класів із використанням новітніх виробничих технологій;
- широке використання мультимедійних засобів у процесі проведення занять як теоретичного, так і практичного напрямку;
- організація стажування кращих учнів за кордоном, зокрема у Франції, Польщі, Словаччині, Німеччині;
- проведення тижнів професій, ярмарків вакансій і круглих столів із роботодавцями;
- участь педагогів та учнів училища у професійних конкурсах, фестивалях кулінарного мистецтва в Україні та за кордоном;
- розвиток контактів та обмін досвідом із кулінарними союзами та навчальними закладами в Україні та за її межами;
- робота з 2010 року Всеукраїнської школи інноваційних технологій з підготовки педагогічних працівників училищ для ресторанно-готельного сервісу

та туризму, де проходять навчання та підвищують свою кваліфікацію з професій «Кухар» та «Кондитер» майстри виробничого навчання зі всієї України [133].

Актуальним залишається питання створення інформаційно-освітнього середовища в ПТНЗ. «Інформаційно-освітнє середовище в ПТНЗ – це інтегрований, динамічний, відкритий Web-простір, функціонально спрямований на формування електронної взаємодії між суб'єктами системи ПТО та встановлення організаційних, педагогічних, комунікативних і соціальних взаємозв'язків й умов, що забезпечують централізовану електронну навчально-методичну й організаційно-педагогічну підтримку навчально-виховного процесу ПТНЗ» [94, с. 31].

М. М. Козяр вважає впровадження єдиного інформаційного освітнього середовища в навчальних закладах однією з головних умов успішної модернізації освіти на сучасному етапі [104, с. 109]. з метою покращення навчально-виховного процесу Л. А. Руденко пропонує поєднувати предмети «Інформатика», «Інформаційні технології» з предметами професійно-технічного циклу, наприклад, «Устаткування торгово-технологічного обладнання», «Організація обслуговування в барах та ресторанах», «Перукарська справа», «Матеріалознавство», «Спеціальне малювання» [244, с. 224].

Слід зазначити, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології, які невинно розвиваються, змінюються та впливають на навчання у професійно-технічних навчальних закладах, змушують і навчальні заклади, й освіту в цілому дуже швидко реагувати на такі зміни й адаптовуватися до них, а тому вимагають від майбутнього кваліфікованого працівника сфери обслуговування докорінно нових знань.

*Розвиток комунікативних здібностей учасників навчально-виховного процесу.*

Розвиток комунікативних здібностей майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування є важливою складовою їх професійної підготовки, адже від уміння налагоджувати контакт, ефективно спілкуватися залежить продуктивність їх майбутньої професійної діяльності. Комунікативні здібності

майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування формуються під час професійної підготовки. «Це доцільно здійснювати під час суспільно-гуманітарної підготовки при вивченні предметів «Українська мова», «Українська література», «Зарубіжна література», «Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Основи професійної етики та культури спілкування»» [244, с. 220].

Л. А. Руденко для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування пропонує ввести в навчальний процес професійно-технічних навчальних закладів спецкурс «Основи професійного спілкування фахівців сфери обслуговування» [244, с. 218].

Дослідивши педагогічні умови розвитку професійного мовлення учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування, І. В. Бабій, розробила методичні рекомендації щодо формування мовленнєвого етикету перукарів [6].

С. М. Вдович пропонує такі шляхи вдосконалення мовної підготовки у професійно-технічних навчальних закладах: якісна підготовка викладачів мови і літератури для ПТНЗ; своєчасне і якісне підвищення кваліфікації викладачів-мовників із використанням сучасних освітніх технологій; постійне мовне вдосконалення всіх учасників навчально-виховного процесу в ПТНЗ [31, с. 90-103].

Підготовка майбутніх фахівців сфери обслуговування у ПТНЗ потребує вдосконалення технологій навчання та «приведення завдань професійно-комунікативної підготовки у відповідність до вимог культурологічно, синергетично й особистісно орієнтованої нової освітньої парадигми задля формування комунікативної культури, яка визначає конкурентоспроможність випускників закладів профтехосвіти на ринку праці» [244, с. 8].

Як бачимо, запропоновані науковцями шляхи вдосконалення мовної підготовки учнів професійно-технічних закладів дуже тісно переплітаються з визначеними нами пріоритетами професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування, а саме: використання ІКТ в

навчальному процесі, якісна підготовка та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

*Використання ідей кращого педагогічного досвіду минулого в навчанні педагогів професійної освіти.*

У ході дослідження було виявлено ряд як позитивних, так і негативних тенденцій у системі розвитку професійно-технічної освіти. Сфера обслуговування розвивалася невід’ємно від системи професійно-технічної освіти загалом, тому позитивні тенденції, які були характерні для освіти, безпосередньо впливали на розвиток сфери обслуговування і на професійну підготовку зазначених фахівців.

І. Л. Лікарчук вважає, що після проголошення незалежності України з системи професійно-технічної освіти було відкинуто ряд позитивних надбань, а саме: державне регулювання комплексу заходів для забезпечення належної якості робочої сили, організація підготовки та перепідготовки інженерно-педагогічних працівників системи професійно-технічної освіти, тісний зв’язок системи професійно-технічної освіти і виробництва, розробка нормативів бюджетного фінансування професійно-технічної освіти громадян [131, с. 233]. Використання історичного досвіду минулого в розвитку системи професійно-технічної освіти дозволить вдосконалити професійну підготовку майбутніх фахівців сфери обслуговування.

Розглянемо, як можна використати виявлені нами позитивні тенденції розвитку професійно-технічної освіти з метою вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах.

*Посилення профорієнтаційної роботи.* «Одним зі стратегічних пріоритетів сучасної державної політики – формування трудового потенціалу України – повинно стати відтворення кваліфікованої робочої сили та підвищення її конкурентоспроможності відповідно до сучасних потреб економічного і соціального розвитку» [89, с. 2].



Для підвищення престижності професій сфери обслуговування слід здійснити ряд змін:

- популяризація професій сфери обслуговування: радіо, телебачення, проведення майстер-класів, різноманітних виставок для ознайомлення населення з роботою професійно-технічних навчальних закладів;

- залучення учнів основної школи (10-11, 12 класи) до профільного навчання з можливістю майбутнього вступу до професійно-технічного навчального закладу (у розділі 3.1 ми детально аналізували документ, який передбачає профільне навчання у школі);

- обізнаність кваліфікованих робітників сфери обслуговування у майбутній кар'єрі, у процесі професійної підготовки майбутній робітник повинен вивчити специфіку своєї майбутньої роботи, її зміст, структуру, а також можливості професійного зростання;

- достойне матеріальне забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування (заробітна плата, стипендії).

*Регуляція державного замовлення на підготовку робітників.* Незалежна Україна отримала від Радянського Союзу в спадок професійно-технічну освіту в критичному стані. У радянські часи виконання п'ятирічних планів було головним пріоритетом, який мав бути виконаний обов'язково, тому навчання та працевлаштування керувалося безпосередньо державою. У роки незалежності державне замовлення на підготовку фахівців у професійно-технічних навчальних закладах надзвичайно зменшилося, а те замовлення, що виконувалося, то найчастіше без урахування попиту ринку праці. Державне замовлення має формуватися з урахуванням вимог ринку праці. Інтерес до сфери обслуговування вже за часів незалежності України значно зріс, ринок праці потребує нових професій та інтегрованих професій сфери обслуговування.

Основні показники формування та розміщення державного замовлення на підготовку кадрів мають бути такими:

- рівень забезпечення середньострокової та довгострокової додаткової потреби в робітниках і фахівцях із вищою освітою;

- відсоток працевлаштування випускників за обраною професією чи спеціальністю;
- рейтинг навчального закладу;
- рівень реалізації національних, регіональних і галузевих пріоритетів розвитку економіки;
- відповідність рівня заробітної плати випускників навчальних закладів рівню їхньої кваліфікації [245].

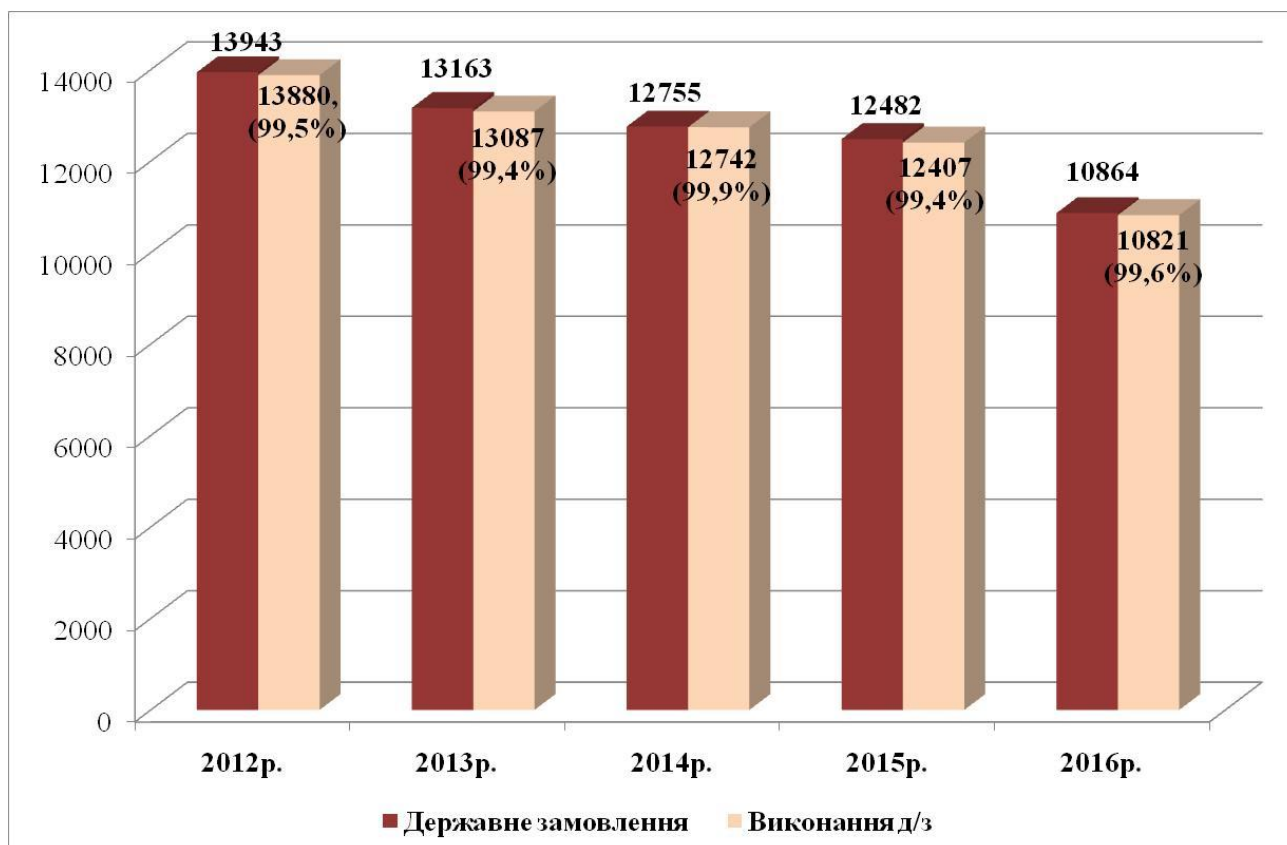
Урядом прийнято ряд нормативно-правових документів щодо формування державного замовлення, а саме:

- Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 травня 2006 р. № 373 «Про формування обсягів державного замовлення на підготовку робітничих кадрів у професійно-технічних навчальних закладах Міністерства освіти і науки України» [218].

- Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації» (2012 р.) [219];

- Розпорядження КМУ від 14 грудня 2016 р. № 994-р «Про схвалення методичних рекомендацій щодо формування регіонального замовлення на підготовку фахівців та робітничих кадрів», у якому наголошено, що регіональне замовлення на підготовку фахівців і робітничих кадрів – це засіб регулювання задоволення потреб економіки регіону та суспільства у кваліфікованих кадрах, а також забезпечення конституційного права громадян на здобуття освіти відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей [215].

Як видно з рис. 3.3, державне замовлення виконується навчальними закладами професійно-технічної освіти практично повністю, але спостерігається зменшення державного (регіонального) замовлення з кожним роком.



**Рис. 3.3. Виконання державного (регіонального) замовлення упродовж 2012-2016 років [228, с. 12215]**

На обсяги державного замовлення впливають такі фактори:

- темпи розвитку економіки на кожному конкретному етапі, що зумовлюють обсяги поточної, середньострокової та перспективної потреби в кадрах;
- стратегічні цілі та завдання країни, орієнтація органів виконавчої влади на підготовку працівників відповідного профілю;
- накопичення технічних, наукових та інтелектуальних знань із метою виведення країни на передові рубежі світового розвитку;
- доступність навчання для обдарованої молоді через систему державної підтримки, що сприяє забезпеченню країни висококваліфікованим персоналом;
- цільова підтримка окремих верств населення, які потребують соціального захисту, в здобутті освіти;
- досягнення збалансованості між підготовкою і потребою в персоналі відповідно до попиту на ринку праці [245].

Отже, державне замовлення на підготовку фахівців професійно-технічних навчальних закладів має здійснюватися з урахуванням потреб ринку праці, що дозволить у майбутньому уникнути безробіття та забезпечити підприємства потрібними фахівцями.

*Взаємовигідна організація виробничого навчання та проходження практики на провідних виробництвах галузі, у тому числі за кордоном, та працевлаштування, які здійснюються на державному рівні за активної участі регіональних органів влади.* Реалізація успішної професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування неможлива без навчальної практики. У Постанові «Про затвердження Порядку надання робочих місць для проходження учнями, слухачами професійно-технічних навчальних закладів виробничого навчання та виробничої практики» (зі змінами, внесеними від 26 червня 2013 року № 503) зазначається, що виробнича практика та виробниче навчання мають проводитися «на базі кращих виробничих підрозділів підприємств, які мають сучасну техніку, високий рівень організації праці, застосовують прогресивні технології» [190].

Як зазначено в постанові ВРУ № 1493-VIII від 7 вересня 2016 р. «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення» [209], у професійно-технічних навчальних закладах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, підготовлено 165,5 тисяч кваліфікованих робітників. Усього працевлаштовано 146,9 тисяч осіб, що становить 88,8 відсотка від загального випуску, а саме: працевлаштовані за отриманою професією 130,9 тисяч осіб (79,1 відсотка); 14,8 тисяч осіб продовжують навчання у навчальних закладах (8,9 відсотка); 1,2 тисяч осіб призвані на військову службу (0,7 відсотка). Працевлаштування майбутніх випускників професійно-технічних навчальних закладів має відбуватися на державному рівні. Ринок праці потребує відповідної кількості фахівців різних професій, для соціально-економічного розвитку держави уряд має забезпечувати ринок праці відповідними фахівцями.

В незалежній Україні було прийнято ряд важливих документів щодо працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів: Постанова КМУ від 27 серпня 2010 р. № 784 «Про затвердження порядку працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів, підготовка яких проводиться за державним замовленням» [191]; Наказ № 415 від 7 липня 2012 р. Міністерства соціальної політики України «Про затвердження змін до Порядку та строків надання дотації роботодавцю для забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем» [185]; Наказ № 514 від 22 серпня 2012 р. Міністерства соціальної політики України «Про затвердження змін до Порядку надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних» [184].

Таким чином, проходження виробничої практики, працевлаштування на перше робоче місце з наданням дотації роботодавцю за державним замовлення не тільки сприятиме обранню випускниками шкіл професій сфери обслуговування, але і стимулюватиме роботодавців приймати на роботу молодих фахівців.

Указом Президента України 12 січня 2015 р. схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [261]. Згідно з цією Стратегією, планується провести 62 реформи, серед яких виокремимо ті, які стосуються освітніх процесів: дерегуляція та розвиток підприємництва, реформа сфери трудових відносин, реформа освіти, програма розвитку інновацій, реформа державної політики у сфері науки та досліджень. Отже, можна стверджувати, що запропоновані нами пріоритети щодо вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах тісно переплітаються із запланованими у Стратегії реформами.

Виділені нами першочергові пріоритетні зміни для підготовки робітників сфери обслуговування у навчальних закладах тісно переплітаються між собою, доповнюють і вдосконалюють одна одну. Запропоновані шляхи вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у

професійно-технічних навчальних закладах сприятимуть професійній підготовці конкурентоспроможного робітника.

## Висновки до третього розділу

У сучасних соціально-економічних умовах збільшилася кількість професій сфери обслуговування, які здійснюють діяльність у багатьох сферах: побутове обслуговування, роздрібна торгівля, житлово-комунальне господарство, фінансові послуги, соціальне забезпечення населення, медичне обслуговування та ін. Сучасний ринок праці вимагає робітника широкого профілю, тому підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування здійснюється за декількома професіями. Інтегровані професії в сучасних соціально-економічних умовах є надзвичайно актуальними, і користуються популярністю як між майбутніми фахівцями, так і між роботодавцями.

Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в сучасних умовах регламентується нормативно-правовими документами, найголовнішими з яких є Державні стандарти професійно-технічної освіти з конкретних професій.

У навчально-виховний процес підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування інтенсивно впроваджуються інноваційні освітні технології, у тому числі інформаційно-комунікаційні технології, які позитивно впливають на професійну підготовку майбутніх спеціалістів. Згідно з Типовими навчальними планами, вивчається предмет «Інформаційні технології», виробниче навчання та виробнича практика також проходить із використанням ІКТ.

Обґрунтовано шляхи вдосконалення підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах, а саме: вдосконалення нормативно-правового та науково-методичного забезпечення; постійне і безперервне підвищення кваліфікації та перепідготовка педагогічного колективу; підтримка співпраці навчальних закладів із підприємствами (соціальне партнерство, міжнародне співробітництво); упровадження в навчально-виховний процес інноваційних педагогічних технологій, у тому числі ІКТ; розвиток комунікативних здібностей учасників навчально-виховного

процесу; використання ідей кращого педагогічного досвіду минулого в навчанні педагогів професійної освіти.

Запропоновано використати кращий педагогічний досвід професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах: посилення профорієнтаційної роботи; взаємовигідна організація виробничого навчання та проходження практики на провідних виробництвах галузі, у тому числі за кордоном, та працевлаштування, які здійснюються на державному рівні за активної участі регіональних органів влади.

Використання ідей передового досвіду минулого в сучасних умовах сприятиме удосконаленню професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах.

Основні ідеї третього розділу відображені в публікаціях [69, 70, 71, 75, 76, 78, 80].



## ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Розвиток професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України з 1969 р. до 90-х рр. ХХ ст. відбувався під впливом тогочасних соціально-економічних і суспільно-політичних умов: економічне зростання 1960–1980 рр. зумовило реорганізацію трудових резервів і створення середніх професійно-технічних училищ; проте реформи часто виконувалися непослідовно, переважно з огляду на кількісні, а не якісні показники; у роки перебудови відбулося значне зниження інтересу та ресурсного забезпечення професійно-технічної освіти; зі здобуттям Україною незалежності професійно-технічна освіта опинилася в критичному стані, однак актуалізувалася потреба підготовки фахівців для сфери обслуговування, з'явилися нові й інтегровані професії цього профілю.

Аналіз численних нормативно-правових документів цього періоду доводить, що уряд покладав на професійно-технічну освіту відповідальні завдання. Пріоритети радянського керівництва були спрямовані на підготовку робітників для військово-промислового комплексу, сільського господарства, а підготовці кваліфікованих робітників сфери обслуговування приділялася мінімальна увага, тому в перші роки незалежності в Україні виникла тенденція до зростання попиту на кваліфікованих робітників сфери обслуговування.

2. Основними етапами розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні є: радянський (1969–1991 рр.), який охоплює: 1969–1975 рр. (перехід до підготовки кваліфікованих робітників із середньою освітою та становлення навчальних закладів нового типу – СПТУ); 1976–1983 рр. (удосконалення нормативно-правового забезпечення основних напрямів діяльності СПТУ; оновлення загальноосвітньої та професійної підготовки в ПТНЗ); 1984–1990 рр. (зменшення кількості професійно-технічних навчальних закладів і їх випускників; упровадження нових навчальних програм; початок комп'ютеризації навчального процесу); етап незалежної України (1991 р. – до сьогодні), який охоплює: 1991–1997 рр.

(реформування професійно-технічної освіти відповідно до потреб України; переорієнтація ПТНЗ на запити суспільства та ринку праці); 1998 р. – до сьогодні (вдосконалення нормативно-правового та навчально-методичного забезпечення діяльності ПТНЗ; модернізація, оптимізація мережі та перепрофілювання ПТНЗ з орієнтацією на сферу обслуговування; поява нових та інтегрованих професій сфери обслуговування).

3. Виявлено низку позитивних і негативних тенденцій професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у ПТНЗ України досліджуваного періоду. До позитивних тенденцій радянського етапу відносимо такі: належну організацію профорієнтаційної роботи; безкоштовність професійної освіти, підвищення кваліфікації, працевлаштування випускників ПТНЗ; взаємовигідну співпрацю професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами; модернізацію й автоматизацію майстерень ПТНЗ відповідно до розвитку виробництва. У період незалежності відбулося суттєве зростання уваги до підготовки фахівців сфери обслуговування, упроваджені нові й інтегровані професії; на державному рівні прийняті важливі нормативно-правові документи, які регламентують діяльність професійно-технічних навчальних закладів і визначають професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування (Закони України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», Державний перелік професій з підготовки кваліфікованих робітників у ПТНЗ, Класифікатор професій, Державні стандарти професійно-технічної освіти з конкретних професій та ін.).

До негативних тенденцій відносимо: недостатню увагу підготовці фахівців сфери обслуговування, а також загальні труднощі системи професійно-технічної освіти в радянські часи, оскільки розвиток ПТНЗ сфери обслуговування був невід'ємним від функціонування всієї системи, якій були притаманні жорстка централізація діяльності професійно-технічних навчальних закладів; надмірна політизація й ідеологізація змісту освітнього процесу; зменшення кількості навчальних закладів і учнів із середини 80-х рр.; скорочення державного замовлення на фахівців професійно-технічної освіти з настанням незалежності;

застаріла матеріально-технічна база та недосконале нормативно-правове забезпечення на початку ХХ ст. і загострення проблеми фінансування ПТНЗ після переведення фінансування закладів профтехосвіти на місцевий бюджет в останні роки.

4. Підготовка кваліфікованих робітників і фахівців сфери обслуговування нині організована згідно з типовими навчальними планами, розробленими відповідно до Державних стандартів професійно-технічної освіти. Формування професійно орієнтованих умінь і навичок відбувається на основі вивчення предметів загальноосвітньої, загальнопрофесійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки. У професійно-технічній освіті використовуються інноваційні педагогічні технології, в тому числі інформаційно-комунікаційні, які позитивно впливають на ефективність навчання майбутніх працівників сфери обслуговування. Однак актуальними залишаються такі проблеми: застарілість законодавчих актів і нормативних документів, які врегульовують діяльність професійно-технічної освіти, зокрема Закону України «Про професійно-технічну освіту»; недосконалість порядку формування державного та регіонального замовлення на підготовку робітничих кадрів у системі професійно-технічної освіти, що призводить до дефіциту робітничих кадрів; невідповідність професійної підготовки робітників у ПТНЗ вимогам ринку праці та технологічним змінам, які відбуваються в усіх галузях економіки; низький рівень професійної мобільності робітників сфери обслуговування; неконкурентоспроможність заробітної плати педагогічних працівників і працівників сфери обслуговування; недостатня взаємодія професійно-технічних навчальних закладів із роботодавцями і соціальними партнерами, пасивність роботодавців щодо розроблення та вдосконалення Державних стандартів професійно-технічної освіти; відсутність сучасного обладнання і виробничої бази у ПТНЗ; недостатнє використання кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування.

Основними шляхами вдосконалення професійної підготовки

кваліфікованих робітників сфери обслуговування є: прийняття нового Закону «Про професійну (професійно-технічну) освіту»; вдосконалення нормативно-правового та науково-методичного забезпечення; постійне неперервне підвищення кваліфікації та перепідготовка педагогічного колективу; підтримка співпраці навчальних закладів із підприємствами (соціальне партнерство, міжнародне співробітництво); упровадження в навчально-виховний процес інноваційних педагогічних технологій, у тому числі ІКТ; розвиток комунікативних здібностей учасників навчально-виховного процесу; використання ідей кращого педагогічного досвіду минулого в навчанні педагогів професійної освіти, зокрема посилення профорієнтаційної роботи, регуляція державного замовлення на підготовку робітників, взаємовигідна організація виробничого навчання та проходження практики на провідних виробництвах галузі, в тому числі за кордоном, та гарантоване працевлаштування, які здійснюються на державному рівні за активної участі регіональних органів влади.

5. На основі аналізу умов розвитку системи професійно-технічної освіти України на різних історичних етапах розроблено навчально-методичний комплекс для підвищення кваліфікації викладачів ПТНЗ сфери обслуговування, зокрема спецкурс «Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – початок ХХІ ст.)» і методичні рекомендації «Удосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування», які дозволять урахувати позитивні та негативні тенденції та використовувати кращі ідеї перевіреного часом педагогічного досвіду для модернізації системи професійної підготовки виробничого персоналу в сучасних умовах.

До подальших напрямів наукового пошуку відносимо: дослідження теоретичних і методичних засад удосконалення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних закладах із використанням власного та зарубіжного досвіду; порівняльно-педагогічний аналіз професійної підготовки фахівців сфери

обслуговування в Україні та європейських країнах; вивчення можливостей соціального партнерства та міжнародної співпраці для модернізації освітнього процесу в професійно-технічних навчальних закладах.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкіна, Н. В. Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець ХІХ – ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Абашкіна. — К. : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1999. — 44 с.
2. Авраменко, К. Б. Методична підготовка вчителів початкових класів у педагогічних навчальних закладах України (1956 – 1996 рр.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / К. Б. Авраменко ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. — К., 2002. — 20 с.
3. Анісімов, М. Розвиток професійно-технічної системи освіти у період з 1975 по 1990 рр. // Проблеми підготовки сучасного вчителя. — 2013. — № 8 (Ч. 1). — С. 261–266.
4. Аніщенко, О. В. Розвиток професійної освіти жінок в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Аніщенко ; Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. — К., 2000. — 20 с.
5. Артюшина, М. Інноваційна діяльність у професійно-технічній освіті: поняття, підходи, технології // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 37 / Редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. — Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. — С. 133-137.
6. Бабій, І. В. Мовленнєвий етикет перукарів : методичні рекомендації / Ірина Бабій. — Л. : Сполом, 2014. — 40 с.
7. Бабій, І. В. Педагогічні умови розвитку професійного мовлення учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика

професійної освіти» / І. В. Бабій. — Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського, 2015. — 20 с.

8. Бартон, В. И. Сравнение как средство познания / В. И. Бартон. — Минск : Изд-во БГУ, 1978. — 127 с.

9. Батышев, С. Я. Актуальные проблемы подготовки рабочих высокой квалификации / С. Я. Батышев. — М. : Педагогика, 1979. — 223 с.

10. Батышев, С. Я. Очерки профессионально-технического образования СССР / С. Я. Батышев. — М. : Педагогика, 1981. — 352 с.

11. Батышев, С. Я. Подготовка рабочих в средних профессионально-технических училищах / С. Я. Батышев. — М. : Педагогика, 1988. — 176 с. (Педагогическая наука – реформе школы).

12. Батышев, С. Я. Подготовка рабочих кадров / С. Я. Батышев. — М. : Экономика, 1984. — 247 с.

13. Батышев, С. Я. Реформа профессиональной школы: Опыт. Поиски. Задачи. Пути реализации / С. Я. Батышев. — М. : Высш. шк., 1987. — 160 с.

14. Белл, Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; Перевод с английского. — Изд. 2-ое, испр. и доп. — М. : Academia, 2004. — CLXX, 788 с.

15. Бережнова, Е. В. Парадигма науки и тенденции развития образования / Е. В. Бережнова, В. В. Краевский // Педагогика. — 2007. — № 1. — С. 22–33.

16. Березівська, Л. Основоположні засади історико-педагогічних досліджень: теорія і методологія // Шлях освіти. — 2010. — № 1. — С. 37–42.

17. Беспалько, В. П. О возможностях системного подхода в педагогике // Советская педагогика. — 1990. — № 7. — С. 59–60.

18. Биков, В. Ю. Сучасні завдання інформатизації освіти [Електронний ресурс] // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2010. — № 1 (15). — Режим доступу : [www.ime.edu-ua.net/tm.tlm](http://www.ime.edu-ua.net/tm.tlm)

19. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.] ; заг. ред. акад. В. Г. Кременя ; НАПН України. — К. : Інформ. системи, 2010. — 242 с.

20. Блауберг, И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. — М. : Наука, 1973. — 271 с.
21. Богуславський, М. Структура сучасного історико-педагогічного знання // Шлях освіти. — 1999. — № 1. — С. 37–42.
22. Боришевський, М. Й. Духовні цінності в становленні особистості-громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 1. — С. 144–150;
23. Брехунець, Н. С. Навчальні заклади освіти України 50-80-х років ХХ ст. : історіографія : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук : 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Н. С. Брехунець ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2006. — 19 с.
24. Василюшин, Л. Основні принципи реформування освіти в Україні України // Четвертий український педагогічний конгрес : збірник наукових праць конгресу. — Львів : Сполом, 2014. — С. 492-498.
25. Василюк, А. Сучасні освітні системи : навчальний посібник / А. Василюк, Р. Пахацінський, Н. Яковець. — Ніжин : Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2002. — 139 с.
26. Васянович, Г. П. Професійні якості майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування // Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників : зб. матеріалів Звітної науково-практичної конференції Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. — Львів : СПОЛОМ, 2014. — 144 с.
27. Васянович, Г. П. Техніко-технологічні зміни і їх вплив на навчально-виховний процес у вищому професійному закладі сфери обслуговування / Г. Васянович, А. Балущак, Т. Мельничук // Проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : матеріали звітної науково-практичної конференції Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України «Психолого-педагогічне забезпечення підготовки робітничих кадрів» (4 березня 2015 р., м. Львів) та Науково-практичної конференції (у рамках



Всеукраїнського фестивалю науки) «Підвищення якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» (19 травня 2015 р., м. Львів). — Львів, 2015. — С. 7–13.

28. Вдович, С. М. Можливості використання сучасних педагогічних технологій у мовній підготовці учнів ПТНЗ технології // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 37 / Редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. — Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. — С. 252–256.

29. Вдович, С. М. Розвиток ідей гуманної педагогіки в Західній Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Вдович Світлана Михайлівна ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. — К., 1998. — 210 с.

30. Вдович, С. М. Сучасні освітні технології мовної підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування : метод. посібник / С. М. Вдович, О. В. Палка. — К. : Педагогічна думка, 2013. — 128 с.

31. Вдович, С. М. Шляхи вдосконалення мовної підготовки учнів ПТНЗ із використанням сучасних освітніх технологій // Гуманітарна освіта і потреби ринку праці : монографія / за ред. Г. П. Васяновича, С. М. Вдович. — Київ : Педагогічна думка, 2012. — С. 85–106.

32. Вінник, Н. Д. Проблематика концепцій ключових кваліфікацій і компетенцій у професійній освіті / Наталя Вінник // Соціальна психологія. — 2008. — № 1. — С. 149–157.

33. Вінник, Н. Д. Розвиток особистісно-професійних якостей учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі підготовки до діяльності в сфері послуг : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. Д. Вінник. — К. : Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти», 2009. — 20 с.

34. Владимірова, В. І. Педагогічні проблеми формування правової культури вчителя в історії вищої педагогічної школи України (1917 – 2002 рр.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна

педагогіка та історія педагогіки» / В. І. Владимірова ; Луган. держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2003. — 22 с.

35. Вознюк, О. В. Розвиток вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід : монографія / за ред. проф. П. Ю. Сауха. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. — 184 с.

36. Гейко, І. В. Підготовка робітників в умовах ринку: взаємодія професійно-технічних закладів освіти і підприємств-замовників : методичний посібник / І. В. Гейко. — Львів : Євросвіт, 2001. — 112 с.

37. Гончаренко, С. У. Методологічні особливості наукових поглядів на педагогічний процес / С. Гончаренко, В. Кушнір, Г. Кушнір // Шлях освіти. — 2008. — № 4 (50). — С. 2–10.

38. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.

39. Греченко, В. А. Етапи державотворення незалежної України (1991–2011) [Електронний ресурс] // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2011. — № 2 (53), Спеціальний випуск «Незалежній Україні – 20 років». — Режим доступу : [http://visnyk.univd.edu.ua/?action=publications&pub\\_name=visnik&pub\\_id=276589&mid=8&year=2011&pub\\_article=283188](http://visnyk.univd.edu.ua/?action=publications&pub_name=visnik&pub_id=276589&mid=8&year=2011&pub_article=283188)

40. Гупан, Н. До періодизації розвитку історико-педагогічного процесу в Україні // Шлях освіти. — 1999. — № 1. — С. 45–49.

41. Гупан, Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Інститут педагогіки АПН України. — К., 2001. — 38 с.

42. Гуревич, Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр ; за ред. член-кор. НАПН України Р. С. Гуревича. — Львів : Вид-во «СПОЛОМ», 2012. — 502 с.

43. Гуревич, Р. С. Навчально-виховний процес у професійно-технічних закладах / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, Л. С. Шевченко, Ю. Б. Бадюк ; за ред. проф. Р. С. Гуревича. — Вінниця : ТОВ «Планер», 2011. — 355 с.

44. Гуревич, Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Гуревич Роман Семенович ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України. — К. : Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. — К., 1999. — 41 с.

45. Гуревич, Р. С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах : монографія / Р. С. Гуревич. — Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. — 410 с.

46. Дем'яненко, Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в історії вищої школи України (XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н.М. Дем'яненко ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. — К., 1999. — 40 с.

47. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>

48. Державний перелік професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах (2007 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1117-2007-%D0%BF>

49. Державний професійно-технічний навчальний заклад «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vvpusp.ho.ua/>

50. Державний стандарт професійно-технічної освіти з професії «Агент з організації туризму» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/category/navchaln-resursi/>

51. Державний стандарт професійно-технічної освіти з професії «Майстер ресторанного обслуговування» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nmcpto.cv.ua/index.php/metodychni-resursy/rozroblennia-proektiv-dspto>

52. Державний стандарт професійно-технічної освіти з професії «Офіціант» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nmcpto.cv.ua/index.php/metodychni-resursy/rozroblennia-proektiv-dspto>

53. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / С. У. Гончаренко [та ін.] ; за ред. Н. Г. Ничкало. — Хмельницький : ТУП, 2002. — 334 с.

54. Десятов, Т. М. Децентралізація управління в забезпеченні національної економіки кваліфікованими робітничими кадрами / Т. М. Десятов // Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності [Текст] : збірник наукових праць / [за заг. ред. І. А. Зязюна ; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України]. — К. ; Харків : НТУ «ХП», 2009. — С. 300-308.

55. Добровольська, В. А. Історія жіночої освіти Півдня України (1901–1910 рр.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / В. А. Добровольська ; Дніпропетр. нац. ун-т. — Д., 2006. — 20 с.

56. Довженко, І. В. Формування культури україномовного спілкування у майбутній професійній діяльності фахівців сфери обслуговування : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / І. В. Довженко ; Херсон. держ. ун-т. — Херсон, 2008. — 20 с.

57. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uazakon.com/big/text129/pg1.htm>

58. Донченко, Л. І. Підготовка соціально-педагогічних кадрів у вітчизняній теорії та практиці (20–30-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія

педагогіки» / Л. І. Донченко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2007. — 21 с.

59. Дубинчук, О. С. Професія і середня освіта (Педагогічні проблеми професійно-технічної освіти). — К. : Товариство «Знання» Української РСР, 1979. — 48 с.

60. Економічна енциклопедія : у 3 т. — Т. 3 / за ред. Б. Д. Гаврилишина. — Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. — 951 с.

61. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. — Київ : Юрінком Інтер, 2008. — 1036 с.

62. Єльнікова, Г. В. Модернізація професійного навчання персоналу в ринкових умовах [Електронний ресурс] // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / [редкол. : В. О. Радкевич (голова) та ін.]. ; Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. — К. : Педагогічна думка, 2012. — Вип. 1. — С. 19–27. — Режим доступу : [http://www.ipto.kiev.ua/images/files/zbirnik\\_naukovix\\_ptaz/modernizaciya/zbirnik\\_28\\_1\\_2011.pdf](http://www.ipto.kiev.ua/images/files/zbirnik_naukovix_ptaz/modernizaciya/zbirnik_28_1_2011.pdf)

63. Жорова, І. Я. Формування професійних здібностей майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. / І. Я. Жорова. — Херсон : Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів, 2007. — 218 с.

64. Зайченко, І. В. Історія педагогіки. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки : навчальний посібник. — К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. — 624 с.

65. Зайчук, В. О. Зміст і форми підготовки кадрів у профтехучилищах сільськогосподарського профілю в Україні (1969–1994 рр.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. О. Зайчук. — Івано-Франківськ : Український інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти, 1994. — 30 с.

66. Закатнов, Д. О. Особистісно орієнтована освіта як засіб модернізації професійно-технічної підготовки молоді / Д. О. Закатнов // Напрями реформування системи професійно-технічної освіти в умовах європейської інтеграції (досвід, аналіз, прогнози) : колективна монографія / В. М. Аніщенко, Д. О. Закатнов, С. І. Здіорук та ін. / За ред. В. А. Савченка. — К. : Педагогічна думка, 2012. — С. 89–112.

67. Закатнов, Д. О. Сучасні підходи до визначення якості професійної освіти // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. — К., 2011. — Т. 1 (1). — С. 81–91.

68. Зеер, Э. Ф. Психология профессий : учебное пособие для студентов вузов. — М. : Академический проект ; Фонд «Мир», 2005. — 336 с.

69. Зельман, Л. Н. Основні чинники розвитку професійно-технічної освіти сфери обслуговування в сучасних умовах // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень : зб. наук. пр. — Вип. 4 (7) / редкол : Р. С. Гуревич (голова) [та ін.] ; ВДПУ ім. М. Коцюбинського. — Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. — С. 39-41.

70. Зельман, Л. Н. Удосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування : метод. реком. / Л. Н. Зельман. — Львів, 2016. — 44 с.

71. Зельман, Л. Н. Вплив інноваційних навчальних технологій на розвиток професійно-технічної освіти в Україні // Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : збірник наукових праць. — Частина 1 / За редакцією М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. — Львів : ЛДУ БЖД, 2015. — С. 201–204.

72. Зельман, Л. Н. Історико-педагогічне дослідження в незалежній Україні // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 43 / Редкол. — Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. — С. 24–28.

73. Зельман, Л. Н. Історичні етапи розвитку професійно-технічних навчальних закладів України // Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих

робітників : зб. матеріалів Звітної науково-практичної конференції Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України [Текст], [25 лютого 2014]. — Львів : СПОЛОМ, 2014. — С. 57–59.

74. Зельман, Л. Н. Основні етапи розвитку професійно-технічної освіти // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2014. — № 2. — С. 205–217.

75. Зельман, Л. Н. Особливості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в сучасних умовах // Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 9-10 жовтня 2013 р. [Текст]. — Львів, 2013. — С. 90–92.

76. Зельман, Л. Н. Підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування в сучасних умовах // Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики, досвід, стратегії і перспективи : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ ; Ірпінь, 21 червня 2016 р. / за заг. ред. В. О. Радкевич, Л. М. Петренко ; Інститут професійно-технічної освіти НАПН України; Київський фінансово-економічний коледж Національного університету ДПС України. — Павлоград : ІМА-прес, 2016. — С. 34–37.

77. Зельман, Л. Н. Професійна підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування в нових соціально-економічних умовах // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 43 / Редкол. — Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. — С. 24–28.

78. Зельман, Л. Н. Професійні якості майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 37 / Редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. — Київ : Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. — С. 210–274.

79. Зельман, Л. Н. Розвиток професійно-технічної освіти в незалежній Україні // Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика (м. Хмельницький, 16–

17 жовтня 2015 р.). — Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. — С. 120–122.

80. Зельман, Л. Н. Розвиток професійно-технічної освіти сфери обслуговування в сучасних умовах // *The Unity of Science : International scientific professional periodical journal / publishing office Friend-richstrabe 10.* — Czech Republic — Prague, 2016, 2014. — С. 75–78.

81. Зельман, Л. Н. Розвиток системи професійно-технічної освіти в незалежній Україні // *Управління розвитком професійно-технічної освіти в регіоні [Текст] : матеріали педагогічних читань до 100-ліття від дня народження Г. К. Батракова (21 січня 2014 р. ; м. Львів) ; [упоряд. С. М. Вдович].* — Львів : СПОЛОМ, 2015. — С. 78–81.

82. Зельман, Л. Н. Розвиток системи професійно-технічної освіти України кін. ХХ – поч. ХХІ ст. // *Актуальні питання історії науки і техніки : матеріали 14-ї Всеукраїнської наукової конференції (м. Львів, 8–10 жовтня 2015 р.) / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК.* — Київ ; Львів, 2015. — С. 161–164.

83. Зельман, Л. Н. Розвиток системи професійно-технічної освіти України у 1969 – 1990 рр. // *Педагогіка і психологія професійної освіти.* — 2015. — № 4-5. — С. 160–172.

84. Зельман, Л. Н. Соціально-економічні та суспільно-політичні умови розвитку професійно-технічної освіти в Україні кін. ХХ – поч. ХХІ ст. // *Молодой ученый : ежемесечный научный журнал.* — Выпуск 20. — Казань, 2014. — С. 583–587.

85. Зельман, Л. Н. Умови розвитку системи професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування // *Проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : матеріали звітної науково-практичної конференції Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України «Психолого-педагогічне забезпечення підготовки робітничих кадрів», 4 березня 2015 р., м. Львів та науково-практичної конференції (у рамках*



Всеукраїнського фестивалю науки) «Підвищення якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах», 19 травня 2015 р., м. Львів. — Львів : СПОЛОМ, 2015. — С. 103–104.

86. Зіньковський, Ю. Ф. Робітнича професія – головна умова економічної розбудови Української держави // Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. праць : в 5 т. — Т. 4 : Професійна освіта і освіта дорослих. — К. : Педагогічна думка, 2012. — С. 19–26.

87. Зязюн, І. Я. Синергетичні параметри педагогіки як детермінанти креативного навчання / І. Я. Зязюн // Креативна педагогіка. — 2012. — № 5. — С. 7–13.

88. Ильина, Т. А. О применении системного подхода к вопросам организации обучения в зарубежной педагогике // Советская педагогика. — 1973. — № 3. — С. 127–136.

89. Інформаційно-аналітичні матеріали (професійно-технічна освіта) / Міністерство освіти і науки України. — К., 2015. — 43 с.

90. Камінецький, Я. Г. Організаційно-педагогічні засади підвищення ефективності управління системою професійно-технічної освіти // Молодь і ринок. — 2012. — № 11 (94). — С. 20–27.

91. Камінецький, Я. Г. Сучасний стан та актуальні проблеми розвитку професійно-технічної освіти України // Четвертий український педагогічний конгрес : збірник наукових праць конгресу. — Львів : Сполом, 2014. — С. 34–41.

92. Камінецький, Я. Г. Сучасні проблеми і перспективи управління розвитком професійної освіти і навчання в Україні очима науковця // Молодь і ринок. — 2010. — № 8 (66–67). — С. 28–32.

93. Каплун, А. В. Розвиток систем підготовки кваліфікованих робітників у Болгарії і Польщі (кінець XIX – XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. В. Каплун. — К. : Національна академія педагогічних наук України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих, 2011. — 44 с.

94. Карташова, Л. А. Інформаційно-освітнє середовище: IT-інновація для професійно-технічних навчальних закладів України // Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : збірник наукових праць. — Частина 1 / За ред. М. М. Козяра, Н. М. Ничкало. — Львів : ЛДУ БЖД, 2015. — С. 30–34.
95. Кваліфікація // Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. — С. 1037.
96. Кваліфікація // Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник. — Київ : Либідь, 1997. — С. 158.
97. Кваліфікований // Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. — С. 422.
98. Класифікатор професій ДК 003:2005 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://search.ligazakon.ua/1\\_doc2.nsf/link1/FIN19198.html](http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/FIN19198.html)
99. Класифікатор професій ДК 003:2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://hrliga.com/index.php?module=norm\\_base&op=view&id=433](http://hrliga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433)
100. Класифікатор професій ДК 003-95 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://search.ligazakon.ua/1\\_doc2.nsf/link1/FIN8153Z.html](http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/FIN8153Z.html)
101. Клим, Б. І. Проблеми реформування професійно-технічної освіти в сучасних умовах України // Четвертий український педагогічний конгрес : збірник наукових праць конгресу. — Львів : Сполом, 2014. — С. 90–100.
102. Кловак, Г. Т. Генеза підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XIX – XX століття) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Г.Т. Кловак ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2005. — 40 с.
103. Клос, Л. Є. Розвиток медичної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XVIII – 30-ті роки XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» /

Л. Є. Клос ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. — К., 2002. — 20 с.

104. Козяр, М. Використання ІКТ в інтерактивному навчанні майбутніх фахівців // Гуманітарна освіта і потреби ринку праці : монографія / за ред. Г. П. Васяновича, С. М. Вдович. — Київ : Педагогічна думка, 2012. — С. 107–121.

105. Конституція Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 07 жовтня 1977 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77>

106. Концепція професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення від 1 лютого 1996 р. № 150 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/150-96-%D0%BF>

107. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні // Професійно-технічна освіта. — 2004. — № 3. — С. 5–7.

108. Корбутяк, В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень : навчальний посібник / В. І. Корбутяк. — Рівне : НУВГП, 2010. — 176 с.

109. Корнетов, Г. Б. Цивилизационный подход к изучению всемирного историко-педагогического процесса / Г. Б. Корнетов ; Гос. акад. образования, Ин-т теорет. педагогики и междунар. исслед. в образовании. — М. : ИТП и МИО РАО, 1994. — 265 с.

110. Коробко, Л. І. Державне регулювання системи професійно-технічної освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління» / Л. І. Коробко ; Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2008. — 20 с.

111. Котляревська, Н. В. Формування художньо-творчих умінь майбутніх фахівців сфери послуг у позанавчальній діяльності вищого професійного училища : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. В. Котляревська : Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів. — Київ, 2010. — 284 с.

112. Коханко, О. М. Підготовка робітничих кадрів з середньою освітою в Україні (1969–2000 рр.) : монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. — Хмельницький : ХНУ, 2006. — 254 с.

113. Коханко, О. М. Становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітничих кадрів з середньою освітою в Україні (1969–1994 рр.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. М. Коханко. — К. : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1995. — 24 с.

114. Кравець, С. Г. Педагогічні основи формування змісту підготовки кваліфікованих робітників за інтегрованими професіями : посібник / С. Г. Кравець, Ю. І. Кравець, Н. П. Дерев'янку, О. Г. Оліферчук. — К. : ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2014. — 152 с.

115. Кравчук, Т. М. Педагогічна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання у вищих педагогічних навчальних закладах України (20–80 рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Т. М. Кравчук ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2004. — 20 с.

116. Кремень, В. Г. Інноваційні завдання сучасного етапу інформатизації освіти / В. Кремень, В. Биков // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 37 / Редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. — Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. — С. 3–15.

117. Кремень, В. Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення // Педагогіка і психологія. — 2012. — № 2. — С. 5–11.

118. Кузнецова, А. Г. Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография / А. Г. Кузнецова. — Хабаровск : Изд-во ХК ИППК ПК, 2001. — 152 с.

119. Кузьмина, Н. В. Системный подход в педагогических исследованиях / Н. В. Кузьмина // Методология педагогических исследований / ред. А. И. Пискунов, Г. В. Воробьев. — М. : НИИ ОП АПН СССР, 1980. — С. 82–117.

120. Кун, Т. Структура научных революций / Т. Кун ; [Перевод с английского И. З. Налетова] ; С вводной статьей и дополнениями 1969 г. — М. : Прогресс, 1977. — 300 с.

121. Курило, В. Критеріально-комплексний підхід до аналізу історико-педагогічної думки // Шлях освіти. — 1999. — № 3. — С. 41–44.

122. Кухарчук, П. М. Державно-громадське управління системою професійно-технічної освіти в Україні (регіональний аспект) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління» / П. М. Кухарчук ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2009. — 20 с.

123. Кушик, М. Л. Дидактичні основи фахової підготовки студентів у медичних навчальних закладах України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. Л. Кушик ; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. — Черкаси, 2009. — 20 с.

124. Литвин, А. В. Актуальність застосування цілісного підходу в сучасній професійній освіті / А. В. Литвин, Л. А. Руденко // Професійна освіта: проблеми і перспективи. — 2016. — Вип. 10. — С. 20–26.

125. Литвин, А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : на допомогу здобувачам наукового ступеня / А. В. Литвин. — Львів : СПОЛОМ, 2014. — 76 с.

126. Литвин, А. В. Науково-організаційні основи модернізації професійно-технічної (професійної) освіти України / А. В. Литвин, Л. А. Руденко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2014. — № 3. — С. 17–30.

127. Литвин, А. В. Організація навчально-виховного процесу у професійній школі із використанням ІКТ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://sci.ldubgd.edu.ua/handle/123456789/1312?show=full>

128. Лихачев, Б. Т. Введение в теорию и историю воспитательных ценностей. — Самара, 1997. — 84 с.

129. Лікарчук, І. Л. Професійно-технічна освіта України: історичний шлях

і шлях перспективи : монографія / І. Л. Лікарчук. — К. : Педагогіка, 1999. — 288 с.

130. Лікарчук, І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888–1998 роки) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. Л. Лікарчук ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. — К., 1999. — 36 с.

131. Лікарчук, І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888–1998 роки) : монографія / І. Л. Лікарчук. — К. : Вища школа, 1998. — 256 с.

132. Лоскутов, А. Ю. Введение в синергетику / А. Ю. Лоскутов, А. С. Михайлов. — М. : Наука, 1990. — 272 с.

133. Львівський професійний коледж готельно-туристичного та ресторанного сервісу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [www.lviv-prestige-school.com.ua/metodychna-robota/eksperimentalna-diyalnist](http://www.lviv-prestige-school.com.ua/metodychna-robota/eksperimentalna-diyalnist).

134. Малафіїк, І. В. Системний підхід у теорії і практиці навчання / І. В. Малафіїк. — Рівне : РДГУ, 2004. — 437 с.

135. Матійків, І. М. Психологічні умови формування професійної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. М. Матійків. — Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2008. — 22 с.

136. Матійків, І. М. Формування соціально-психологічних компетенцій майбутніх фахівців сфери обслуговування : психологічний практикум / І. М. Матійків. — Львів : Ліга-прес, 2007. — 226 с.

137. Методика розроблення Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій (2013 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0832-13>

138. Методичні рекомендації щодо запровадження Типових навчальних

планів та Типових програм професійно-технічного навчання для загальноосвітніх навчальних закладів та міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0177-93>

139. Методологічні засади педагогічного дослідження : монографія / авт. кол. : Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. ; за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. — 248 с.

140. Микитенко, О. С. Становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах (1954–1984 рр.) : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / О. С. Микитенко ; Національна академія педагогічних наук України ; Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих. — Київ, 2016. — 296 с.

141. Михайловська, Н. В. Науково-методичне забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів України (1921–1929 рр.) [Текст] : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Михайловська Наталія Владиліївна ; Український ін-т підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти. — К., 1997. — 290 с.

142. Моргулець, О. Б. Менеджмент у сфері послуг : навч. посіб. / Оксана Борисівна Моргулець. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 384 с.

143. Морнева, М. О. Імідж як складова професійної підготовки майбутніх фахівців сфери побутового обслуговування населення [Електронний ресурс] / М. О. Морнева, Л. М. Парамоненко. — Режим доступу : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1674/1/Morneva.pdf>

144. Навички для працевлаштування [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://siast.org.ua/uk/projects/sfep/news/pershe-zasidannya-naglyadovoyi-rady-proektu-navychky-dlya-pracevlashtuvannya>

145. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки: схвалено Указом Президента України 25 червня 2013 р. № 344/2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

146. Ничкало, Н. Г. Професійно-технічна освіта / Н. Г. Ничкало // Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень ; [заст. гол. ред. : О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко ; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва]. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 735–737.

147. Ничкало, Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України / Н. Г. Ничкало. — К. : Педагогічна думка, 2008. — 200 с.

148. Ніколаєнко, С. М. Інноваційний розвиток професійно-технічної освіти в Україні. — К. : Книга, 2007. — 232 с.

149. Ніколаєнко, С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України : монографія / С. М. Ніколаєнко. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — 419 с.

150. Норкіна, О. Ф. Гуманістично-зорієнтовані технології навчання дисциплін природничого циклу в загальноосвітній школі (кінець XX – початок XXI ст.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О.Ф. Норкіна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2004. — 20 с.

151. О дальнейшем развитии системы профессионально-технического образования и повышении ее роли в подготовке квалифицированных рабочих кадров : постановление ЦК КПСС и СМ СССР № 315, 12 апреля 1984 г. // Сборник постановлений правительства СССР. — 1984. — Отд. 1. — № 19. — Ст. 104.

152. О дальнейшем совершенствовании процесса обучения и воспитания учащихся системы профессионально-технического образования : постановление ЦК КПСС и СМ СССР № 793, 30 августа 1977 г. // Сборник постановлений правительства СССР. — 1977. — № 24. — Ст. 151.

153. О дальнейшем совершенствовании системы профессионально-технического образования : постановление ЦК КПСС и СМ УССР № 397, 23 июня 1972 г. // Сборник постановлений правительства СССР. — 1972. — № 12. — Ст. 67.

154. О мерах по дальнейшему улучшению подготовки



квалифицированных рабочих в учебных заведениях системы профессионально-технического образования : постановление ЦК КПСС и СМ СССР № 240, 2 апреля 1969 г. // Сборник постановлений правительства СССР. — 1969. — № 9. — Ст. 54.

155. О мерах по улучшению повышения квалификации руководящих работников и специалистов профессионально-технического образования : постановление СМ СССР № 1007, 10 декабря 1976 г. // Сборник постановлений правительства СРСР. — 1977. — № 2. — Ст. 10.

156. О мероприятиях по расширению обучения и устройству на работу в народное хозяйство молодежи, оканчивающей общеобразовательные школы в 1966 году : постановление ЦК КПСС и СМ СССР № 83, 2 февраля 1966 г. // Сборник постановлений правительства СССР. — 1966. — № 3. — Ст. 26.

157. О профессиональной ориентации молодежи : постановление Президиума ВЦСПС, бюро ЦК ВЛКСМ, коллегии Министерства просвещения СССР и Государственного комитета Совета Министров СССР по профтехобразованию 17 декабря 1969 г. // Профессионально-техническое образование в СССР (1917–1972 гг.). — Ленинград, 1972. — С. 995.

158. О совместной работе органов народного образования и профтехобразования по подготовке средних ПТУ к новому 1970–1971 учебному году : приказ МП РСФСР и председателя Государственного комитета Совета Министров РСФСР по профтехобразованию // Профессионально-техническое образование в СССР (1917–1972 гг.). — Ленинград, 1972. — С. 57.

159. Онищенко, В. Д. Науково-методологічні принципи формування професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників в умовах техніко-технологічних змін // Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників : матеріали Звітної науково-практичної конференції Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, 25 лютого 2014 р., м. Львів. — Львів : СПОЛОМ, 2014. — С. 20–24.

160. Основы законодательства Союза ССР і Союзних республик про працю (від 15 липня 1970 р. № 29) [Електронний ресурс]. — Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v8430400-88>

161. Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи // Радянська школа. — 1984. — № 6. — С. 3–26.

162. Основні напрями реформування професійно-технічної освіти : указ Президента України № 322/96 від 8 травня 1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322%2F96>

163. Основные направления перестройки высшего и среднего специального образования в стране // Сборник постановлений ЦК КПСС, Совета Министров СССР, ВЦСПС и ЦК ВЛКСМ. — Киев : Вища шк., 1987. — 263 с.

164. Основные направления реформы общеобразовательной и профессиональной школы : утвержд. постанов. ВС СССР № 13-XI, 12 апреля 1984 г. // Ведомости ВС СССР. — 1984. — № 16. — Ст. 237.

165. Основные направления реформы общеобразовательной и профессиональной школы : утвержд. постанов. ВС СССР № 13-XI, 12 апреля 1984 г. // Ведомости ВС СССР. — 1984. — № 16. — Ст. 237.

166. Павлов, Ю. О. Формування професійної компетентності фахівців ресторанного сервісу / Ю. О. Павлов. — К. : АЛВІЯ, 2013. — 417 с.

167. Падун, Н. О. Зміст та форми організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах України (1929–1940 рр.) : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. О. Падун ; АПН України. — К., 1993. — 255 с.

168. Пальчук, М. І. Професійний стандарт компетентності: професія «Кухар» : навчально-методичний посібник / М. І. Пальчук. — Сімферополь, 2013. — 312 с.

169. Петренко, Л. М. Професійна освіта і навчання в Україні: сучасні технології управління : методичний посібник / Л. М. Петренко, А. Р. Козак, С. П. Коваленко ; за ред. Л. М. Петренко. — Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2011. — 152 с.

170. Підготовка // Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. — С. 676.

171. Позняк, И. П. Организация и методика обучения в профтехучилищах

/ И. М. Позняк, В. В. Малашевич. — Минск : Высш. шк., 1975. — 383 с.

172. Положение о производственной практике учащихся городских профессионально-технических учебных заведений, подготавливающих квалифицированных рабочих для промышленности, транспорта, связи, торговли, общественного питания и отраслей, обслуживающих население : утвержд. приказом Госпрофобра СССР № 137, 12 октября 1982 г. ; согласов. с Госкомтрудом СССР и ВЦСПС // Бюллетень нормативных актов министерств и ведомств СССР. — 1983. — № 2. — С. 25–35.

173. Положение о профессионально-технических учебных заведениях СССР : утвержд. пост. СМ СССР № 296, 11 апреля 1980 г. // Сборник постановлений правительства СРСР. — 1980. — № 11. — Ст. 77.

174. Положення про організацію навчально-виробничого процесу професійно-технічних навчальних закладів № 460/2900 від 16 липня 1998 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0460-98/page>

175. Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту): затверджене постановою КМУ від 20 січня 1998 р. № 65 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/65-98-%D0%BF>

176. Положення про ступеневу професійно-технічну освіту : постанова КМУ № 956 від 3 червня 1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/956-99-%D0%BF>

177. Попова, Т. І. Педагогічні умови організації виробничої практики у професійно-технічних училищах швейного профілю в Україні (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Т. І. Попова ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2007. — 21 с.

178. Принципы разработки учебно-программной документации для подготовки квалифицированных рабочих в учебных заведениях профессионально-технического образования / [А. Кодитек, Т. Леонидова, П. Лоренц и др.]. — М. : Высш. шк., 1983. — 263 с.

179. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань професійно-технічної освіти : закон України від 04 листопада 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1158-15>

180. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про освіту» : Закон України № 100а/96-ВР від 23.03.96 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/100/96-%D0%B2%D1%80>

181. Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю : Закон України № 2150-IV від 4 листопада 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2150-15>

182. Про затвердження Державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : постанова № 1117 від 11 вересня 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1117-2007-%D0%BF/page>

183. Про затвердження Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки : постанова КМУ № 495 від 13 квітня 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/495-2011-%D0%BF>

184. Про затвердження змін до Порядку надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних : наказ № 514 від 22 серпня 2012 р. Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1551-12>

185. Про затвердження змін до Порядку та строків надання дотації роботодавцю для забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем : наказ № 415 від 7 липня 2012 р. Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/RE14917.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE14917.html)

186. Про затвердження Комплексних заходів щодо формування

ступеневої професійно-технічної освіти, спеціалізації та перепрофілювання професійно-технічних навчальних закладів : постанова КМУ № 481 від 2 квітня 1998 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/481-98-%D0%BF>

187. Про затвердження обсягів державного замовлення на підготовку робітничих кадрів і молодших спеціалістів у 2015 році для професійно-технічних навчальних закладів та навчальних закладів інших типів, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України : наказ МОН України № 733 від 10.07.2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/profesijno-texnichna/obsyagi-derzhavnogo-zamovlennya-2015.html>

188. Про затвердження Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах : наказ МОН України № 419 від 30.05.2006 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0711-06>

189. Про затвердження Положення про організацію навчально-виробничого процесу в професійно-технічних навчальних закладах : наказ МОН України наказ Міністерства освіти України №181 від 18.05.1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [\[http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/REG2900.html\]](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG2900.html)

190. Про затвердження Порядку надання робочих місць для проходження учнями, слухачами професійно-технічних навчальних закладів виробничого навчання та виробничої практики : постанова № 922 від 7 червня 1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/992-99-%D0%BF>

191. Про затвердження Порядку працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів : постанова № 784 КМ України від 27 серпня 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/784-2010-%D0%BF>

192. Про затвердження Типових навчальних планів та Типових програм професійно-технічного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів : наказ МОН України № 904 від 23.09.2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/360>

193. Про затвердження Типового статуту державного професійного навчально-виховного закладу України : наказ Міністерства освіти України № 426 від 29.11.93 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0179-93>

194. Про затвердження Типової базисної структури навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : наказ № 947 від 13.10.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/proftech/9482/>

195. Про заходи з удосконалення підготовки, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, системи освіти та професійно-технічної освіти і поліпшення умов їх праці та побуту : постанова Верховної Ради СРСР № 316 від 12 квітня 1984 р. // Про реформу загальноосвітньої школи : зб. док. і матеріалів / пер. з рос. — К. : Політвидав України, 1984. — С. 19–23.

196. Про заходи по розширенню навчання і влаштуванню на роботу в народне господарство молоді, яка закінчує загальноосвітні школи Української РСР у 1966 році : постанова ЦК КПУ і РМ УРСР № 206 від 4 березня 1966 р. // Збірник постанов і розпоряджень УРСР. — 1966. — № 3. — Ст. 31.

197. Про ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти : постанова КМУ № 200 від 12 лютого 1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/200-96-%D0%BF/ed19960212>

198. Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2010–2011 навчальний рік : лист МОН України № 1/9-543 від 10.08.2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://ru.osvita.ua/legislation/Ser\\_osv/8711/](http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/8711/)

199. Про навчальні плани професійно-технічних навчальних закладів на 2010–2011 навчальний рік : лист МОН України № 1/9-558 від 13.08.2010

[Електронний ресурс]. — Режим доступу :  
<http://ru.osvita.ua/legislation/proftech/8737/>

200. Про народну освіту : закон УРСР № 2778–VIII від 28 червня 1974 р. // Відомості ВР УРСР. — 1974. — № 28. — Ст. 233.

201. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України № 347/2002 від 17 квітня 2002 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

202. Про організацію і структуру управління загальноосвітньою і професійно-технічною освітою в Українській РСР: постанова РМ Української РСР № 194 від 22 липня 1988 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/KP880194.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP880194.html)

203. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 (зі змінами Верховної Ради УРСР, 1991, № 34) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

204. Про основні напрями реформування професійно-технічної освіти в Україні : Указ Президента України N 322/96 від 8 травня 1996 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322/96>

205. Про поліпшення навчально-виховної роботи в загальноосвітніх та професійно-технічних закладах і завдання щодо реалізації рекомендацій парламентських слухань «Про стан освіти в Україні» : постанова N 72/95-ВР від 17 лютого 1995 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/72/95-%D0%B2%D1%80>

206. Про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів : постанова КМ України № 228 від 5 квітня 1994 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/228-94-%D0%BF>

207. Про Програму зайнятості населення на 1997–2000 роки : постанова Кабінету Міністрів України № 1591 від 31 грудня 1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

208. Про професійно-технічну освіту : Закон України № 103/98-ВР від 10 лютого 1998 р. // Професійно-технічна освіта. — 1998. — № 1. — С. 2–12.

209. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення» : постанова Верховної Ради України № 1493-VIII від 7 вересня 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1493-19>

210. Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні : постанова ВР України № 699-IV від 3 квітня 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/699-iv>

211. Про стан народної освіти та заходи по дальшому вдосконаленню загальної середньої, професійно-технічної, середньої спеціальної та вищої освіти в СРСР : постанова ВР СРСР № 4535-VIII від 19 липня 1973 р. // Відомості ВР СРСР. — 1973. — № 30. — Ст. 391.

212. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки : указ Президента України № 45/2012 від 1 лютого 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/45/2012>

213. Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки : розпорядження КМ України № 396-р від 12 липня 2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/396-2006-%D1%80>

214. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки : розпорядження № 1723-р від 27 серпня 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1723-2010-%D1%80>

215. Про схвалення методичних рекомендацій щодо формування регіонального замовлення на підготовку фахівців та робітничих кадрів : розпорядження КМ України № 994-р від 14 грудня 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249614493>.



216. Про схвалення плану заходів, спрямованих на задоволення потреби ринку праці у кваліфікованих робітничих кадрах : розпорядження КМ України № 886-р від 17 жовтня 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/886-2007-%D1%80>

217. Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти : постанова Кабінету Міністрів України № 1238 від 16 листопада 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/1238-2011-%D0%BF>

218. Про формування обсягів державного замовлення на підготовку робітничих кадрів у професійно-технічних навчальних закладах Міністерства освіти і науки України : наказ Міністерства освіти і науки України № 373 від 16 травня 2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/basezt/ua-dmtfvr.htm>

219. Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації : закон України № 5499-VI від 20 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5499-17>

220. Програма зайнятості населення на 1997–2000 рр. : постанова КМ України № 1591 від 31 грудня 1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1591-96-%D0%BF>

221. Програми для старшої школи для 10-11-х класів (рівень стандарту) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational\\_programs/1349869542/](http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869542/)

222. Прокопів, Л. М. Навчально-виховна робота з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України (друга половина ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. М. Прокопів ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2006. — 19 с.

223. Прокопович, Ф. Про метод писання історії і про листи // Прокопович, Ф. Філософські твори : В 3 т. / Переклад з лат. — К. : Наукова думка, 1979. — Т. 1 : Про риторичне мистецтво. Різні сентенції. — С. 336–366.

224. Професійна освіта // Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник. — Київ : Либідь, 1997. — С. 274–275.

225. Професійний // Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. — С. 995.

226. Професійно-технічна освіта // Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник. — Київ : Либідь, 1997. — С. 275.

227. Професійно-технічна освіта : аналітично-статистичні матеріали за 1992–1998 роки / Міністерство освіти України ; Упорядник М. М. Берізко. — К. : ВВП «Компас», 1988. — 48 с.

228. Професійно-технічна освіта Львівщини : інформаційно-статистичні матеріали за результатами роботи 2016–2017 н. р. — Львів, 2017. — 47 с.

229. Професійно-технічна освіта незалежної України у 1991–2013 роках: головні події, формування нормативно-правової бази, статистика : матеріали Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України [Електронний ресурс]. —

Режим доступу :  
[http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=78AFC9DA9146D4AC086B8B147A16571B?art\\_id=59227&cat\\_id=44731](http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=78AFC9DA9146D4AC086B8B147A16571B?art_id=59227&cat_id=44731)

230. Професійно-технічна освіта України у 1991–2011 роках [перелік головних подій розвитку, проблемні питання, інформаційно-аналітичні, статистичні матеріали] : матеріали Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу :  
<http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/doccatalog/list?currDir=59226>

231. Професійно-технічні навчальні заклади // Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник. — Київ : Либідь, 1997. — С. 275.

232. Професіонал // Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. — С. 995.

233. Професія // Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. — С. 995.

234. Профессиональная педагогика : учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям / Под ред. С. Я. Батышева, А. М. Новикова. — Издание 3-е, переработанное. — М. : Изд-во ЭГВЕС, 2009. — 456 с.

235. Профессионально-техническое образование в СССР (1917–1972 гг.). — Ленинград, 1972. — 57 с.

236. Профтехосвіта України ХХ століття: енциклопед. вид. / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти; упоряд. : Н. Ничкало, І. Лікарчук, Н. Падун [та ін.] ; наук. рада : В. Кремень (голова), А. Гуржій, С. Дорогунцов [та ін.]. — К. : АртЕк, 2004. — 872 с.

237. Пузанов, М. Ф. Нариси історії професійно-технічної освіти в Українській РСР / М. Ф. Пузанов, Г. І. Терещенко. — К. : Вища школа, 1980. — 232 с.

238. Радіонова, Н. М. Стан та перспективи розвитку системи професійної підготовки кваліфікованих робітників // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. — 2013. — № 3 (56). — С. 130–137.

239. Радкевич, В. О. Принципи модернізації професійно-технічної освіти // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / [редкол. : В. О. Радкевич (голова) та ін.] ; Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. — К. : Педагогічна думка, 2011. — Вип. 1. — С. 7–23 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.ipto.kiev.ua/images/files/zbirnik\\_naukovix\\_ptaz/modernizaciya/zbirnik\\_28\\_1\\_2011.pdf](http://www.ipto.kiev.ua/images/files/zbirnik_naukovix_ptaz/modernizaciya/zbirnik_28_1_2011.pdf)

240. Рибаченко, Л. І. Підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України (1946–2000 рр.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня

канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. І. Рибаченко ; Луган. держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2001. — 20 с.

241. Робітник // Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. — С. 1037.

242. Робітник // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980 рр.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/robitnyk>

243. Руденко, Л. А. Історичні аспекти професійної підготовки фахівців сфери обслуговування / Л. А. Руденко, А. В. Литвин // Актуальні питання історії науки і техніки : матеріали 14-ї Всеукраїнської наукової конференції (м. Львів, 8–10 жовтня 2015 р.) / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. — Київ ; Львів, 2015. — С. 363–167.

244. Руденко, Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : монографія / Лариса Анатоліївна Руденко. — Львів : Піраміда, 2015. — 342 с.

245. Савченко, В. А. Механізм формування державного замовлення на підготовку фахівців і робітників [Електронний ресурс] / В. А. Савченко // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. — 2014. — № 1. — С. 83–88. — Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp\\_2014\\_1\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_1_12)

246. Сараєва, С. О. Підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування до професійної взаємодії як дидактична проблема [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://ito.vspu.net/upload/zbirniku/imad/z\\_30/r3/pidgotovka\\_kvalifikovanuh\\_robitniki\\_v.pdf](http://ito.vspu.net/upload/zbirniku/imad/z_30/r3/pidgotovka_kvalifikovanuh_robitniki_v.pdf)

247. Сборник материалов по учебно-методической работе в профессионально-технических учебных заведениях / Гос. ком. СССР по проф.-техн. образованию. — М. : Высш. шк., 1980. — 296 с.

248. Сборник материалов по учебно-методической работе в учебных заведениях профессионально-технического образования / Госкомитет СМ СССР по ПТО. — М. : Высш. шк., 1971. — 312 с.

249. Сборник основных законодательных, инструктивных и нормативных материалов по работе с кадрами в государственной системе профессионально-технического образования / Гос. ком. СССР по проф.-техн. образованию. — М. : Высш. шк, 1983. — 160 с.

250. Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. — М. : Высшая школа, 1978. — 25 с.

251. Селецький, А. В. Історико-філософський аналіз тенденцій розвитку системи професійно-технічної освіти за часів незалежності України // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / [редкол. : В. О. Радкевич (голова) та ін.] ; Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. — К. : «НВП Поліграфсервіс», 2014. — Вип. 4. — С. 38–50 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.ipto.kiev.ua/images/files/zbirnik\\_naukovix\\_ptaz/modernizaciya/zbirnik\\_28\\_1\\_2011.pdf](http://www.ipto.kiev.ua/images/files/zbirnik_naukovix_ptaz/modernizaciya/zbirnik_28_1_2011.pdf)

252. Синергетика // Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. — С. 1123.

253. Сікірницька, І. А. Перспективи розвитку сфери послуг в Україні [Електронний ресурс] / І. А. Сікірницька, С. С. Кучерук // Інноваційна економіка : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. — 2013. — № 5 [43]. — С. 164–165. — Режим доступу : [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/inek\\_2013\\_5\\_43.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/inek_2013_5_43.pdf)

254. Сікорський, П. І. Професійна освіта у контексті проекту Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. // Управління розвитком професійно-технічної освіти в регіоні [Текст] : матеріали педагогічних читань до

100-ліття від дня народження Г. К. Батракова (21 січня 2014 .; м. Львів) ; [упоряд. С. М. Вдович]. — Львів : СПОЛОМ, 2015. — С. 68–72.

255. Скульська, В. Розробка навчальних планів та програм для професійного навчання кваліфікованих робітників у сучасних умовах // Сучасні стандарти професійно-технічної освіти : зб. мат. конф. / За заг. ред. В. О. Радкевич. — К. : Наук. світ, 2008. — С. 157–164.

256. Словник термінів з професійної освіти / авт. кол. за ред. О. І. Шапран. — Переяслав-Хмельницький : «Видавництво КСВ», 2013. — 276 с.

257. Смирнов, И. П. Базовые принципы модернизации начального профессионального образования / И. П. Смирнов, В. А. Поляков, Е. В. Ткаченко. — М. : Изд-во Аспект, 2004. — 14 с.

258. Смолин, Н. В. Поєднання професійного навчання з виробничою працею в закладах професійно-технічної освіти України (1959–1991 рр.) : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. В. Смолин ; Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. — К., 2012. — 341 с.

259. Соловьев, Н. П. Новый этап в развитии системы профессионально-технического образования (основные направления развития советской профтехшколы в 1966–1979 гг.): Профпедагогика. — М. : Высш. школа, 1980. — 239 с.

260. Стойчик, Т. І. Підготовка робітників гірничого профілю в умовах професійно-технічного навчального закладу : методичні рекомендації / за наук. ред. Л. М. Сергєєвої. — Дніпропетровськ : Журфонд, 2014. — 85 с.

261. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» : схвалена указом Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

262. Сугаков, В. Й. Основы синергетики. — К. : Обереги, 2001. — 287 с.

263. Сухомлинська, О. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці» // Шлях освіти. — 2005. — № 4. — С. 43–47.

264. Сухомлинська, О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні // Шлях освіти. — 1999. — № 1. — С. 45–47.

265. Сфера обслуговування // Словопедія : Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/38/53409/384661.html>

266. Термінологічний словник з курсу «Педагогіка» : навчально-методичний посібник / за ред. В. І. Старости. — Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. — 144 с.

267. Тернопільське вище професійне училище сфери послуг та туризму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tvpu.adr.com.ua>

268. Тимчасовий державний перелік професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/KP980450.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP980450.html)

269. Тимченко, А. А. Основні методи, принципи та етапи технології історико-педагогічного дослідження / А. А. Тимченко, Є. С. Задоя [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://конференция.com.ua/pages/view/557>

270. Типова базисна структура навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : наказ МОН України № 947 від 13.10.2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/proftech/9482/>

271. Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня : затверджені наказом Міністерства освіти і науки України № 834 від 27.08.2010 р., зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України № 657 від 29.05.2014 р. та № 855 від 07.08.2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/often-requested/curricula/>

272. Типовые профессионально-квалификационные характеристики и методология их разработки (для ведущих рабочих профессий народного хозяйства). — М. : Высш. шк., 1975. — 290 с.

273. Типовые учебные программы для работников промышленности и других отраслей. — М. : Правда, 1972. — 143 с.

274. Троицкий, Ю. Историческая компаративистика: эпистемология и дискурс / Юрий Троицкий // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной

истории / Российская академия наук. Институт всеобщей истории. Центр интеллектуальной истории. — М. : Красанд, 2010. — Вып. 30. — С. 26–32.

275. Тюпа, В. И. Историческая реальность и проблемы современной компаративистики / В. И. Тюпа. — М. : РГГУ, 2002. — 76 с.

276. Утюж, І. Г. Цивілізаційна парадигма освіти: теоретико-методологічний аспект / І. Г. Утюж // Гуманітарний вісник ЗДІА. — 2009. — Вип. 38. — С. 60–66.

277. Фазан, В. В. Вивчення педагогіки у вищих навчальних духовних закладах України (поч. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. В. Фазан ; Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. — Полтава, 2009. — 20 с.

278. Формування професійної компетенції фахівця сфери послуг і туризму : навчально-методичний посібник / за ред. В. Т. Лозовецької. — К. : Педагогічна думка, 2010. — 134 с.

279. Хайнце, К. Учебный процесс в профессионально-технических учебных заведениях: Профпедагогика / К. Хайнце, Е. Бейтер, Г. Симон и др. — М. : Высш. шк., 1985. — 224 с.

280. Хакен, Г. Синергетика. — М. : Мир, 1980. — 406 с.

281. Харламов, М. І. Розвиток професійно-технічної освіти в УСРР у 1921–1929 рр. : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / М. І. Харламов ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Х., 2011. — 20 с.

282. Шабанова, Ю. О. Системний підхід у вищій школі : підруч. для студ. Магістратури / Ю. О. Шабанова ; М-во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун-т. — Д. : НГУ, 2014. — 120 с.

283. Шаховалов, Н. Н. Интернет-технологии в туризме : учебное пособие / Н. Н. Шаховалов. — Барнаул : АлтГАКИ, 2007. — 251 с.

284. Шкодин, М. М. Подготовка квалифицированных рабочих в средних ПТУ: Вопросы теории и практики. — Москва : Педагогика, 1980. — 86 с.



285. Шпак, В. П. Значення джерельної бази в методології історико-педагогічного дослідження // Педагогічний дискурс. — 2005. — Вип. 4. — С. 768–771.

286. Шумська, О. О. Естетична підготовка майбутніх учителів у Харківському університеті (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. О. Шумська ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2007. — 22 с.

287. Щербак, О. І. Зміст і форми підготовки майстрів виробничого навчання в індустріально-педагогічних технікумах України (1967–1994 рр.) : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Щербак Ольга Іванівна ; АПН України. — К., 1995. — 316 с.

288. Щербак, О. І. Професійно-педагогічна освіта: теорія і практика : монографія / О. І. Щербак ; за ред. Н. Г. Ничкало. — К. : Наук. світ, 2010. — 297 с.

289. Энциклопедия профессионального образования : В 3-х томах / Под ред. С. Я. Батышева. — М. : АПО, 1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.anovikov.ru/dict/epo.pdf>

290. Юдин, Э. Г. Методология. Системность. Деятельность. — М. : Эдиториал УРСС, 1997. — 444 с.

291. Юдина, Н. П. Современные подходы к исследованию историко-педагогического процесса в свете тенденций постнеклассической рациональности / Н. П. Юдина. — Хабаровск, 2001. — 110 с.

292. Ягупов, В. В. Розвиток інформаційно-аналітичної компетентності педагогічних працівників ПТНЗ: теорія і практика : монографія / В. В. Ягупов, Н. О. Величко, І. В. Гириловська, А. Г. Гуралюк, Д. О. Закатнов, Л. А. Майборода, В. В. Паржницький. — К. : ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2014. — 176 с.

293. XXV съезд Коммунистической партии Советского Союза, 24 февраля – 5 марта 1976 года : стенографический отчет : в 3 т. — М. : Политиздат, 1976. — Т. 2. — 599 с.

294. Baldwin, P. Comparing and generalizing: why all history is comparative, yet no history is sociology / Peter Baldwin // Comparison and history. Europe in Cross-National perspective / Ed. by Deborah Cohen, Maura O'Conner. — N.Y.; L. : Routledge, 2004. — P. 1–22.

295. Cohen, D. Comparative history: buyer beware / Deborah Cohen // Comparison and history. Europe in CrossNational perspective / Ed. by Deborah Cohen, Maura O'Conner. — N.Y.; L. : Routledge, 2004. — P. 57–69.

296. Haupt, H.-G. Comparative history: methods, aims, problems / Heinz-Gerhard Haupt, Jürgen Kocka // Comparison and History. Europe in Cross-National perspective / Ed. by Deborah Cohen, Maura O'Conner. — N.Y. ; L. : Routledge, 2004. — P. 23–39.

297. Neil, M. W. An operational and systems approach to research tegy in educational technology // Aspects of educational technology. — 1970. — Vol. 111. — P. L.

298. Rostow, W. W. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto / Walt Whitman Rostow. — Cambridge : Cambridge University Press, 1990. — 272 p.

**Матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади  
та управління України (далі – ЦДАВО України)**

**Ф. 2 Кабінет Міністрів України. 1918–1995 рр.**

**оп. 9**

299. Спр. 9346. Листування з РМ Союзу РСР, міністерствами та центральними установами СРСР і УРСР про роботу Головного управління при РМ Української РСР, 272 арк.

**оп. 13**

300. Спр. 1669. Матеріали по контролю виконання постанов РМ УРСР з питань ПТО в Українській РСР, 35 арк.

301. Спр. 8719. Листування з РМ СРСР, союзними, республіканськими та обласними організаціями про роботу Державного комітету РМ УРСР по професійно-технічній освіті, т. 1, 242 арк.

**оп. 14**

302. Спр. 5251. Листування з союзними, республіканськими і обласними організаціями про роботу Державного комітету УРСР по професійно-технічній освіті та його учбових закладів, 306 арк.

303. Спр. 6065. Листування з союзними, республіканськими і обласними організаціями про капітальне будівництво об'єктів Державного комітету УРСР по професійно-технічній освіті, 278 арк.

304. Спр. 6067. Листування з союзними, республіканськими і обласними організаціями про роботу Державного комітету УРСР по професійно-технічній освіті та його учбових закладів, 323 арк.

**Ф. 572 Державний Комітет України з легкої і текстильної промисловості, м. Київ. 1932–1995 рр.**

**оп. 4**

305. Спр. 2033. Сводные статистические отчёты Министерства и статистические отчёты промышленных объединений о подготовке и повышении квалификации рабочих за 1980 г., 79 арк.

**Ф. 4609 Державний Комітет УРСР по професійно-технічній освіті, м. Київ. 1940–1988 рр.**

**оп. 1**

306. Спр. 697. Справка о выполнении плана подготовки квалифицированных рабочих облуправлениями профессионально технического образования в 1962 г., 32 арк.

307. Спр. 499. Сводный статистический отчет Главпрофтехобразования о сети ПТУ и контингенте учащихся системы ПТО за 1960 г., 16 арк.

308. Спр. 915. Статистические отчёты облуправлений профессионально-технического образования об итогах учебной работы городских и технических

профессионально-технических училищ за 1969/70 учебный год (Одесское – Тернопольское), т. 5, 122 арк.

309. Спр. 1304. Статистические отчёты облуправлений профессионально-технического образования об итогах учебной работы городских, технических и вечерних (сменных) отделений (Одесское – Черновицкое), т. 3, 217 арк.

310. Спр. 1576. Приказы №№ 1–65 Председателя Госкомитета по основной деятельности, т. 1 (3 янв. – 31 марта), 168 арк.

311. Спр. 1676. Справки, докладные записки о проверке профтехучилищ по улучшению подготовки квалифицированных рабочих, производственной практики, состоянии учебно-воспитательной работы и другим вопросам, 217 арк.

312. Спр. 1750. Статистические отчёты облуправлений профессионально-технического образования об итогах учебной работы технических училищ (Винницкое – Киевское), т. 1, 200 арк.

313. Спр. 1825. Решения коллегии Госкомитета СССР (относящиеся к деятельности Госкомитета УССР), 8 янв. – 24 дек. 1981 г., 178 арк.

314. Спр. 1830. Приказы с № 252 по № 279 Председателя Госкомитета по основной деятельности (6 августа – 31 августа 1981 г.), 199 арк.

315. Спр. 1831. Приказы с № 280 по № 358 Председателя Госкомитета по основной деятельности (1 сент. – 30 ноября 1981 г.), 214 арк.

316. Спр. 2049. Сводный статистический отчёт Госкомитета о числе училищ и численности учащихся и работников в них на 1 января 1984 г., о численности и движении учащихся по типам училищ, 51 арк.

317. Спр. 2123. Статистические отчёты Госкомитета о численности училищ и численности учащихся и работников в них на 1 января 1985 г., о численности и движении учащихся по типам училищ, 52 арк.

### **Матеріали Державного архіву Львівської області**

**(Держархів Львівської обл.)**

**Ф. Р–834 Львівське міжобласне управління трудових резервів  
Головного управління трудових резервів СРСР Львівської області (з 1959 р.**

– Львівське міжобласне управління професійно-технічної освіти). 1944–1980 рр.

**оп. 1**

318. Спр. 385. Отчет о политико-массовой и культурно-воспитательной работе ТУ № 7 (швейников) за 1968–1969 учебный год, 11 арк.

319. Спр. 548. Отчет об итогах учебной работы по техническому училищу № 13 г. Львова за 1968–1969 учебный год, 44 арк.

## ДОДАТКИ

### Додаток А

#### Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників ВИПУСК 65. Торгівля та громадське харчування

1. Керівники

2. Професіонали

3. Фахівці

4. Технічні службовці

5. Робітники

Робітники:

Бармен

Буфетник

Виробник харчових напівфабрикатів

Готувач молочних коктейлів

Готувач напоїв

Електромеханік торговельного та холодильного обладнання

Кіоскер

Комплектувальник товарів

Кондитер

Кухар

Кухар дитячого харчування

Кухонний робітник

Мийник посуду

Офіціант

Пекар

Приймальник товарів

Продавець з лотка

Продавець непродовольчих товарів

Продавець непродовольчих товарів (на ринку)

Продавець продовольчих товарів

Продавець продовольчих товарів (на ринку)

Рубач м'яса на ринку

Шеф-кухар

## Додаток Б

### Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників

#### ВИПУСК 65. Торгівля та громадське харчування

#### Торгівля та громадське харчування

#### Робітники

#### Кондитер

#### 3-й розряд.

**Завдання й обов'язки.** Готує прості масові торти, тістечка та інші поштучні кондитерські та хлібобулочні вироби з нанесенням трафаретного малюнка за еталоном однією фарбою або з нескладним поєднанням фарб із різних видів сировини (борошняної, сирної маси або морозива). Виготовляє різні види тіста, кремів, начинок, фаршів; готує напівфабрикати, штампує, формує та викладає вироби на листи. Оздоблює вироби помадкою, марципаном, шоколадом, кремом тощо. Передає на гартування вироби з морозива. Випікає (смажить) вироби. Визначає готовність тістових заготовок до випікання, садить їх у піч або у варильні (пекарські) шафи, стежить за процесом випікання, закінченням випікання (варіння) виробів, виймає їх, охолоджує.

**Повинен знати:** асортимент, рецептури і технологію виготовлення простих тортів, тістечок, поштучних кондитерських і хлібобулочних виробів масового попиту, включаючи заміс тіста і виготовлення кремів, начинок, вимоги до їх якості; гатунок борошна, його хлібопекарські якості; способи і прийоми оформлення виробів, техніку нанесення трафаретного малюнка за еталоном однією фарбою або з нескладним поєднанням фарб; техніку і способи оздоблення виробів помадкою, марципаном, шоколадом, кремом; режим і тривалість випікання (смаження) виробів; правила експлуатації відповідних видів технологічного обладнання, виробничого інвентарю, інструменту, ваговимірювальних приладів, посуду, їх призначення та використання в технологічному процесі; правила роботи підприємств громадського харчування; санітарні правила для підприємств громадського харчування; основи



раціональної організації робочих місць; правила і норми охорони праці, протипожежного захисту, виробничої санітарії й особистої гігієни.

**Кваліфікаційні вимоги.** Повна або базова загальна середня освіта. Професійно-технічна освіта або одержання професії безпосередньо на виробництві. Без вимог до стажу роботи.

**Приклади робіт.** Виготовлення різних видів тіста; нанесення трафаретного малюнка за еталоном однією фарбою або з нескладним поєднанням фарб із різних видів сировини; випікання (смаження) виробів, визначення їх готовності.

#### **4-й розряд.**

**Завдання й обов'язки.** Виготовляє різноманітні кекси, рулети, печиво вищого гатунку роздрібного асортименту, торти і тістечка з різноманітної сировини (борошняного тіста, сирної маси, морозива) зі складним багатокольоровим візерунком, з роздільним розміщенням дрібних та середніх деталей малюнка та з різними традиційними переходами тонів. Здійснює фігурне нарізування випечених напівфабрикатів, формує, виготовляє деталі малюнка, оздоблень для тортів із шоколаду, крему, бізе. Підбирає крем за кольорами, наносить малюнок. Складає малюнок із різних дрібних та середніх деталей. Візуально перевіряє суміщення кольорових елементів і деталей малюнка, а також ваги готових тортів і тістечок.

**Повинен знати:** асортимент, рецептури, технологію і режими виготовлення кексів, рулетів, печива, складних видів тортів і тістечок; способи і техніку нанесення складного багатокольорового малюнка; способи і техніку складання малюнка; види сировини, що використовується для виготовлення кондитерських виробів; правила експлуатації відповідних видів технологічного обладнання, виробничого інвентарю, інструменту, ваговимірювальних приладів, посуду, їх призначення та використання в технологічному процесі; правила і норми охорони праці, протипожежного захисту, виробничої санітарії та особистої гігієни.

**Кваліфікаційні вимоги.** Повна або базова загальна середня освіта. Професійно-технічна освіта з присвоєнням кваліфікації «кваліфікований робітник» за професією кондитера 4 розряду без вимог до стажу роботи або підвищення кваліфікації і стаж роботи за професією кондитера 3 розряду не менше 1 року та кваліфікаційна атестація на виробництві з присвоєнням 4 розряду.

**Приклади робіт.** Виготовлення, фарбування, розташування малюнків на кондитерських виробах; порціювання, нанесення візерунку; перевіряння ваги кондитерських виробів.

### **5-й розряд.**

**Завдання й обов'язки.** Виготовляє високохудожні, оригінальні, фігурні, національні торти, торти на замовлення, набори цукерок, тістечка за спеціально розробленими фірмовими рецептурами. Підготовляє і формує складнофігурні тістові заготовки. Здійснює складне художнє оздоблення виробів. Складає малюнок з різних дрібних та середніх деталей. Готує і перевіряє якість сировини, начинок, оздоблювальних напівфабрикатів і матеріалів. Підбирає оздоблювальні матеріали за кольором, формою, розмірами. Розробляє рецептури і технології виготовлення фірмових тортів та тістечок.

**Повинен знати:** асортимент, рецептури, технологію виготовлення високохудожніх, оригінальних, фігурних, національних тортів, тортів на замовлення; тістечок, наборів цукерок; правила і прийоми розроблення рецептур виробів із випечених, оздоблювальних напівфабрикатів; технологію виготовлення кремів, сиропів, інших оздоблювальних напівфабрикатів; способи і прийоми художнього оздоблення виробів; правила експлуатації відповідних видів технологічного обладнання, виробничого інвентарю, інструменту, ваговимірювальних приладів, посуду, їх призначення та використання в технологічному процесі; правила і норми охорони праці, протипожежного захисту, виробничої санітарії та особистої гігієни.

**Кваліфікаційні вимоги.** Вища освіта (молодший спеціаліст) за напрямом підготовки «Харчова технологія та інженерія» (спеціальність «Технологія харчування») чи професійно-технічна освіта з присвоєнням кваліфікації «кваліфікований робітник» за професією кондитера 5 розряду без вимог до стажу роботи або підвищення кваліфікації і стаж роботи за професією кондитера 4 розряду не менше 2 років та кваліфікаційна атестація на виробництві з присвоєнням 5 розряду.

## Додаток В

### Державний стандарт професійно-технічної освіти

ДСПТО 4221.OI.63.30-2013

**Професія — Агент з організації туризму**

**Код — 4221**

**Кваліфікація — Агент з організації туризму**

#### **Загальні положення щодо реалізації ДСПТО**

Державний стандарт професійно-технічної освіти для підготовки (підвищення кваліфікації) робітників із професії «Агент з організації туризму» розроблено відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1238 «Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти» та статті 32 Закону України «Про професійно-технічну освіту» та є обов'язковим для виконання всіма професійно-технічними навчальними закладами, підприємствами, установами й організаціями, що здійснюють (або забезпечують) підготовку (підвищення кваліфікації) кваліфікованих робітників, незалежно від їх підпорядкування та форми власності.

У ПТНЗ першого атестаційного рівня тривалість професійного навчання складає 800 годин.

У ПТНЗ другого та третього атестаційних рівнів тривалість первинної професійної підготовки встановлюється відповідно до рівня кваліфікації, якої набуває учень, що визначається робочим навчальним планом.

При організації перепідготовки за робітничими професіями термін професійного навчання встановлюється на основі термінів, передбачених для первинної професійної підготовки робітників з відповідної професії, при цьому навчальна програма перепідготовки може бути скорочена до 50% за рахунок виключення раніше вивченого матеріалу за наявності в слухача документа про присвоєння робітничої професії.

У разі необхідності зазначені строки навчання можуть бути подовжені за рахунок включення додаткового навчального матеріалу відповідно до вимог сучасного виробництва, конкретного робочого місця, замовників робітничих кадрів тощо.

Типовим навчальним планом передбачено резерв часу для вивчення предметів за потребою ринку праці («Техніка пошуку роботи», «Ділова етика і культура спілкування» тощо).

Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника складена на основі кваліфікаційної характеристики професії «Агент з організації туризму» (Випуск 81 «Культура та мистецтво», Розділ «Туристична діяльність» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, затвердженого Наказом Міністерства культури і мистецтв України від 14.04.2000 р. № 168), досягнень науки і техніки, впровадження сучасних технологічних процесів, передових методів праці, врахування особливостей галузі, потреб роботодавців і містить вимоги до рівня знань, умінь і навичок. Крім основних вимог до рівня знань, умінь і навичок, до кваліфікаційних характеристик включено вимоги, передбачені пунктом 7 «Загальних положень» (Випуск 1. «Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності») Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, затвердженого наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2004 року № 336.

Професійно-практична підготовка здійснюється в навчальних майстернях, лабораторіях, на навчально-виробничих ділянках та/або безпосередньо на робочих місцях підприємств.

Обсяг навчального часу на обов'язкову компоненту змісту професійно-технічної освіти не може перевищувати 80% загального фонду навчального часу, відповідно варіативний компонент – до 20%.

Навчальний час учня, слухача визначається обліковими одиницями часу, передбаченого для виконання навчальних програм професійно-технічної освіти.

Обліковими одиницями навчального часу є:

- академічна година тривалістю 45 хвилин;
- урок виробничого навчання, тривалість якого не перевищує 6 академічних годин;
- навчальний день, тривалість якого не перевищує 8 академічних годин;
- навчальний тиждень, тривалість якого не перевищує 36 академічних годин;
- навчальний рік, тривалість якого не перевищує 40 навчальних тижнів.

Навчальний (робочий) час учня, слухача в період проходження виробничої та передвипускної (переддипломної) практики встановлюється залежно від режиму роботи підприємства, установи, організації згідно із законодавством.

Професійно-технічні навчальні заклади, органи управління освітою, засновники організують та здійснюють поточний, тематичний, проміжний і вихідний контроль знань, умінь та навичок учнів (слухачів), їх кваліфікаційну атестацію. Представники роботодавців, їх організацій та об'єднань долучаються до тематичного, вихідного контролю знань, умінь та навичок учнів (слухачів), їх кваліфікаційної атестації.

Під час прийому на перепідготовку або підвищення кваліфікації робітників професійно-технічним навчальним закладом здійснюється вхідний контроль знань, умінь та навичок у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти, за погодженням із заінтересованими центральними органами виконавчої влади.

Після завершення навчання кожний учень (слухач) повинен уміти самостійно виконувати всі роботи, передбачені освітньо-кваліфікаційною характеристикою, технологічними умовами і нормами, установленними у відповідній галузі.

До самостійного виконання робіт учні (слухачі) допускаються лише після навчання і перевірки знань з охорони праці.

Кваліфікаційна пробна робота проводиться за рахунок часу, відведеного на виробничу практику. Перелік кваліфікаційних пробних робіт розробляється професійно-технічними навчальними закладами, підприємствами, установами та

організаціями відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційних характеристик, критеріїв оцінювання.

Випускнику професійно-технічного навчального закладу другого і третього атестаційних рівнів, якому присвоєно освітньо-кваліфікаційний рівень «кваліфікований робітник», видається диплом.

Особі, яка опанувала курс професійно-технічного навчання й успішно пройшла кваліфікаційну атестацію, присвоюється освітньо-кваліфікаційний рівень «кваліфікований робітник» із набутої професії відповідного розряду та видається свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації.

Зразки диплома кваліфікованого робітника та свідоцтва про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 09 серпня 2001 року № 979 «Про затвердження зразків документів про професійно-технічну освіту».

Особам, які достроково випускаються з професійно-технічного навчального закладу та за результатами проміжної кваліфікаційної атестації їм присвоєна відповідна робітнича кваліфікація, видається свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації державного зразка.

**Освітньо-кваліфікаційна характеристика  
випускника професійно-технічного навчального закладу  
(підприємства, установи та організації, що здійснюють або забезпечують  
підготовку кваліфікованих робітників)**

**1. Професія — 4221 Агент з організації туризму**

**2. Кваліфікація — Агент з організації туризму**

**3. Кваліфікаційні вимоги**

**Повинен знати:** законодавство України про туризм, нормативні акти органів виконавчої влади в цій галузі, міжнародні договори й угоди щодо туризму, в яких бере участь Україна; види туризму та правила розробки туристичних маршрутів; технологію туристичного обслуговування, основи організації готельного господарства та туркомплексів, основи гостинності у сфері туристичного обслуговування; основні положення економіки туризму; правила

складання кошторисів турів та екскурсій; способи вивчення попиту на туристичні послуги та правила організації рекламних заходів; порядок організації й умов проведення турів та екскурсій, обслуговування туристів; особливості туристичних маршрутів та тематику екскурсій; вартість турів та інших послуг, що надаються суб'єктам туристичної діяльності й обслуговування; порядок оформлення документів на туристичне обслуговування, ділову іноземну мову; географію туризму; організацію транспортних перевезень, технологію транспортного обслуговування; основи екологізації в туризмі, основи психології, етикету професійного спілкування, елементи корпоративної культури та технологій вирішення конфліктних ситуацій.

**Повинен уміти:** виконувати роботи, пов'язані з реалізацією комплексу туристичних послуг і гостинного обслуговування; бути представником суб'єкта туристичної діяльності й обслуговування і виступати від його імені; діяти відповідно до законодавства України про туризм та інших нормативних актів органів виконавчої влади в цій галузі; працювати під керівництвом професіонала з туристичної діяльності. Вивчати вітчизняний і зарубіжний ринки туристичних послуг та обслуговування, характеристики обертів туристичної індустрії; робити аналіз змісту, вартості, особливостей послуг гостинності: готелів, музеїв, транспортних підприємств. Брати участь у розробці обслуговування на внутрішніх та в'їзних (міжнародних) маршрутах; самостійно здійснювати підготовку даних для складання кошторисів турів або екскурсій; виконувати рекламну діяльність із метою залучення та гостинного обслуговування громадян (оздоровлення, раціональне використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, ознайомлення з історико-культурною спадщиною, природним середовищем); надавати повну інформацію про обсяг, умови та якість туристичних послуг і забезпечувати екопривабливість туру, що пропонуються суб'єктом туристичної та готельної діяльності. Володіти навиками міжособистісного та професійного спілкування, в тому числі запобігати та в межах компетенції вирішувати конфліктні ситуації. Самостійно вести облік заявок і договорів на проведення турів або екскурсій і складати відповідні



документи звітності; брати участь в оформленні угод зі споживачами туристичних послуг, туристичних ваучерів, путівок, маршрутних книжок, інших документів, що визначають статус туристів і є основою для здійснення туру або екскурсії; забезпечувати своєчасне придбання проїзних документів для груп туристів, виконувати інші обов'язки, покладені на нього суб'єктом туристичної діяльності. Виконувати роботу з посольствами та консульськими відділами для отримання віз. Володіти інформаційними технологіями, офісною технікою.

#### ***4. Загальнопрофесійні вимоги***

##### **Повинен:**

- а) раціонально й ефективно організовувати працю на робочому місці;
- б) надавати комплексне і якісне обслуговування клієнтів;
- в) знати й виконувати вимоги нормативних актів у сфері туризму, охорони праці та навколишнього середовища.

#### ***5. Вимоги до освітнього рівня осіб, які навчатимуться в системі професійно-технічної освіти***

Повна загальна середня освіта. Без вимог до стажу роботи.

##### ***Сфера професійного використання випускника***

Сфера туристичного обслуговування.

#### ***6. Специфічні вимоги***

- 6.1. *Вік*: після закінчення терміну навчання – не менше 18 років.
- 6.2. *Стать*: жіноча, чоловіча.
- 6.3. Медичні обмеження.

Додаток Д

Таблиця Д.1

**КОМПОНЕНТ 2**

**Базисна структура навчальних планів**

**для підготовки кваліфікованих робітників на другому ступені навчання**

**(без отримання повної загальної середньої освіти)**

**з числа осіб, які мають базову загальну середню освіту**

**Нормативний термін навчання визначається Державними стандартами**

**професійно-технічної освіти, але не повинен перевищувати 2 роки**

№ з/п	Зміст освіти	Термін навчання (роки/години)		
		до 1 року	до 1,5 року	до 2 років
1.	Суспільно-гуманітарна підготовка	38	38	38
2.	Захист Вітчизни	70	70	70
3.	Фізична підготовка: Фізична культура*	2	2	2
4.	Загальнопрофесійна підготовка			
5.	Професійно-теоретична підготовка			
	Охорона праці**	30	30	30
	Всього п.4, п.5***	до 515	до 825	до 1195
6.	Професійно-практична підготовка***	до 745	до 1195	до 1655
9	Предмети, то вільно обираються	45	45	45
9.	<b>Державна кваліфікаційна атестація або кваліфікаційна атестація (для професій, на які затверджені або проходять апробацію державні стандарти ПТО)</b>	за ДСПТО	за ДСПТО	за ДСПТО
	<b>Державна кваліфікаційна атестацій та інші форми контролю (для професій, державні стандарти ПТО з яких не затверджено)</b>	35	70	70
11.	Консультації	до 70	до 100	до 150
	Загальний обсяг навчального часу (без п.11)	до 1440	до 2304	до 2880

**Примітки:**

\* Предмет «Фізична культура» є обов'язковим у кількості 2 годин в тиждень під час теоретичного навчання. Кількість годин, відведених на предмет, залежить від кількості тижнів теоретичного навчання.

\*\* Предмет «Охорона праці» вивчається в розділі «Професійно-теоретична підготовка» в обсязі не менше 30 годин.

\*\*\* Рекомендована кількість годин поширюється на професії, з яких не затверджено Державні стандарти професійно-технічної освіти.

## КОМПОНЕНТ 3

## Базисна структура навчальних планів

для підготовки кваліфікованих робітників на другому ступені навчання

з числа осіб, які мають повну загальну середню освіту

Нормативний термін навчання визначається Державними стандартами

професійно-технічної освіти, але не повинен перевищувати 1,5 роки

№ з/п	Зміст освіти	Термін навчання (роки/години)		
		до 0,5 року	до 1 року	до 1,5 року
1.	Фізична підготовка: Фізична культура*	2	2	2
2.	Загальнопрофесійна підготовка			
3.	Професійно-теоретична підготовка			
4.	Охорона праці**	30	30	30
5.	Всього п.4, п.5***	до 340	до 590	до 885
	Професійно-практична підготовка***	до 490	до 855	до 1280
	Предмети, то вільно обираються	45	45	45
6.	Державна кваліфікаційна атестація або кваліфікаційна атестація (для професій, на які затверджені або проходять апробацію державні стандарти ПТО)	за ДСПТО	за ДСПТО	за ДСПТО
	Державна кваліфікаційна атестацій та інші форми контролю (для професій, державні стандарти ПТО з яких не затверджено)	35	35	70
7.	Консультації	до 40	до 70	до 150
8.	Загальний обсяг навчального часу (без п.7)	до 864	до 1440	до 2304

**Примітки:**

\* Предмет «Фізична культура» є обов'язковим в кількості 2 годин в тиждень під час теоретичного навчання. Кількість годин, відведених на предмет, залежить від кількості тижнів теоретичного навчання.

\*\* Предмет «Охорона праці» вивчається в розділі «Професійно-теоретична підготовка» в обсязі не менше 30 годин.

\*\*\* Рекомендована кількість годин поширюється на професії, з яких не затверджено Державні стандарти професійно-технічної освіти.

## КОМПОНЕНТ 4

## Базисна структура навчальних планів

для підготовки кваліфікованих робітників на третьому ступені навчання

(без отримання кваліфікації молодшого спеціаліста)

з числа осіб, які мають повну загальну середню освіту

Нормативний термін навчання визначається Державними стандартами

професійно-технічної освіти, але не повинен перевищувати 2 роки

№ з/п	Зміст освіти	Термін навчання (роки/години)			
		до 0,5 років	до 1 років	до 1,5 років	до 2 років
1.	Фізична підготовка: Фізична культура*	2	2	2	2
2.	Загальнопрофесійна підготовка				
3.	Професійно-теоретична підготовка				
	Охорона праці**	30	30	30	30
	Всього п.4, п.5***	до 340	до 590	До 885	до 1200
4.	Професійно-практична підготовка***	до 490	до 855	до 1280	до 1725
5.	Предмети, то вільно обираються	25	45	45	45
6.	<b>Державна кваліфікаційна атестація або кваліфікаційна атестація</b> (для професій, на які затверджені або проходять апробацію державні стандарти ПТО)	за ДСПТО	за ДСПТО	за ДСПТО	за ДСПТО
	<b>Державна кваліфікаційна атестацій та інші форми контролю</b> (для професій, державні стандарти ПТО з яких не затверджено)	35	35	70	70
7.	Консультації	до 40	до 70	До 100	до 150
8.	Загальний обсяг навчального часу (без п.7)	до 864	до 1440	до 2304	до 2880

**Примітки:**

\* Предмет «Фізична культура» є обов'язковим в кількості 2 годин в тиждень під час теоретичного навчання. Кількість годин, відведених на предмет, залежить від кількості тижнів теоретичного навчання.

\*\* Предмет «Охорона праці» вивчається в розділі «Професійно-теоретична підготовка» в обсязі не менше 30 годин.

\*\*\* Рекомендована кількість годин поширюється на професії, з яких не затверджено Державні стандарти професійно-технічної освіти.

**Загальноосвітня складова базисної структури навчальних планів**

**для підготовки кваліфікованих робітників**

**(з отриманням повної загальної середньої освіти)**

**з числа осіб, які мають базову загальну середню освіту (до компоненту 1)**

<b>№ з/п</b>	<b>Зміст</b>	<b>Кількість годин</b>
1.	<i>Суспільно-гуманітарна підготовка</i>	
1.1	Українська мова ,	70
1.2	Українська література	140
1.3	Іноземна мова	210
1.4	Світова література	70
1.5	Історія України	88
1.6	Всесвітня історія	70
1.7	Правознавство	35
1.8	Економіка	35
1.9	<b>Людина і світ</b>	17
1.10	Художня культура	35
	Всього за п.1	770
2.	<i>Природничо-математична підготовка</i>	
2.1	Математика	210
2.2	Астрономія	17
2.3	Біологія	105
2.4	Географія	53
2.5	Фізика	140
2.6	Хімія	70-
2.7	Технології	70
2.8	Екологія	17
2.9	Інформатика	70
	Всього за п.2	752
3.	Захист Вітчизни	70
	Разом п.1, п.2, п.3	1592

**Додаток Е**

**Національна академія педагогічних наук України  
Інститут професійно-технічної освіти  
Львівський науково-практичний центр професійної освіти**

**«ЗАТВЕРДЖЕНО»**

Голова вченої ради Львівського  
науково-практичного центру  
професійної освіти Інституту  
професійно-технічної освіти  
НАПН України

\_\_\_\_\_ Г. П. Васянович

**Програма спецкурсу  
Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників  
сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах  
України (1969 р. – поч. XXI століття)**

(для підвищення кваліфікації викладачів ПТНЗ сфери обслуговування)

Розглянуто і схвалено  
вченою радою Львівського  
науково-практичного центру  
професійної освіти Інституту  
професійно-технічної освіти  
НАПН України (протокол № 9  
від 25 листопада 2015 р.)

Львів, 2016

Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – поч. XXI століття): програма спецкурсу для підвищення кваліфікації викладачів ПТНЗ сфери обслуговування / Л. Н. Зельман. – Львів, 2015. – 14 с.

**Розробник:** Зельман Л. Н.

**Рецензенти:**

доктор педагогічних наук, професор *А. В. Литвин*

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник *М. П. Копельчак*

Рекомендовано вченою радою Львівського науково-практичного центру професійної освіти Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (протокол № 9 від 25 листопада 2015 р.).

© Львівський науково-практичний центр професійної освіти ІІТО НАПН України, 2015  
© Л. Н. Зельман, 2015

## Пояснювальна записка

Розвиток системи професійно-технічної освіти України здійснювався в складних історичних умовах, тому вона постійно зазнавала значних змін. У ХХ ст. відбулися кардинальні зміни у політиці, соціально-економічній сфері, освіті, які повернули розвиток нашої держави в інше русло. Такі зміни, у першу чергу, дали можливість поглянути з іншої точки зору на історико-педагогічні дослідження радянського періоду. Розвиток педагогічної науки УРСР у цілому пов'язаний з історією та діяльністю комуністичної партії України. Однак із проголошенням незалежності України науковці збільшили свій інтерес і звернулися до історико-педагогічної проблематики.

У 90-х роках ХХ століття почався новий період розвитку України як самостійної держави. Постала потреба якісної підготовки висококваліфікованих фахівців, особливо фахівців сфери обслуговування, адже саме ця сфера в економічно розвинутих країнах є однією з важливих складових економіки. Останні десятиліття характеризуються збільшенням ролі сфери обслуговування у світовій економіці. Розширився спектр пропонованих послуг, зростає кількість зайнятих у цій сфері.

**Завдання спецкурсу:** виявити умови розвитку системи професійно-технічної освіти України на певних історичних етапах у професійній освіті (1969 р. – поч. ХХІ століття), з'ясувати позитивні та негативні тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування, можливості використання кращого педагогічного досвіду професійної освіти в сучасних умовах.

У результаті засвоєння курсу слухачі повинні:

– **знати** основні етапи розвитку професійно-технічної освіти України (1969 р. – поч. ХХІ століття); соціально-економічні та суспільно-політичні умови розвитку професійно-технічної освіти України зазначеного періоду; тенденції розвитку професійної освіти майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування, шляхи вдосконалення професійної освіти;



– **вміти** аналізувати зміст, форми та методи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування України (1969 р. – поч. ХХІ століття; визначати періоди розвитку професійної освіти; з'ясувати позитивні та негативні тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування; прогнозувати розвиток професійної підготовки фахівців у ПТНЗ тощо.

**Обсяг спецкурсу** – 36 години, а саме: лекційні – 12 годин, практичні – 14 годин, самостійна робота – 10 годин. Підсумковий контроль – захист підсумкових робіт.

## Опис навчальної дисципліни (спецкурсу)

**Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування  
у професійно-технічних навчальних закладах України**

**(1969 р. – поч. ХХІ століття)**

<b>Загальна характеристика навчальної дисципліни</b>	<b>Структура навчальної дисципліни</b>
Кількість кредитів ECTS: 1	Лекції: 12 Практичні: 14 Самостійна робота: 10  Вид контролю – захист підсумкових робіт
Змістовий модуль: 1	
Загальна кількість годин: 36	

### Поточний контроль

<b>Змістовий модуль</b>			
<b>Тема №1</b>	<b>Тема №2</b>	<b>Підсумкова робота</b>	<b>Разом</b>
25	25	50	100

## НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СПЕЦКУРСУ

Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування  
у професійно-технічних навчальних закладах України

(1969 р. – поч. XXI століття)

№	Назва теми	Усього	Кількість годин		
			лекції	практичні	самот. робота
<b>Змістовий модуль № 1</b>					
<b>Тема № 1. Розвиток системи професійно-технічної освіти сфери обслуговування у 1969–1991 рр.</b>					
1.1.	Соціально-економічні та суспільно-політичні умови розвитку професійної освіти (1969–1991 рр.).	4	2	2	
1.2	Основні підходи до періодизації розвитку професійно-технічної освіти	4	2	2	
1.3	Аналіз змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування (1969–1991 рр.)	4	2	2	
<b>Разом годин за тему № 1</b>		<b>12</b>	<b>6</b>	<b>6</b>	
<b>Тема № 2. Розвиток системи професійно-технічної освіти сфери обслуговування в незалежній Україні</b>					
2.1	Професійна підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування в незалежній Україні	4	2	2	
2.2	Сучасний стан підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України	4	2	2	

2.3	Шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування	4	2	2	
<b>Разом годин за тему №2</b>		<b>12</b>	<b>6</b>	<b>6</b>	
<b>Діагностико-аналітичний модуль</b>					
3.1	Написання підсумкових робіт	10			10
3.2	Захист підсумкових робіт	2		2	
	<b>Разом за модулі</b>	<b>36</b>	<b>12</b>	<b>14</b>	<b>10</b>

## **НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ**

### **Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – поч. ХХІ століття)**

#### **Тема №1**

#### **Розвиток системи професійно-технічної освіти сфери обслуговування у 1969–1991 рр.**

##### **1.1. Соціально-економічні та суспільно-політичні умови розвитку професійної освіти (1969–1991 рр.)**

60-80-ті роки – науково-технічна революція: розширення підприємств, зміцнення матеріально-технічної бази підприємств, модернізація обладнання; впровадження машин, апаратів, верстатів нового типу; автоматизація виробництва.

Роки восьмої п'ятирічки, яку називають «золотою», темпи розвитку системи профтехосвіти, високий темп економічного та соціального прогресу.

1985 р. – перебудова радянського суспільства.

Передача профтехучилищ у підпорядкування міністерств і відомств.

#### *Запитання для самоконтролю*

1. Які соціально-економічні умови вплинули на розвиток професійно-технічної освіти зазначеного періоду?
2. Назвіть суспільно-політичні чинники розвитку професійно-технічної освіти у 1969–1991 рр.
3. Яким чином вплинула перебудова на професійно-технічну освіту?
4. Які урядові постанови, прийняті в кінці 80-х рр., мали важливий вплив на професійно-технічну освіту?

## **1.2. Основні підходи до періодизації розвитку професійно-технічної освіти**

Основні етапи розвитку професійно-технічної освіти України (1969 р. – поч. XXI століття).

Історичні аспекти розвитку професійно-технічних навчальних закладів України, висвітлені в педагогічних дослідженнях науковців (С. Я. Батишев, О. М. Коханко, І. І. Лікарчук та ін.).

Історичні аспекти розвитку професійно-технічних навчальних закладів Болгарії, Польщі та Німеччини, висвітлені в педагогічних дослідженнях науковців (А. В. Каплун, Н. В. Абашкіна й ін.).

### *Запитання для самоконтролю*

1. Які основні етапи розвитку професійно-технічної освіти в Україні (1969 р. – поч. XXI століття)?
2. Проаналізуйте періодизацію, яку здійснив науковець (наприклад, О. М. Коханко).
3. Які спільні аспекти розвитку системи професійно-технічної освіти України й інших держав?

## **1.3. Аналіз змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування (1969–1991 рр.)**

Причини реорганізації системи трудових резервів у систему професійно-технічної освіти.

Створення закладу освіти для підготовки кваліфікованих робітників єдиного типу – середнього професійно-технічного училища (СПТУ).

Співпраця професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами.

Основні нормативно-правові документи щодо підготовки майбутнього кваліфікованого робітника в навчальному закладі.

Аналіз навчальних планів 1969–1991 рр.

### *Запитання для самоконтролю*

1. Які умови передували створенню середнього професійно-технічного училища?
2. Назвіть основні форми та методи теоретичного та виробничого навчання майбутніх робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України у 1969–1991 рр.
3. Проаналізуйте основні зміни в навчальних планах, які відбулися з 1969 р. до 1991 р.

## **Тема №2**

### **Розвиток системи професійно-технічної освіти сфери обслуговування в незалежній Україні**

#### **2.1. Професійна підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування в незалежній Україні**

Розпад СРСР. Соціально-економічна та суспільно-політична ситуація в Україні. Стан професійно-технічної освіти в цих умовах. Попит на працівників у сфері обслуговування (туризм, готельна справа, бізнес). Поява нових професій.

Перший у незалежній Україні Закон «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.). Концепції розвитку професійної освіти (1991 р., 2004 р.).

Зміст теоретичної підготовки та виробничого навчання у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування з 1991 р.

### *Запитання для самоконтролю*

1. Яким чином вплинули соціально-економічні та суспільно-політичні чинники на розвиток системи професійно-технічної освіти сфери обслуговування в перші роки незалежної України?
2. Проаналізуйте Закон України «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.).

3. Які нормативно-правові документи регламентували зміст професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в незалежній Україні?

4. Які нормативно-правові документи регламентували зміст виробничого підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування з 1991 р.?

## **2.2. Сучасний стан підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в професійно-технічних навчальних закладах України**

Нормативно-правова база, згідно з якою здійснюється сучасна підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування.

Державні стандарти професійно-технічної освіти з професій сфери обслуговування.

Використання сучасних інформаційних технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування.

### *Запитання для самоконтролю*

1. Які професії сфери обслуговування готують професійно-технічні навчальні заклади?

2. Згідно з якими нормативно-правовими документами здійснюється підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування?

3. З яких частин складається навчально-виховний процес підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах?

4. Які розділи містить Державний стандарт професійно-технічної освіти?

5. Проаналізуйте Державний стандарт професійно-технічної освіти з професії сфери обслуговування (наприклад, «Агент з організації туризму»).



6. Які сучасні інформаційні технології застосовують у навчальних закладах при підготовці майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування?

7. Проаналізуйте систему підготовки майбутнього кваліфікованого робітника сфери обслуговування на прикладі вашого навчального закладу.

### **2.3. Шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування**

Вдосконалення змісту професійно-технічної освіти. Підготовка висококваліфікованого робітника сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах.

Можливості використання ідей передового педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – поч. ХХІ століття).

#### *Запитання для самоконтролю*

1. Порівняйте форми теоретичної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969–1991 рр.) з сучасними.

2. Порівняйте підготовку майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969–1991 рр.) з сучасною.

3. Які шляхи реформування професійно-технічної освіти актуальні в наш час?

4. Які ідеї минулого можна використати у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування?

## Діагностико-аналітичний модуль

### Орієнтовна тематика підсумкових робіт:

1. Основні принципи дослідження історичної тематики.
2. Основні підходи до періодизації розвитку професійно-технічної освіти.
3. Соціально-економічні та суспільно-політичні умови розвитку професійно-технічної освіти з 1969 р.
- 4 Система професійно-технічної освіти ПТНЗ (1969–1994 рр.).
5. Система професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в незалежній Україні.
6. Інноваційний розвиток професійно-технічної освіти в Україні.
7. Особливості підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування ПТНЗ.
8. Сучасні підходи до визначення якості професійної освіти.
9. Модернізація та вдосконалення професійно-технічної освіти.
10. Нормативно-правова база професійної підготовки кваліфікованих робітників у ПТНЗ.
11. Шляхи вдосконалення професійної підготовки фахівців у професійно-технічних навчальних закладах сфери обслуговування.
12. Формування професійних і особистих якостей кваліфікованих робітників сфери обслуговування.

### Вимоги до оформлення підсумкової роботи

Написання та захист підсумкової роботи є кінцевим етапом навчання на курсах підвищення кваліфікації викладачів професійно-технічних навчальних закладів.

Слухач обирає тему підсумкової роботи із зазначених тем, але може і запропонувати свою тему, узгодивши з викладачем курсу.

Підсумкова робота містить такі структурні елементи:

1. Титульний аркуш. Назва підсумкової роботи; прізвище ініціали автора, місце роботи.
2. Зміст.
3. Вступ. Актуальність теми. Мета. Завдання.
4. Основна частина. Складається з декількох розділів (розділи також повинні мати заголовки). Може містити таблиці та схеми. Відповідає обраній темі. Теоретичне обґрунтування теми і практичний підхід використання. Матеріал подається логічно та послідовно.
5. Висновки та пропозиції. Шляхи можливого вдосконалення.

## Основна література

1. Батышев, С. Я. Очерки профессионально-технического образования СССР. – М. : Педагогика, 1981. – 352 с.
2. Батышев, С. Я. Подготовка рабочих в средних профессионально-технических училищах / Педагогическая наука – реформа школы. – М. : Педагогика, 1988. – 176 с.
3. Вдович, С. М. Сучасні освітні технології мовної підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування : метод. посібник / Вдович С. М., Палка О. В. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 128 с.
4. Гуревич, Р. С. Навчально-виховний процес у професійно-технічних закладах / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, Л. С. Шевченко, Ю. Б. Бадюк ; за ред. проф. Р. С. Гуревича. – Вінниця : ТОВ «Планер», 2011. – 355 с.
5. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / С. У. Гончаренко [та ін.]; за ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.
6. Энциклопедия профессионального образования : В 3-х томах / Под ред. С. Я. Батышева. – М. : АПО, 1998. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.anovikov.ru/dict/epo.pdf>
7. Закон України «Про професійно-технічну освіту» // Проф.-тех. освіта. – 1998. – № 1. – С. 2–12.
8. Коханко, О. М. Підготовка робітничих кадрів з середньою освітою в Україні (1969–2000 рр.) : монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький, ХНУ, 2006 – 254 с.
9. Лікарчук, І. Л. Професійно-технічна освіта України: історичний шлях і перспективи : монографія / І. Л. Лікарчук. – К. : Педагогіка, 1999. – 288 с.
10. Лікарчук, І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888 – 1998 роки) : монографія / І. Л. Лікарчук. – К. : Вища школа, 1998. – 256 с.

11. Микитенко, О. С. Становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах (1954–1984 рр.) : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. / О. С. Микитенко. – Київ : Національна академія педагогічних наук України Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих, 2016. – 296 с.
12. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки: від 25 червня 2013 р. № 344/2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
13. Ничкало, Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України / Н. Г. Ничкало. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 200 с.
14. Основные направления перестройки высшего и среднего специального образования в стране: [Сборник постановлений ЦК КПСС, Совета Министров СССР, ВЦСПС и ЦК ВЛКСМ]. – Киев : Вища шк., 1987. – 263 с.
15. Принципы разработки учебно-программной документации для подготовки квалифицированных рабочих в учебных заведениях профессионально-технического образования / [А. Кодитек, Т. Леонидова, П. Лоренц и др.]. – М. : Высш. шк., 1983. – 263 с.
16. Про заходи з удосконалення підготовки, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, системи освіти та професійно-технічної освіти і поліпшення умов їх праці та побуту : Постанова Верховної Ради СРСР № 316 від 12 квітня 1984 р. // Про реформу загальноосвітньої школи : зб. док. і матеріалів / пер. з рос. – К. : Політвидав України, 1984. – С. 19–23.
17. Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи : Постанова Пленуму ЦК КПРС 10 квітня 1984 р. ; Постанова Верховної Ради СРСР // Про реформу загальноосвітньої школи : зб. док. і матеріалів / пер. з рос. – К. : Політвидав України, 1984. – С. 9–13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/KP840281.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP840281.html)
18. Профтехосвіта України ХХ століття : енциклопед. вид. / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти; упоряд. : Н. Ничкало,

І. Лікарчук, Н. Падун [та ін.] ; наук. рада: В. Кремень (голова), А. Гуржій, С. Дорогунцов [та ін.]. – К. : АртЕк, 2004. – 872 с.

19. Пузанов, М. Ф. Нариси історії професійно-технічної освіти в Українській РСР / М. Пузанов, Г. Терещенко. – К. : Вища школа, 1980. – 232 с.

20. Руденко, Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : монографія / Лариса Анатоліївна Руденко. – Львів : Піраміда, 2015. – 342 с.

21. Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. – М. : «Высшая школа», 1978. – 25 с.

22. Типовые профессионально-квалификационные характеристики и методология их разработки (для ведущих рабочих профессий народного хозяйства). – М. : Высш. шк., 1975. – 290 с.

23. Типовые учебные программы для работников промышленности и других отраслей. – М. : Правда, 1972. – 143 с.

24. Формування професійної компетенції фахівця сфери послуг і туризму : навчально-методичний посібник / за ред. В. Т. Лозовецької – К. : Педагогічна думка, 2010. – 134 с.

25. Хайнце, К. Учебный процесс в профессионально-технических учебных заведениях : профпедагогика / К. Хайнце, Е. Бейтер, Г. Симон и др. – М. : Высш. шк., 1985. – 224 с.

### **Додаткова література**

1. Пальчук, М. І. Професійний стандарт компетентності: професія «Кухар» : навчально-методичний посібник / М. І. Пальчук. – Сімферополь, 2013. – 312 с.

2. Руденко, Л. А. Історичні аспекти професійної підготовки фахівців сфери обслуговування / Л. А. Руденко, А. В. Литвин // Актуальні питання історії науки і техніки : матеріали 14-ї Всеукраїнської наукової конференції (м. Львів, 8-

10 жовтня 2015 р.) / Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК. – Київ; Львів, 2015. – С. 363–167.

3. Сікорський, П. І. Професійна освіта у контексті проекту Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. // Управління розвитком професійно-технічної освіти в регіоні [Текст] : матеріали педагогічних читань до 100-ліття від дня народження Г. К. Батракова (21 січня 2014 р.; м. Львів) ; [упоряд. С. М. Вдович]. – Львів : СПОЛОМ, 2015. – С. 68–72.

4. Скульська, В. Розробка навчальних планів та програм для професійного навчання кваліфікованих робітників у сучасних умовах // Сучасні стандарти професійно-технічної освіти : зб. мат. конф. / За заг. ред. В. О. Радкевич. – К. : Наук. світ, 2008. – С. 157–164.

5. Професійно-технічна освіта : аналітично-статистичні матеріали за 1992–1998 роки / Міністерство освіти України; Упорядник М. М. Берізко. – К. : ВВП «Компас», 1988. – 48 с.

## Додаток Ж

Таблиця Ж.1

### Класифікатор професій ДК 003-95 Працівники сфери торгівлі та послуг

Код	Назва професій
1	2
51	Працівники, що надають персональні та захисні послуги
511	Працівники, що надають послуги в дорозі
5111	Працівники, що надають послуги в дорозі
5112	Провідники та кондуктори на транспорті
5113	Гіди в подорожах
512	Доглядачі будинків та працівники ресторанного обслуговування
5121	Доглядачі будинків та чергові в готелях і гуртожитках
5122	Кухарі
5123	Офіціанти, офіціантки й буфетники
513	Працівники, що здійснюють догляд за окремими особами
5131	Працівники, що забезпечують піклування та догляд за дітьми
5132	Основні наймані робітники з догляду за хворими
5133	Працівники, що надають індивідуальні послуги на дому, в організаціях соціального обслуговування
5139	Виконавці побутових доручень
514	Інші працівники, пов'язані з наданням послуг окремим особам
5141	Перукарі, гримери-пастижери та косметички
5141.1	Гримери-пастижери (на роботах високої кваліфікації)
5141.2	Перукарі, гримери-пастижери та косметички (на роботах середньої кваліфікації)
5142	Компаньйони та слуги
5143	Утримувачі похоронних контор, трунарі та бальзамувальники
5149	Інші працівники, пов'язані з наданням послуг окремим особам
515	Астрологи та ворожки
5151	Астрологи
5152	Ворожки та хіроманти
516	Працівники служб захисту громадян та власності
5161	Пожежники
5162	Працівники служб, що надають послуги підприємствам, установам та організаціям
5169	Працівники захисних та охоронних служб
52	Живі моделі (натурниці, натурники), продавці та демонстратори
521	Манекенниці та інші живі моделі (натурниці, натурники)
5210	Манекенниці та інші живі моделі (натурниці, натурники)
522	Продавці в магазинах



1	2
5220	Продавці в магазинах
523	Продавці, що ведуть торгівлю з лотків та на ринках
5230	Продавці, що ведуть торгівлю з лотків та на ринках
53	Працівники, що надають інші послуги юридичним та фізичним особам
531	Працівники з надання послуг в сфері мистецтва
5311	Працівники фільмо-, фоно-, фототек
5312	Працівники, зайняті на декоративних, художніх (дизайнерських) допоміжних роботах у сфері мистецтва

Додаток З

Таблиця 3.1

**Класифікатор професій ДК 003:2005**  
**Працівники сфери торгівлі та послуг**

<b>Код</b>	<b>Назва професій</b>
5113	Супроводжуючі у подорожах
5129	Укрупнені професії доглядачів будинків та працівників закладів ресторанного господарства
5139	Виконавці побутових послуг та працівники споріднених професій
516	Працівники служб, що надають захисні послуги
52	Моделі, продавці та демонстратори
521	Манекенники та інші моделі
521	Манекенники та інші моделі

## Додаток И

Таблиця И.1

### Класифікатор професій ДК 003: 2010

### Працівники сфери торгівлі та послуг

<b>Код</b>	<b>Назва професій</b>
5132	Працівники з надання послуг пацієнтам лікувальних закладів
5162	Міліціонери
5163	Працівники кримінально-виконавчої служби

## Додаток К

Таблиця К.1

### Державний перелік професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах (2007 р.)

**Працівники сфери торгівлі та послуг** [Державний перелік професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. – Електронний ресурс. – Режим доступу : [http://search.ligazakon.ua/1\\_doc2.nsf/link1/KP071117.html](http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KP071117.html)]

Код	Професії
1	2
5	Працівники сфери торгівлі та послуг
51	Працівники, що надають персональні та захисні послуги
511	Працівники, що надають послуги в дорозі
5111	Працівники, що надають послуги в дорозі
5112	Провідники та кондуктори на транспорті
5113	Супроводжувачі у подорожах
512	Доглядачі будинків та працівники закладів ресторанного господарства
5121	Доглядачі будинків та чергові в готелях та гуртожитках
5122	Кухарі
5123	Офіціанти та буфетники
5129	Укрупнені професії доглядачів будинків та працівників закладів ресторанного господарства
513	Працівники, що здійснюють догляд за окремими особами
5131	Працівники, що забезпечують піклування та догляд за дітьми
5132	Працівники з надання послуг пацієнтам лікувальних закладів
5133	Працівники, що надають індивідуальні послуги на дому, в організаціях соціального обслуговування
5139	Виконавці побутових послуг та працівники споріднених професій
514	Інші працівники, пов'язані з наданням послуг окремим особам
5141	Перукарі, гримери-пастижери та косметички
5141.1	Гримери-пастижери (на роботах високої кваліфікації)
5141.2	Перукарі, гримери-пастижери та косметички (на роботах середньої кваліфікації)
5142	Компаньйони та слуги
5143	Утримувачі похоронних контор, трунарі та бальзамувальники
5149	Інші працівники, пов'язані з наданням послуг окремим особам
515	Астрологи та ворожки
516	Працівники служб, що надають захисні послуги
5161	Пожежні

1	2
5162	Міліціонери
5169	Працівники захисних та охоронних служб
52	Моделі, продавці та демонстратори
521	Манекенники та інші моделі
5210	Манекенники та інші моделі
522	Продавці в магазинах
5220	Продавці в магазинах
523	Продавці, що ведуть торгівлю з лотків та на ринках
5230	Продавці, що ведуть торгівлю з лотків та на ринках
53	Працівники, що надають інші послуги юридичним та фізичним особам
531	Працівники з надання послуг у сфері мистецтва
5311	Працівники фільмо-, фоно-, фототек
5312	Працівники, зайняті на декоративних, художніх (дизайнерських) допоміжних роботах у сфері мистецтва

## Додаток Л

### **О мерах по дальнейшему улучшению подготовки квалифицированных рабочих в учебных заведениях системы профессионально-технического образования**

Постановление Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР  
от 2 апреля 1969 г. № 240

(Извлечение)

Центральный Комитет КПСС и Совет Министров СССР отмечают, что в условиях создания материально-технической базы коммунизма, широкого внедрения в народное хозяйство достижений науки и техники возрастают требования к культурно-техническому уровню рабочих получение среднего образования становится необходимым условием для подготовки квалифицированных рабочих по наиболее сложным профессиям.

Центральный Комитет КПСС и Совет Министров Союза ССР постановляют:

2. Признать необходимым осуществить постепенное преобразование профессионально-технических учебных заведений в профессионально-технические училища с 3–4-летним сроком обучения по подготовке квалифицированных рабочих со средним образованием из числа молодежи, окончившей восьмилетние общеобразовательные школы, по наиболее сложным профессиям, требующим общего среднего образования, и в первую очередь квалифицированных рабочих по наладке, ремонту и монтажу автоматических линий и станков с программным управлением, машинистов, радио- и электромехаников, аппаратчиков химического производства, механизаторов для угольной и горнорудной промышленности, для строительства и сельского хозяйства, отделочников, полиграфистов, мастеров пищевой, легкой промышленности, художественных промыслов и предприятий бытового обслуживания населения.

Преобразование профессионально-технических учебных заведений в профессионально-технические училища по подготовке квалифицированных

рабочих со средним образованием осуществляется Советами Министров союзных республик по согласованию с Государственным комитетом Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию по мере создания соответствующих условий и подбора педагогических работников для подготовки квалифицированных рабочих.

4. Установить, что отсрочка от призыва на действительную военную службу учащимся профессионально-технических училищ, подготовляющих квалифицированных рабочих со средним образованием, предоставляется на время обучения в соответствии с п. «б» статьи 35 Закона СССР «О всеобщей воинской обязанности» и на один год после окончания этих училищ для работы по специальности.

5. Советам Министров союзных республик и Государственному комитету Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию улучшить организацию приема молодежи в профессионально-технические училища, обеспечить комплектование училищ, как правило, за счет выпускников восьмилетних общеобразовательных школ. Принять меры к дальнейшему развитию технических училищ, подготовляющих квалифицированных рабочих из числа лиц, оканчивающих средние общеобразовательные школы, а также вечерних (сменных) профессионально-технических учебных заведений для подготовки и повышения квалификации рабочих, занятых на производстве.

9. Министерствам и ведомствам, руководителям предприятий, строек, колхозов и совхозов создать необходимые условия для прохождения производственной практики учащимся учебных заведений системы профессионально-технического образования, обеспечить широкое ознакомление их с новой техникой и технологией производства, а также с передовыми методами труда.

Руководителям предприятий, строек и совхозов выделять в случае необходимости инженерно-технических работников и квалифицированных рабочих для руководства производственной практикой учащихся профессионально-технических, учебных заведений с оплатой труда этих

работников в пределах средств на подготовку кадров.

10. В целях усиления контроля за качеством подготовки квалифицированных рабочих возложить на Государственный комитет Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию государственное инспектирование всех учебных заведений, готовящих рабочих, независимо от их ведомственной подчиненности. В связи с этим создать при Комитете Государственную инспекцию профессионально-технических учебных заведений в пределах общего фонда заработной платы, утвержденного организациям комитета на 1969 г.

Государственному комитету Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию разработать и по согласованию с Советами Министров союзных республик, ВЦСПС, а также с заинтересованными министерствами и ведомствами СССР утвердить Положение о Государственной инспекции профессионально-технических учебных заведений.

11. Обязать ЦК компартий союзных республик, крайкомы, обкомы, горкомы и райкомы партии, профсоюзные и комсомольские органы, Государственный комитет Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию, республиканские, краевые и областные органы профессионально-технического образования улучшить работу по коммунистическому воспитанию учащихся. Обратит особое внимание на формирование у молодежи идейной убежденности и преданности делу Коммунистической партии, на воспитание у учащихся профессионально-технических учебных заведений высоких моральных качеств, сознательного отношения к труду и общественной собственности, готовности свято беречь и приумножать революционные и трудовые традиции рабочего класса.

В этих целях:

а) улучшить преподавание общественных дисциплин в профессионально-технических учебных заведениях, теснее связывать их изучение с практикой коммунистического строительства, обеспечить подготовку и издание



необходимых учебников и наглядных пособий по этим дисциплинам;

б) активнее привлекать к политической работе с учащейся молодежью лучшие пропагандистские силы. Считать важнейшей обязанностью партийных, советских, хозяйственных работников регулярные выступления перед учащимися профессионально-технических учебных заведений по актуальным вопросам внутренней и внешней политики партии и правительства;

в) принять меры к дальнейшему развитию культурно-массовой и физкультурно-спортивной работы в профессионально-технических учебных заведениях. Систематически проводить смотры художественной самодеятельности, выставка технического творчества учащихся, спартакиады, организовать спортивно-оздоровительные лагеря, расширить сеть Домов культуры, клубов, стадионов;

г) повысить роль коллективов предприятий и организаций в воспитании учащихся профессионально-технических учебных заведений, шире привлекать, к работе с молодежью специалистов с производства, ветеранов и передовиков труда.

Признать необходимым, чтобы профсоюзные организации предоставляли учащимся профессионально-технических учебных заведений возможность пользоваться профсоюзными Дворцами и Домами культуры, клубами, библиотеками, стадионами, спортивными залами и туристскими базами наравне с рабочими и служащими предприятий, строек, совхозов и организаций, для которых подготовляются квалифицированные рабочие;

д) ввести в штаты профессионально-технических учебных заведений должность заместителя директора по учебно-воспитательной работе вместо должности помощника директора по культурно-воспитательной работе;

е) Государственному комитету Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию повысить идейно-политический уровень журнала «По профессионально-техническое образование», шире обобщать в журнале и распространять опыт работы передовых училищ, лучших мастеров и преподавателей. В связи с этим увеличить объем указанного журнала

12. Редакциям центральных и местных газет и журналов, Министерству культуры СССР, Комитету по печати при Совете Министров СССР, Комитету по кинематографии при Совете Министров СССР, Комитету по радиовещанию и телевидению при Совете Министров СССР, Государственному комитету Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию, ВЦСПС, ЦК ВЛКСМ и Всесоюзному обществу «Знание» улучшить печатную и устную пропаганду профессионально-технического образования в стране, увеличить выпуск художественных произведений, кинофильмов, количество спектаклей, радио- и телевизионных передач, посвященных учебе, труду и быту учащихся профессионально-технических учебных заведений.

14. Обязать ЦК компартий союзных республик, крайкомы и обкомы партии, Советы Министров союзных и автономных республик, исполкомы краевых и областных Советов депутатов трудящихся, Государственный комитет Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию улучшить работу по подбору и воспитанию инженерно-педагогических работников для учебных заведений системы профессионально-технического образования и принять меры к укомплектованию профессионально-технических училищ преподавателями с высшим образованием и мастерами производственного обучения, как правило, со средним специальным или высшим образованием.

Повышение квалификации преподавателей общественных дисциплин профессионально-технических учебных заведений осуществлять на факультетах повышения квалификации преподавателей средних специальных учебных заведений, организуемых Министерством высшего и среднего специального образования СССР при высших учебных заведениях, а также во Всесоюзном институте повышения квалификации инженерно-педагогических работников профессионально-технических учебных заведений и его филиалах.

Разрешить органам профессионально-технического образования проводить стажировку мастеров производственного обучения на передовых предприятиях, стройках и в других организациях сроком до 2 месяцев (с отрывом и без отрыва от работы в учебном заведении), без увеличения в связи с этим численности

мастеров. Руководителям предприятий, строек и других организаций создавать мастерам производственного обучения необходимые условия для прохождения стажировки.

Установить, что материальное обеспечение указанных категорий работников в период повышения квалификации и прохождения стажировки осуществляется в порядке, предусмотренном постановлением Совета Министров СССР от 22 декабря 1966 г.

15. Госплану СССР и Советам Министров союзных республик при разработке планов межведомственного распределения молодых специалистов предусматривать более полное обеспечение профессионально-технических учебных заведений инженерными и педагогическими работниками.

16. Государственному комитету Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию, Министерству высшего и среднего специального образования СССР, Академии педагогических наук СССР, министерствам и ведомствам СССР расширить в соответствующих научно-исследовательских институтах и вузах тематику научных работ в области изучения происходящих изменений профессионального состава рабочих в связи с техническим прогрессом и определения перспектив подготовки рабочих квалифицированного труда с учетом потребностей отраслей народного хозяйства.

Разрешить Всесоюзному научно-исследовательскому институту профессионально-технического образования издавать научную и учебно-методическую литературу на основе планов, утверждаемых Государственным комитетом Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию по согласованию с Комитетом по печати при Совете Министров СССР.

17. Советам Министров союзных республик, министерствам и. ведомствам -СССР, а также Государственному комитету Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию обеспечить в соответствии с развитием отраслей народного хозяйства расширение сети профессионально-технических учебных заведений и рациональное размещение их по

экономическим районам страны; при проектировании крупных предприятий предусматривать строительство профессионально-технических учебных заведений с первоочередной сдачей их в эксплуатацию; разработать и осуществить мероприятия по строительству общежитий для учащихся.

Установить, что вновь строящиеся здания профессионально-технических учебных заведений должны сдаваться в эксплуатацию к началу учебного года.

18. Министерством и ведомствам СССР и Советам Министров союзных республик ежегодно предусматривать в планах материально-технического снабжения выделение целевым назначением профессионально-техническим учебным заведениям современного оборудования, машин и приборов.

Разрешить предприятиям, стройкам, совхозам и организациям безвозмездно предоставлять профессионально-техническим учебным заведениям помещения, выделять необходимое оборудование, приборы, инструменты и материалы как для учебных целей, так и для выполнения в процессе производственного обучения заказов предприятий и организаций.

19. Обязать Советы Министров союзных республик, министерства и ведомства СССР, руководителей предприятий,строек и совхозов обеспечить своевременную подготовку к приему молодых рабочих, оканчивающих учебные заведения системы профессионально-технического образования, создавать им необходимые условия для работы в соответствии с полученной профессией и квалификацией, всемерно способствовать культурно-техническому росту молодых рабочих.

20. Обязать Советы Министров союзных республик, исполкомы краевых и областных Советов депутатов трудящихся принять меры к улучшению культурно-бытовых условий инженерно-педагогических работников учебных заведений системы профессионально-технического образования.

Распространить на преподавателей общеобразовательных дисциплин профессионально-технических училищ, в которых осуществляется подготовка рабочих со средним образованием, порядок оплаты труда и льготы, установленные правительством СССР для учителей общеобразовательных школ.

Установить, что строительство сельских профессионально-технических учебных заведений, как правило, должно осуществляться в комплексе со строительством квартир для работников этих учебных заведений. Жилой фонд указанных учебных заведений находится в ведении органов профессионально-технического образования и не подлежит заселению лицами, не работающими в этих учебных заведениях.

Базовым предприятиям, стройкам и совхозам обеспечивать инженерно-педагогических работников профессионально-технических учебных заведений и их семьи жилой площадью, а также предоставлять возможность пользоваться дошкольными учреждениями, поликлиниками, домами отдыха наравне с работниками этих предприятий, строек и совхозов.

## Додаток М

Таблиця М.1

### Підготовка фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах Львівської області (2016-2017 н. р.)

№ з/п	Назва закладу	Назви професій
1	2	3
1.	Львівський професійний ліцей залізничного транспорту	–
2	Самбірський професійний ліцей сфери послуг	Кондитер, кухар, офіціант, буфетник, бармен
3	Сокальський професійний ліцей	Кухар, бармен, перукар
4	Новороздільський професійний ліцей	Кондитер, кухар, офіціант, бармен
5	Новороздільський професійний ліцей будівництва та побуту	Перукар, продавець
6	Бориславський професійний ліцей	Кухар, кондитер, бармен, офіціант, манікюрник, перукар
7	Вище професійне училище № 8 м. Стрия	Агент з організації туризму
8	Миколаївський професійний ліцей	Кравець
9	Золочівський професійний ліцей	Кухар, кравець
10	Вище професійне училище № 11 м. Червоноград	Кравець, закрійник
11	Львівське вище професійне художнє училище	Флорист
12	Художнє ПТУ № 14 ім. Й. П. Станька	Виробник художніх виробів із дерева
13	Дрогобицький професійний політехнічний ліцей	Кухар, офіціант, кондитер
14	Стрийське вище художнє професійне училище	Перукар, манікюрник, візажист
15	Львівське ВПУ торгівлі та сфери послуг	Кухар, кондитер, офіціант, бармен, майстер ресторанного обслуговування, продавець, перукар, манікюрник, педикюрник, агент з організації туризму
16	Вище професійне училище № 19 м. Дрогобича	Кухар, кондитер, офіціант, бармен, перукар, агент з організації туризму

1	2	3
17	Вище професійне училище № 20 м. Львова	–
18	Самбірський професійний політехнічний ліцей	Кухар, кондитер
19	Львівське вище професійне училище інформаційно-комп'ютерних технологій	Нянька, гувернер
20	Львівський професійний коледж готельно-туристичного та ресторанного сервісу	Кухар, кондитер, офіціант, бармен, покоївка, продавець, агент з організації туризму
21	Міжрегіональний центр ПТО художнього моделювання і дизайну м. Львова	Кравець, закрійник, перукар, манікюрник, педикюрник, візажист, кухар, кондитер, офіціант, бармен,
22	Вище професійне училище № 29 м. Львова	Офіціант, бармен, кухар, кондитер, перукар, манікюрник
23	Стебницький професійний ліцей	Кухар, кондитер, офіціант
24	Львівське ВПУ побутового обслуговування	Кравець, закрійник, перукар, манікюрник, педикюрник, візажист, флорист
25	Львівське ВПУ технологій та сервісу	Кухар, кондитер, офіціант, кравець, закрійник, агент з організації туризму
26	Львівське вище професійне політехнічне училище	Кухар, кондитер, майстер ресторанного обслуговування
27	Вище професійне училище № 34 м. Стрия	Кравець, офіціант, кухар, кондитер, бармен, продавець, агент з організації туризму
28	Вище професійне училище № 35 м. Стрия	–
29	Львівське ВПУ харчових технологій	Пекар, кондитер, кухар, офіціант, продавець
30	Добротвірський професійний ліцей	Кондитер, кухар
31	Львівське вище професійне училище комп'ютерних технологій та будівництва	Касир
32	Турківський професійний ліцей	Перукар, візажист
33	Боринський професійний ліцей народних промислів і ремесел	Кухар, бармен, агент з організації туризму

1	2	3
34	Львівське міжрегіональне ВПУ залізничного транспорту	–
35	Червоноградський професійний гірничо-будівельний ліцей	Кухар, бармен, кондитер, продавець
36	Міжрегіональне ВПУ автомобільного транспорту та будівництва м. Львова	–
37	Ставропігійське ВПУ м. Львова	Агент з організації туризму, перукар, кухар, офіціант
38	Рава-Руський професійний ліцей	Кухар, офіціант, бармен, кондитер
39	Перемишлянський професійний ліцей	Кухар, кондитер
40	Львівське ВПУ дизайну та будівництва	Кухар, кондитер
41	Новояворівське вище професійне училище	Офіціант, бармен, перукар, манікюрник, кухар, кондитер
42	ВПУ № 17 м. Кам'янка-Бузька	–
43	Меденицький професійний ліцей	–
44	Поморянський професійний ліцей	Пекар, кондитер, продавець
45	Червоненське вище професійне училище	Пекар, кондитер, перукар, манікюрник
46	Погірцівське вище професійне училище	–
47	Угнівський аграрно-будівельний ліцей	Кухар, кондитер, кравець, закрійник
48	Одеський професійний ліцей	Кухар, кондитер, агент з організації туризму
49	Нижанковицький професійний ліцей	Перукар, манікюрник, кухар, офіціант
50	Жидачівський професійний ліцей	Офіціант, бармен, кухар, кондитер
51	Судововишнянський професійний ліцей	–



## Додаток Н

### Список наукових праць за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

#### *Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації*

1. Зельман, Л. Н. Основні етапи розвитку професійно-технічної освіти / Леся Зельман // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2014. — № 2. — С. 205–216.

2. Зельман, Л. Н. Професійні якості майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування / Л. Н. Зельман // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 37 / [редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін.]. — К. ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. — С. 270–274.

3. Зельман, Л. Н. Соціально-економічні та суспільно-політичні умови розвитку професійно-технічної освіти в Україні кін. ХХ – поч. ХХІ ст. / Л. Н. Зельман // Молодой ученый : ежемесечный научный журнал. — Вып. 20. — Казань, 2014. — С. 583–587.

4. Зельман, Л. Н. Історико-педагогічне дослідження в незалежній Україні / Л. Н. Зельман // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 43 / [редкол.]. — К. ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. — С. 24–27.

5. Зельман, Л. Н. Розвиток системи професійно-технічної освіти України у 1969–1990 рр. / Леся Зельман // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2015. — № 4–5. — С. 160–172.

6. Зельман, Л. Н. Розвиток професійно-технічної освіти сфери обслуговування в сучасних умовах / Л. Н. Зельман // The unity of science : international scientific professional periodical journal / The European Association of pedagogues and psychologists «Science». — Vienna, Austria. — 2016. — Vol. 1. — P. 75–78.

7. Зельман, Л. Н. Професійна підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування в нових соціально-економічних умовах / Л. Н. Зельман // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 48 / [редкол.]. — К. ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2017. — С. 55–58.

***Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації***

8. Зельман, Л. Н. Особливості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в сучасних умовах / Леся Зельман // Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців : матер. всеукр. наук.-практ. конф. ; 9-10 жовтня 2013 р., м. Львів. — Львів, 2013. — С. 90–91.

9. Зельман, Л. Н. Історичні етапи розвитку професійно-технічних навчальних закладів України / Леся Зельман // Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників : зб. матеріалів Звітної наук.-практ. конф. Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України ; 25 лютого 2014 р., м. Львів. — Львів : СПОЛОМ, 2014. — С. 57–59.

10. Зельман, Л. Н. Розвиток системи професійно-технічної освіти в незалежній Україні / Леся Зельман // Управління розвитком професійно-технічної освіти в регіоні : матер. педагогічних читань до 100-ліття від дня народження Г. К. Батракова ; 21 січня 2015 р., м. Львів / [упоряд. С. М. Вдович]. — Львів : СПОЛОМ, 2015. — С. 78–81.

11. Зельман, Л. Н. Умови розвитку системи професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування / Леся Зельман // Проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : матер. звітної наук.-практ. конф. ЛНПЦ ІПТО НАПН України ; 4 березня 2015 р., м. Львів. — Львів : СПОЛОМ, 2015. — С. 103–104.

12. Зельман, Л. Н. Розвиток системи професійно-технічної освіти України кін. ХХ – поч. ХХІ ст. / Л. Н. Зельман // Актуальні питання історії науки і

техніки : матер. 14-ї Всеукр. наук. конф. ; 8-10 жовтня 2015 р., м. Львів / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. — К. ; Львів, 2015. — С. 161–164.

13. Зельман, Л. Н. Розвиток професійно-технічної освіти в незалежній Україні / Л. Н. Зельман // Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика : матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 16-17 жовтня 2015 р.). — Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2015. — С. 120–122.

14. Зельман, Л. Н. Підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування в сучасних умовах / Л. Н. Зельман // Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики, досвід, стратегії і перспективи : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. ; 21 червня 2016 р., м. Київ, м. Ірпінь / за заг. ред. В. О. Радкевич, Л. М. Петренко. — Павлоград : ІМА-прес, 2016. — С. 34–37.

15. Зельман, Л. Н. Розвиток професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні (1969–90-ті рр.) / Л. Н. Зельман // Geneva theoretical and practical forum of free topics : materials of proceedings of the International Scientific and Practikal Forum of pedagogues, psychologists and medics ; the 28th of December 2015, Geneva (Switzerland) / The European Association of pedagogues and psychologists «Science». — Geneva, 2015. — P. 163–167.

16. Зельман, Л. Н. Удосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування : метод. реком. / Л. Н. Зельман. — Львів, 2016. — 44 с.

***Наукові праці, які додатково відображають  
наукові результати дисертації***

17. Зельман, Л. Н. Вплив інноваційних навчальних технологій на розвиток професійно-технічної освіти в Україні / Л. Н. Зельман // Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. пр. — Ч. 1 / за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. — Львів : ЛДУ БЖД, 2015. — С. 201–204.

18. Зельман, Л. Н. Основні чинники розвитку професійно-технічної освіти сфери обслуговування в сучасних умовах // Актуальні проблеми сучасної

науки та наукових досліджень : зб. наук. пр. — Вип. 4 (7) / редкол : Р. С. Гуревич (голова) [та ін.] ; ВДПУ ім. М. Коцюбинського. — Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. — С. 39–41.

19. Зельман, Л. Н. Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – поч. ХХІ ст.) : програма спецкурсу для підвищення кваліфікації викладачів ПТНЗ сфери обслуговування. — Львів, 2015. — 14 с.

*Таблиця Н.1*

### Відомості про апробацію результатів дисертації

№	Назва конференції	Місце і дата проведення	Форма участі
1	2	3	4
<i>Міжнародні науково-практичні конференції</i>			
1	Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми	Вінниця, 21-23 травня 2014 р.	очна
2	Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика	Хмельницький, 16-17 жовтня 2015 р.	заочна
3	Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи	Львів, 21-22 жовтня 2015 р.	очна
4	Geneva theoretical and practical forum of free topics	Женева (Швейцарія), 28 грудня 2015 р.	заочна

1	2	3	4
5	Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми	Вінниця, 16-18 травня 2016 р.	очна
<b><i>Всеукраїнські науково-практичні конференції</i></b>			
6	Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців	Львів, 9-10 жовтня 2013 р.	очна
7	Реформування освітньої системи в Україні в контексті європейської інтеграції	Львів, 15-16 жовтня 2014 р.	очна
8	Підвищення якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах	Львів, 19 травня, 2015 р.	очна
9	Актуальні питання історії науки і техніки	Львів, 8-9 жовтня 2015 р.	очна
10	Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень	Вінниця, 23-24 листопада 2015 р.	заочна
11	Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклад, досвід, стратегії і перспективи	Київ, 21 червня 2016 р.	очна
<b><i>Регіональні науково-практичні конференції</i></b>			
12	Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників	Львів, 25 лютого 2014 р.	очна
13	Управління розвитком професійно-технічної освіти в регіоні	Львів, 21 січня 2015 р.	очна
14	Психолого-педагогічне забезпечення підготовки робітничих кадрів	Львів, 4 березня 2015 р.	очна

*Продовження таблиці Н.1*

<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>
15	Звітні науково-практичні конференції Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України та Інституту професійно-технічної освіти НАПН України та	Львів, Київ, 2013-2016 рр.	очна